

CES
GALICIA

Consello Económico e Social de Galicia

Sistemas artesanais en Galicia. Unha ollada contemporánea

CISPAC

Centro de Investigación Interuniversitaria
das Paisaxes Atlánticas Culturais

UNIVERSIDADE DA CORUÑA

Título:

Sistemas artesanais en galicia.
Unha ollada contemporánea

Coordinación:

Luz Paz Agras

Autoras/es:

Luz Paz Agras

David Peón Pose

Elvira Santiago Gómez

Carmen Rodríguez Rodríguez

José Carlos Barreiro Roca

Estudiantes colaboradoras MUA – ETSAC:

Noelia Vázquez Abelenda

Olalla Picallos Alló

Imaxe de portada e separadores:

Encontro de Torneiros.

Xermade, 2023-24: Portada, 1, 4

(Géronime, torneira de madeira francesa).

Mostra de Artesanía da Golada, 2024: 3,5,6.

Elaboración propia: 2

© das imaxes de portada e separadores: Luz
Paz Agras

Este documento

pode consultarse tamén

no sitio web do Consello:

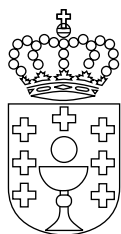
www.ces-galicia.org

I.S.B.N.:

978-84-09-68048-1

Depósito legal:

C 1910-2024

CES

GALICIA

Consello Económico e Social de Galicia

Sistemas artesanais en Galicia. Unha ollada contemporánea

Luz Paz Agras (coord.)
David Peón Pose
Elvira Santiago Gómez
Carmen Rodríguez Rodríguez
José Carlos Barreiro Roca

CISPAC

Centro de Investigación Interuniversitaria
das Paisaxes Atlánticas Culturais

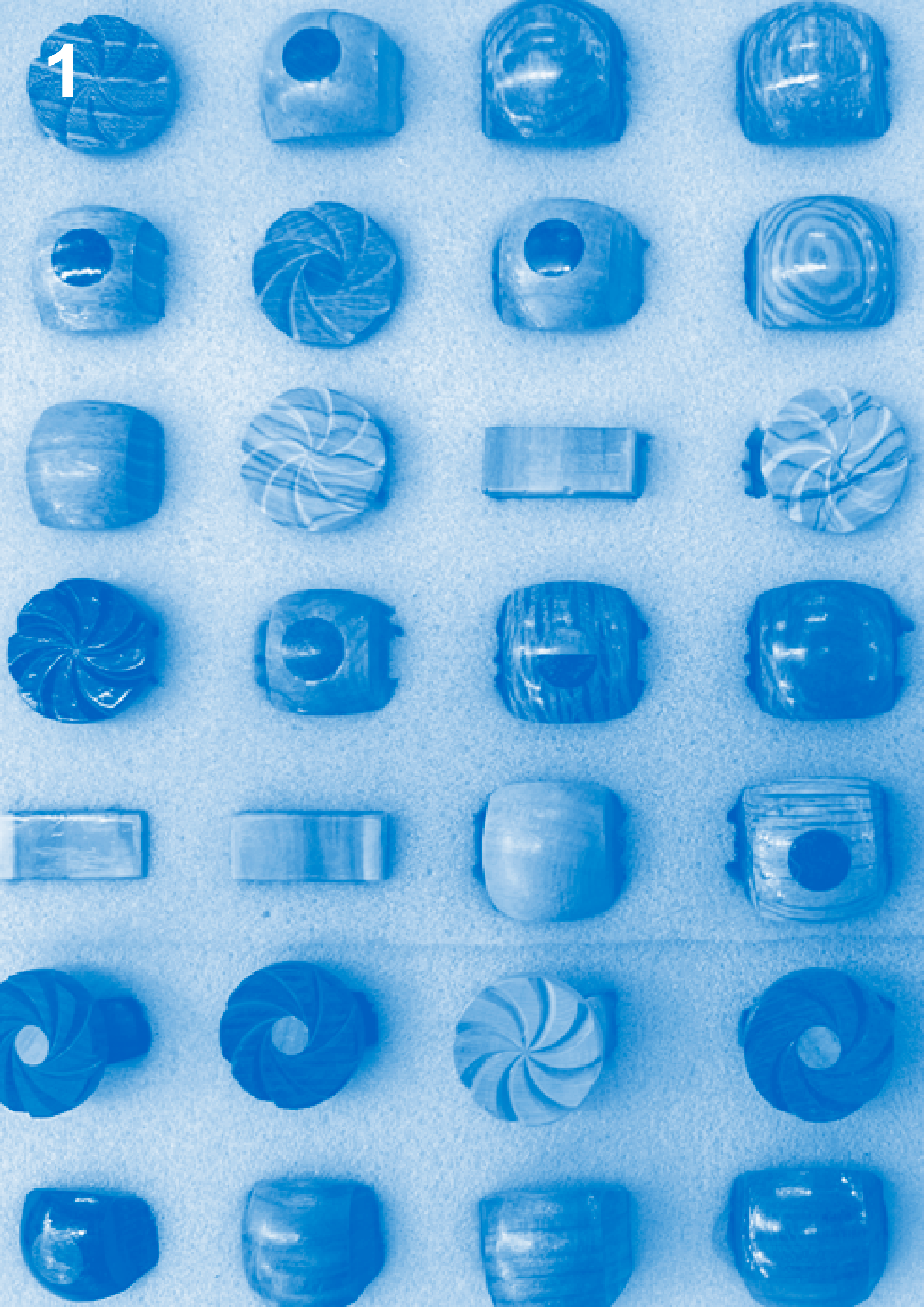

UNIVERSIDADE DA CORUÑA

09	1. Introducción Obxectivos do informe. Metodoloxía Ámbito de estudo
17	2. Artesanía e valores Artesanía vs. industria Tradición e innovación: desde a técnica, os materiais e o deseño Arte e artesanía O compromiso co medio ambiente: economía circular Posta en valor da artesanía: outras referencias Conclusións: os valores da artesanía Bibliografía
49	3. Artesanía e formación Introdución A formación reglada en Galicia As actuais Escolas de Arte e Superiores de Deseño Os ciclos formativos As ofertas modulares As debilidades das EASD Outros estudos regrados A formación de aprendices As bolsas de formación de aprendices Os contratos de formación en alternancia A mestra artesá e o mestre artesán A formación autodidacta Outras experiencias formativas As demandas formativas do sector Conclusións Bibliografía
73	4. Artesanía e xénero As estatísticas de empregabilidade A desigualdade de xénero na artesanía Xénero e artesanía en Galicia Consideracións finais Bibliografía

89	5. Artesanía e economía A relevancia da artesanía tradicional na economía galega Introducción: Contextualización e obxectivos do informe Delimitación das actividades económicas a analizar Actividades económicas analizadas Parte I. Relevancia da artesanía na economía galega Contexto xeral A relevancia da industria manufactureira na economía galega Tecido empresarial artesanal galego Rendabilidade e solvencia na industria artesanal galega Parte II. Os oficios tradicionais na artesanía Obradoiros de artesanía rexistrados Resultados da enquisa a obradoiros de artesanía Contribución do sector artesanal á economía galega
145	6. Artesanía e consumo Percepción actual como obxecto de consumo: a revalorización da artesanía Dinámicas de achegamento ao consumidor/a Conclusións Bibliografía
159	7. Conclusións
171	8. Liñas de actuación
181	Anexo 1: Resumo da enquisa: <i>Sistemas Artesanais en Galicia</i> .
201	Anexo 2: Artesanía e economía. Táboas.

1

Introducción

Introdución

O presente informe, “Sistemas artesanais en Galicia. Unha Ollada contemporánea” redáctase a petición do CES-Galicia. Consello Económico e Social da Xunta de Galicia, por encargo formalizado á Universidade da Coruña, actuando como Investigadora Principal a Profesora Doutora Luz Paz Agras, membro do CISPAC – Centro de Investigación Interuniversitario das Paisaxes Atlánticas Culturais.

Obxectivos do informe

O obxectivo fundamental deste informe é o de esbozar a situación actual da artesanía galega dun xeito obxectivo, a través dunha metodoloxía de transversalidade disciplinar, que permita facer unha valoración das fortalezas e as debilidades do sector e apuntar a liñas de actuación que recollan estratexias que contribúan a mitigar as problemáticas e incentivar melloras.

O informe abórdase a partir do estudo dos valores da artesanía galega, das oportunidades de formación que existen a día de hoxe, da repercusión do sistema artesanal na economía galega, o estado do sector desde unha perspectiva de xénero e unha análise das condicións de consumo do produto artesan.

Parte este estudo de entender que a artesanía é un sector con valores a protexer e preservar en Galicia e que na actualidade, vive un momento de crise evidenciada, entre outros factores, pola falla de relevo xeracional e un envellecemento da poboación activa que fai perigar o futuro destas actividades.

Determinar os aspectos definidores do mundo artesan e trazar un mapa do estado actual destes oficios permitirá por nome ás fortalezas e ás debilidades do sector en aras a apuntar a estratexias de actuación que eviten a perda deste patrimonio vivo e contribúan á súa consolidación e ao continuación do progreso evolutivo destas tradicións.

Tanto as análises como a proposta de liñas de actuación se levan a cabo evitando unha ollada melancólica cara o pasado e asumindo unha perspectiva contemporánea que implica atender aos valores históricos pero tamén ás potencialidades dun contexto actual e futuro.

Metodoloxía

Para a elaboración deste informe cóntase cun equipo de profesionais que permite abordar o estudo desde distintos ángulos.

Este está formado por:

Dra. Luz Paz Agras. Coordinación

[1. Introducción / 2. Artesanía e valores / 7. Conclusións / Liñas de actuación]

Profesora Titular do Departamento de Proxectos Arquitectónicos, Urbanismo e Composición da Universidade da Coruña.

Investigadora do Centro de Investigación Interuniversitario das Paisaxes Atlánticas Culturais. CISPAC.

Dr. José Carlos Barreiro Roca

[3. Artesanía e formación]

Profesor na Escola de Arte e Superior de Deseño Pablo Picasso da Coruña.

Profesor Asociado do Departamento de Construcións e Estructuras Arquitectónicas, Cívicas e Aeronáuticas da Universidade da Coruña.

Dra. Elvira Santiago Gómez

[4. Artesanía e xénero / 6. Artesanía e consumo]

Profesora Permanente Laboral do Departamento de Socioloxía e Ciencias da Comunicación da Universidade da Coruña.

Investigadora do Centro de Investigación Interuniversitario das Paisaxes Atlánticas Culturais. CISPAC.

Dr. David Peón Pose

[5. Artesanía e economía]

Profesor Titular do Departamento de Empresa da Universidade da Coruña.

Investigador do Centro de Investigación Interuniversitario das Paisaxes Atlánticas Culturais. CISPAC.

Dra. Carmen Rodríguez Rodríguez

[6. Artesanía e consumo / 4. Artesanía e xénero]

Profesora Permanente Laboral do Departamento de Socioloxía e Ciencias da Comunicación da Universidade da Coruña.

Investigadora do Centro de Investigación Interuniversitario das Paisaxes Atlánticas Culturais. CISPAC.

Noelia Vázquez Abelenda / Olalla Picallos Alló

Bolseiras colaboradoras. Alumnas do Mestrado Universitario en Arquitectura da Universidade da Coruña

Unha das maiores dificultades atopadas á hora de abordar este documento foi a escaseza de información sistematizada e organizada sobre o mundo da artesanía en Galicia. Nestes últimos anos, esta actividade, coma moitas outras, ten sufrido profundos cambios debido á pandemia da COVID-19, polo que os datos anteriores a esta data non permiten analizar con certeza a situación actual.

Por outra banda, a amplitude na propia definición da actividade, a variedade de oficios artesanais, a dispersión territorial propia do contexto galego —especialmente acentuada neste caso—, son factores que suman complexidade a unha análise sistemática do sector

O informe parte dun amplo barrido bibliográfico de publicacións, tanto físicas coma dixitais, que resultan de interese para o tema tratado. Neste senso, ademais de contar con información valiosa, pódense detectar os baleiros de documentación que existen a día de hoxe.

A base fundamental do informe elabórase a partir do contacto coa Fundación Artesanía de Galicia, constituída no ano 2003 pola Xunta de Galicia, e a Asociación Galega de Artesáns, como principal asociación de artesáns na comunidade e que facilitou ao equipo de traballo algúns dos contactos directos con artesáns/artesás galegas/os.

Ademais da información facilitada por estas entidades, para a elaboración do informe, levouse a cabo unha enquisa, elaborada especificamente para este traballo (*Sistemas Artesanais en Galicia. Perspectivas de futuro*. UDC-CISPAC para o CES-Galicia. Xullo, 2024), distribuída pola Fundación Artesanía de Galicia entre os obradoiros rexistrados oficialmente. Así mesmo, acordouse un encontro coa directiva e membros da Asociación Galega de Artesáns, visitáronse varios talleres, feiras, workshops, tendas, etc. e recadouse información tamén de xeito máis informal entre as/os protagonistas deste sector. Cada unha das temáticas tratadas recorre, ademais, a recursos específicos e aplica metodoloxías propias, que se explican en cada caso.

A partir das análises realizadas, procédese á elaboración de conclusións que sistematizan o estado actual da Artesanía en Galicia e apúntase a posibles liñas de actuación que veñan a reforzar os puntos fortes cos que conta o sector nestes intres e a mitigar as problemáticas que foron detectadas.

Ámbito de estudo

A Lei 8/2023, do 14 de decembro, de artesanía de Galicia define, no Artigo 3, punto 1, como “Artesanía”:

“Toda actividade económica que supoña o deseño, a creación, a produción, a transformación, a restauración ou a reparación de bens de valor artístico ou tradicional e de bens de consumo, así como a prestación de servizos derivada daquelas, sempre e cando se realicen ou obteñan mediante procesos en que a intervención persoal e o coñecemento técnico da persoa ou persoas que participan nelas constitúan o factor determinante para a obtención do produto final.

O produto ou servizo final debe ter un carácter individualizado e diferenciado que non se acomode a unha produción industrial ou de servizos totalmente mecanizada, en series ou na cal a intervención do factor humano non sexa primordial.

A actividade artesanal pode levar implícito o emprego de ferramentas dixitais ou

analóxicas, de maquinaria auxiliar e doutros activos, sempre e cando o seu uso forme parte dalgún dos procesos de elaboración dos produtos ou servizos e non substitúa por completo a intervención persoal para a obtención do produto ou servizo final”.

Establece, así mesmo, no Artigo 4, de modo xenérico, diversas modalidades de actividades artesás, deixando aberta a posibilidade de ampliar este listado, mentres que no Artigo 5, sobre a “Relación de actividades artesás de Galicia”, no seu punto 1, fixa como criterio xenérico que estas actividades estarán “clasificadas conforme á Clasificación Nacional de Actividades Económicas”. Así mesmo, no punto 3 que “A Relación de actividades artesás inscribírase no Rexistro Xeral de Artesanía de Galicia, segundo o disposto no artigo 12 desta lei”.

Na actualidade, a relación de actividades artesás vixente está recollida na Orde do 12 de abril de 2017, que revisa as recollidas no anexo IV do Decreto 218/2001, do 7 de setembro, polo que se refunde a normativa vixente en materia de artesanía. Neste rexistro, recoñécense 88 actividades artesanais. Pola súa parte, no Rexistro Xeral de Artesanía de Galicia, con data 13/08/2024, figuran inscritas 878 persoas artesás. Estes documentos oficiais son os que se usan como base para a realización deste informe, sendo obxecto deste, tamén, a posta en cuestión desta clasificación.

Anterior a este estudo, cóntase cun documento promovido pola Consellaría de Industria e Comercio, da Xunta de Galicia, e coordinado polo historiador Felipe-Senén López Gómez, que traza un panorama do sistema artesanal galego no ano 1995: *Guía da Artesanía de Galicia*. Este documento de gran interese, aporta datos sobre a situación deste sector a finais do século pasado e permite comparar algún destes datos coa actualidade.

Atendendo a unha clasificación ligada, fundamentalmente, á variedade de materiais, constrúe un directorio e mapea as/os artesás/artesáns existentes en Galicia neses intres. Así mesmo, recolle unha relación de tendas e feiras onde se comercializan estes produtos, un glosario de termos específicos e unha bibliografía de interese.

Se establecemos unha comparativa entre o número de xente artesá recollida no actual rexistro e a que forma parte da Guía do ano 1995, esta descendeu, en termos xerais, arredor dun 32%. Hai que facer unha serie de salvedades para comparar estes números. A primeira, é que non todas/os as/os artesás/áns están dados no Rexistro oficial na actualidade, a segunda, que os oficios considerados por Felipe-Senén López Gómez son menos que os que conforman hoxe o listado de actividades recollidas, polo que os datos se estiman a groso modo. Aínda así, dá idea dunha tendencia á baixa nestas profesións e dun desequilibrio territorial que se mantén.

Ano 1995:

A Coruña (563), Pontevedra (358), Lugo (179), Ourense (179). Total: 1279

Ano 2024:

A Coruña (407), Pontevedra (270), Lugo (121), Ourense (77). Total: 875

saber como
interacción entre disciplinas
facen ben
orgullo
sustentabilidade
simbiose co medio produtivo
artesanía
valores
memoria
innovación
nóicipe
creatividade
economía circular
reciclaxe
vida
lentitude
how know
deseño
economía circular
obxectos de arte
técnicas tradicionais
valor patrimonial
arte
oficios
matérias primas locais
identidade
novas técnicas
experimentación
feito è oije
liñas de investigación
handmade

Artesanía e valores

Artesanía e valores

Luz Paz Agravas

A artesanía está vencellada á cultura galega, non só como sistema produtivo, senón como testemuña dunha historia, dunha identidade, dunhas relacións sociais, definidora dunha organización territorial, da relación co medio, etc. Sen embargo, estes aspectos que nos trasladan ao pasado non deben de frear o avance desta tradición. Todo o contrario. A artesanía contemporánea en Galicia, apoiada nun rico legado e incorporando innovacións propias dunha actividade viva conta cun gran potencial nunha sociedade que aprecia os seus valores. É preciso sistematizar estes para comprender o que suporía a súa perda e trazar estratexias que incidan na súa posta en valor.

Estas actividades non son autónomas, senón que forman parte dun sistema produtivo (materias primas, elaboración de produto, etc.) e dunha rede comercial nos que, a crise dunha destas patas provoca un desequilibrio en todo o conxunto. Conscientes deste aspecto, convén analizar unha serie de cualidades que caracterizan os sistemas artesanais para avaliar o seu estado actual e propor estratexias que permitan a súa consolidación.

Artesanía vs. industria

A definición do termo artesanía é determinante para delimitar as actividades que se inclúen neste conxunto. A lexislación actual galega parte da recollida na antiga Lei 1/1992, do 11 de marzo, da Artesanía de Galicia, no seu Artigo segundo, punto 1, cando define a “actividade artesanal”: “Aos efectos a presente lei, terá a consideración de actividade artesanal toda actividade económica que supoña a creación, produción, restauración e reparación de bens de valor artístico e popular, así como a prestación de servizos, sempre que os mesmos se presten ou obteñan mediante procesos nos que a intervención persoal constitúa un factor predominante e o produto final sexa de factura individualizada e distinta da propiamente industrial. Esta consideración será recoñecida mediante a inclusión na Sección de Actividades Artesás do Rexistro Xeral da Artesanía de Galicia”.

Establece, por tanto, que a condición fundamental da actividade será que a intervención persoal será predominante e o produto será individual, en oposición á produción industrial.

A actual lexislación, a Lei 8/2023, do 14 de decembro, de artesanía de Galicia define, no Artigo 3, punto 1, o termo “Artesanía” como: “Toda actividade económica que supoña o deseño, a creación, a produción, a transformación, a restauración

ou a reparación de bens de valor artístico ou tradicional e de bens de consumo, así como a prestación de servizos derivada daquelas, sempre e cando se realicen ou obteñan mediante procesos en que a intervención persoal e o coñecemento técnico da persoa ou persoas que participan nelas constitúan o factor determinante para a obtención do produto final. O produto ou servizo final debe ter un carácter individualizado e diferenciado que non se acomode a unha produción industrial ou de servizos totalmente mecanizada, en series ou na cal a intervención do factor humano non sexa primordial. A actividade artesanal pode levar implícito o emprego de ferramentas dixitais ou analóxicas, de maquinaria auxiliar e doutros activos, sempre e cando o seu uso forme parte dalgún dos procesos de elaboración dos produtos ou servizos e non substitúa por completo a intervención persoal para a obtención do produto ou servizo final”.

A lei actual mantén o espírito da anterior, incidindo na oposición á produción industrializada, pero incorpora explicitamente a consideración do emprego de ferramentas dixitais analóxicas, maquinaria auxiliar, etc. sempre que siga habendo intervención persoal. Neste senso, abre a porta a unha artesanía máis mecanizada ou á incorporación das novas tecnoloxías.

O debate artesanía-industria repítese ao longo da historia. Cando, desde a súa orixe, a Revolución Industrial comezou a verse como unha ameaza á produción artesá e, así se confirmou no século XIX no país máis industrializado do mundo, Inglaterra, xorden voces críticas como os autores Arts&Crafts, en favor da recuperación do sistema produtivo baseado nos talleres artesáns medievais¹. Póñense en valor aspectos como o de acadar unha mellor sociedade, moralmente máis sana, no caso de John Ruskin, ou politicamente máis xusta, en termos de William Morris. O vínculo persoal que artesá/án e produto acadan, nada ten que ver coa relación impersoal dunha produción seriada, propia do mundo industrial. Estes debates repítese ao longo de todo o século XX, en distintos escenarios e contextos, pero que acreditan o interese vivo desta discusión que implica apostar por un mundo industrializado, por un mundo artesán ou por un contexto no que convivan ou, incluso colaboren, ámbolos sistemas produtivos, posición máis próxima á realidade. De feito, o propio William Morris, escapando da radicalidade de John Ruskin, admite o uso beneficioso da máquina en función de facilitar o traballo nunha sociedade xusta.

En Galicia tamén se viviu un debate sobre os sistemas produtivos na celebración do *IV Congreso de Deseño Industrial*, que se celebra coincidindo coa inauguración da Fábrica de Sargadelos en Cervo, no ano 1970. Organizado polo Laboratorio de Formas e o Colexio de Arquitectos de Galicia, expuxéronse, neste evento, distintas posicións sobre a necesidade de incorporar ás tendencias do deseño moderno internacional as singularidades da cultura galega. Formou parte deste debate, tamén, amosando o interese por ámbolos sistemas produtivos e disolvendo os límites entre eles, a incorporación de modos de xestión do mundo industrial ao artesán, como

¹ Hanno-Walter Kruft, “Inglaterra durante el siglo XIX”, en *Historia de la teoría de la arquitectura*. 2. *Desde el siglo XIX hasta nuestros días* (Madrid: Alianza Editorial, 1990): 563-596.

unha necesidade para a mellora do rendemento desta actividade². Precisamente, neste evento refórzase a proposta da creación do Museo do Pobo Galego, como un museo etnográfico para a documentación e mostra das manifestacións da cultura galega, do que, a día de hoxe, a artesanía xoga un papel fundamental. Esta idea foi reivindicada polo Colexio de Arquitectos, en voz de Manuel Gallego Jorreto³. O xerme do museo data do ano 1930 da man do Seminario de Estudos Galegos e retómase no ano 1976 co impulso de iniciativas coma esta proposta dos arquitectos.

Estes debates seguen sobre a mesa, na actualidade, expresado polas/os propias/os artesás/áns cos que se conversou e reflexado nos datos da enquisa⁴, acrecentado pola irrupción con forza das novas tecnoloxías e o seu recoñecido na nova lexislación galega.

Na actualidade, a delimitación dos oficios artesáns aumenta de complexidade e o aspecto diferenciador do traballo exclusivo, á man, ponse cada vez máis en cuestión. Ten interese, neste contexto que obriga a buscar criterios claros pero menos limitadores, a recuperación da definición apuntada por Felipe-Senén López na Guía da Artesanía de Galicia, do ano 1995, para a definición da artesanía, por tratarse dunha definición aberta, que permite manter a esencia e non renunciar á axuda da máquina e a incorporación das novas tecnoloxías: “Se a revolución industrial, para a cal a principal característica foi a división, especialización e mecanización do traballo, cambiou os mecanismos de produción e substituiu os artesanais anteriores, poderemos entender que as actividades ou oficios artesáns son aqueles nos que a persoa que os exerce coñece, desde o principio ao fin, todos os pasos da produción e é en todo momento o seu responsable e autor...”⁵. Neste caso, o acento ponse, non tanto nos medios, senón na autoría e o control do proceso de produción completo.

En paralelo á definición, xorde a problemática da clasificación por materias, por técnicas, etc. que, nun ámbito tan variado, tamén xera controversia⁶. Trátase esta dunha materia pendente que precisa dunha reflexión desde a práctica e desde a reflexión teórica que deben de ter o seu reflexo no establecemento de criterios claros para a construción do rexistro oficial de persoas artesás.

Desde o mundo do pensamento, contamos con bases teóricas para sentar as bases destas decisións e alimentar o debate. Ademais dalgunhas referencias xa

2 Luz Paz Agras, “La plaza circular de Sargadelos. El espacio de confluencias para el Laboratorio de Formas”, en *VII Congreso Pioneros de la Arquitectura Moderna. El espacio entre interior y exterior*, coord. Teresa Couceiro Núñez (Madrid: Fundación Alejandro de la Sota, 2022): 278-290.

3 Begoña Soneira Beloso, *Unha ollada ao Laboratorio de Formas de Galicia ós 44 anos da súa creación* (A Coruña: Edicións do Castro. Caderno do Laboratorio de Formas. L.F. 11, 2007).

4 Reunión coa Asociación Galega de Artesáns AGA. Mostrart, A Coruña, 29/07/2024; Enquisa *Sistemas Artesanais en Galicia. Perspectivas de futuro*. UDC-CISPAC para o CES-Galicia. Xullo, 2024. Tanto na reunión coa Asociación Galega de Artesáns, onde se expresou esta preocupación, coma na enquisa.

5 Felipe-Senén López Gómez (ed.), *Guía da Artesanía de Galicia* (Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 1995).

6 Reunión con AGA.

comentadas, outros autores coma o arquitecto alemán Gottfried Semper⁷ elabora na segunda metade do século XIX unha teoría de gran interese para o tema.

Tamén no mundo contemporáneo, Richard Sennett, sociólogo estadounidense, reflexiona, no libro *El artesano*⁸, sobre o valor da artesanía na actualidade. Sobre a utilización da máquina, establece unha distinción entre o “mecánico”, que reproduce un produto de maneira estática e a “máquina moderna”, que pode colaborar no proceso creativo⁹, incorporando a especificidade do potencial das novas tecnoloxías a día de hoxe na discusión e distanciándose dunha mirada melancólica cara o pasado.

Sennett pon en valor aspectos do traballo artesán, que o singularizan fronte a outro tipo de produción e que, considera, teñen especial relevancia nunha sociedade contemporánea:

- O compromiso, como valor ético: “O artesán representa a condición especificamente humana do compromiso”, forma parte da definición de artesán/a cualidade de “facer ben o seu traballo polo simple feito de facelo ben”¹⁰.
- O desenvolvemento das habilidades: “O que máis enorgullece aos artesáns é o desenvolvemento das habilidades. Por iso, a simple imitación non produce unha satisfacción perdurable; a habilidade ten que evolucionar”¹¹. O actual *know how* que se aplica ao mundo empresarial, como un compendio de coñecementos que na artesanía se transmiten desde a tradición e se continúan mellorando.
- A lentitude: “A lentitude do tempo artesanal é unha fonte de satisfacción; [...] permite o traballo da reflexión e da imaxinación, o que resulta imposible cando se sofren presións para a rápida obtención de resultados”¹².
- A man: “Hai dous séculos, Immanuel Kant observou [...]: “A man é a ventá da mente”¹³. O *handmade* como un valor engadido personalizado fronte á produción seriada.

A artesanía galega é consciente de moitos destes valores e da necesidade de preservalos. Tanto da enquisa¹⁴ realizada, coma da conversa coas/os artesáns/ans¹⁵, recóllese un recoñecemento orgulloso da profesión e un alo de compromiso con manter os seus valores, a pesar das dificultades. Estas teñen que ver coas dificultades económicas, coas trabas burocráticas, etc., pero non coa propia profesión.

Facer cómplice á sociedade da valía destes oficios é garantía da súa pervivencia, polo que a divulgación destes aspectos é un dos obxectivos a perseguir como estratexia de éxito.

7 Gottfried Semper, *The Four Elements of Architecture and other writings* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).

8 Richard Sennett, *El artesano* (Barcelona: Editorial Anagrama, 2009).

9 Sennett, *El artesano*, 55 [Traducción ao galego da autora].

10 Sennett, *El artesano*, 32 [Traducción ao galego da autora].

11 Sennett, *El artesano*, 362 [Traducción ao galego da autora].

12 Sennett, *El artesano*, 362 [Traducción ao galego da autora].

13 Sennett, *El artesano*, 185 [Traducción ao galego da autora].

14 Enquisa *Sistemas Artesanais en Galicia*.

15 Reunión con AGA.

Tradición e innovación: desde a técnica, os materiais e o deseño.

Na enquisa realizada para este informe¹⁶, á pregunta sobre o uso de técnicas tradicionais exclusivamente ou estas coa incorporación de innovacións a través de novas tecnoloxías, outros materiais, etc. unha alta porcentaxe (59,6%) respondeu que incorporaban innovacións. Estas van desde o uso de tecnoloxías dixitais complementarias nalgunha parte do proceso (deseño, produción,...), a axuda con máquinas na execución, a incorporación de técnicas aprendidas noutros lugares -non propias da tradición galega- ou a innovación desde o deseño, ata a utilización de novos materiais, non tradicionais. Tamén se recollen opinións, nesta enquisa, que reflexan a controversia existente co tema, xa que hai artesáns/ás que queren facer constar a súa preocupación polo crecente aumento destas innovacións fronte ao traballo manual e a perpetuación das técnicas tradicionais. Neste mesmo senso, recolléronse opinións semellantes en conversa cos membros da Asociación Galega de Artesáns¹⁷, onde ambos posicionamentos forman parte dos seus debates habituais.

As técnicas tradicionais, ademais de constituír un valioso coñecemento de *how know*, conforma un patrimonio inmaterial que da conta da memoria e identidade cultural, social, territorial, ... A perda deste coñecemento é un dos maiores problemas aos que se enfronta a artesanía galega na actualidade. Antes, esta formación transmitíase, fundamentalmente, polo relevo xeracional dos talleres artesáns. Na actualidade, este apenas se produce. Na enquisa realizada¹⁸, só o 7,3% di ter accedido á profesión por continuar cun taller existente, mentres que o 83,3% o fixo por interese persoal. Outro dato é que un 28,9% comezou sendo aprendiz en taller, mentres que o 61,9% se confesa autodidacta. Estes datos evidencian o perigo desta liña directa de transmisión, o que apunta á responsabilidade da formación regrada na ensinanza das técnicas tradicionais e a un necesario traballo de investigación orientado a recoller este material para que non se perda.

O interese da artesanía galega en formación reflexa tamén estas liñas. Significativo é que, ante a pregunta sobre os intereses de formación, podendo elixir varias preferencias (4), as opcións que recibiron un maior apoio foron: Deseño aplicado ao produto artesán (59,6%), novos materiais e novas técnicas para o seu oficio (54,3%) e técnicas tradicionais (54,3%). A artesanía galega expresa o desexo de afondar no coñecemento da tradición e, á vez, adquirir coñecementos para innovar a través da técnica, dos materiais e do deseño.

A alfarería de Buño é un bo exemplo do diálogo entre tradición e innovación. “A comezos do século XX había 114 talleres, con dous ou tres artesáns por taller”, afirma Antonio Pereira¹⁹, que constitúe a quinta xeración de Rulos, seguindo coa tradición familiar. Logo dunha fonda crise, Buño rexorde nos anos setenta ao amparo das mostras de olaría. Na actualidade vive un momento interesante, en combinación co auxe da cociña galega, pasando a converterse en produtos que suman valor á nova cociña.

¹⁶ Enquisa *Sistemas Artesanais en Galicia*.

¹⁷ Reunión con AGA.

¹⁸ Enquisa *Sistemas Artesanais en Galicia*.

¹⁹ Obradoiro de Artesanía, “Alfarería Rulo: Olería tradicional de Buño a Xapón”, *Obradoiro de Artesanía*, 16 (2018): 64.

Alfarería Lista. Posto na Feira de Artesanía da Golada, 2024.
Fonte: Luz Paz Agras.

Este artesanán reivindica, non só o valor da artesanía tradicional, senón a necesidade de recuperar técnicas antigas que xa están perdidas, apostando por innovar a partir do dominio do coñecemento tradicional²⁰. Estas novidades pasan, por exemplo, polas novas potencialidades que abre a posibilidade da mellora técnica no cocido a maiores temperaturas. Antes, o toxo ou a leña non permitían alcanzar as condicións de resistencia do barro que hoxe si son posibles e que permiten “soportar o trote da cociña”²¹.

Alberto Lista representa a nova xeración da olería en Buño. Continúa a tradición familiar, asumindo o oficio do seu pai pero, ademais, fórmase en cerámica e modelado e impresión 3D na EASD Pablo Picasso da Coruña²².

Gañador da Bolsa Eloy Gesto 2023 nos Premios Artesanía de Galicia, precisamente pola labor innovadora no seu oficio, suma ao barro de buño —que supón un 80% das pezas— gres e porcelana como novos materiais que son traballados en impresión 3D. Sobre o uso das novas tecnoloxías, explica: “... non buscamos a produción en cadea senón a orixinalidade, a simbiose entre o feito á man e o dixital, pezas únicas que lle dan un valor engadido á nosa marca”²³, facendo unha aposta forte pola innovación, remarcando que “Debemos de acompañarnos das novas tecnoloxías sempre e cando nós mesmos como artesáns lles deamos un uso responsable, sen desprestixiar a tradición e a nosa identidade”²⁴.

Nesta amplitude de variantes na actividade, teñen un sitio tamén as innovacións a partir da proposta dunha nova actividade, non existente na nosa tradición, pero que nace ao amparo da definición fundamental de artesanía. Un exemplo, neste senso, é a creación, por parte de Adrián García do proxecto 7varas²⁵. Inspirado polo sistema construtivo das bicicletas de bambú, na China, emprendeu esta actividade en A Laracha (A Coruña) construíndo pezas singulares para cada cliente. Vendo as bondades do material e a técnica, “lixeiro, resistente e cunha fantástica capacidade de absorber as vibracións convértese nun material idóneo para construír bicicletas”²⁶. Un dos seus obxectivos é o de poder usar bambú galego, o que está en fase experimental nestes intres, pero con boas perspectivas de futuro²⁷.

A innovación a través do deseño é outro dos puntos de interese da artesanía galega. Elena Ferro²⁸, terceira xeración de zoqueiros en Merza, Vila de Cruces (Pontevedra) levou as zocas ás alfombras das pasarelas de moda a partir da incorporación de deseños atractivos manufacturados con técnicas artesanais tradicionais. Unha

20 Obradoiro, “Alfarería Rulo”, 66.

21 Obradoiro, “Alfarería Rulo”, 65.

22 Obradoiro de Artesanía, “Alberto Lista. A renovación da olería de Buño”, *Obradoiro de Artesanía*, 21: 112.

23 Obradoiro, “Alberto Lista”, 114.

24 Obradoiro de Artesanía, “Alberto Lista. Cerámica e novas tecnoloxías”, *Obradoiro de Artesanía*, 22: 54.

25 Obradoiro de Artesanía, “7VARAS. O transporte sostible”, *Obradoiro de Artesanía*, 16: 78-81.

26 Obradoiro, “7VARAS”, 80.

27 Obradoiro, “7VARAS”, 80.

28 Obradoiro de Artesanía, “Elena Ferro. Tres xeracións nos nosos pés”, *Obradoiro de Artesanía*, 18: 32-40.

maior variedade de materiais —madeira, coiro, etc.— permite obter zapatos máis cómodos, hoxe en día, requirimento fundamental para explicar o éxito actual da empresa.

“Gustaríame que a xente que algunha vez se avergoñou de usar zocos ou se mofou deles, que agora os vexan coa dignidade e respecto que merecen”²⁹, afirma a artesá, que fai, ademais, unha importante labor de divulgación en feiras e en colexios.

A labor de divulgación, non só para un público xeral senón para os propios profesionais, deixa a súa impronta a través das demostracións e talleres dos encontros, feiras, etc. Un referente, neste senso, é a celebración dos Encontros Internacionais da Tornaría en Xermade (Lugo) ³⁰, que van pola súa 24 edición no ano 2024.

O mundo da tornaría de madeira nace vinculado ao torno como máquina que caracteriza o produto final. A esta ferramenta, vanse unindo outras como auxiliares, en moitos casos, froito da invención de cada artesá/án. En Galicia, ata hai poucos anos non era fácil atopar ningunha destas pezas. A partir da celebración dos Encontros, esta técnica artesanal sufriu unha importante evolución, tanto como incentivo para novas/os artesás/áns coma lugar de intercambio e aprendizaxe de novas técnicas a través das sesións de demostración que levan a cabo torneiras e torneiros de todo o mundo³¹. Neste evento, non só se amosan e venden pezas de tornaría, senón tamén ferramentas. É significativo que, nos últimos anos, tamén as novas tecnoloxías teñen unha incidencia importante nesta actividade, incorporándose pouco a pouco como ferramentas de deseño ou auxiliares na execución de parte do proceso de produción.

Dado o éxito deste encontro, consolidado ao longo dos anos, Xermade, un municipio duns 1.700 habitantes, convértese no centro da tornaría da madeira a nivel internacional. Para perpetuar a súa labor divulgativa, formativa e incentivadora na promoción do oficio, estase a promover, na actualidade, a construción do Centro Internacional da Tornaría. A Reitoral [CIT], a partir da rehabilitación da reitoral parroquial, en desuso dende hai anos, a partir dun convenio de colaboración do Concello coa Universidade da Coruña e o CISPAC Centro Interuniversitario das Paisaxes Atlánticas Culturais. O CIT fuxe da idea tradicional de museo, propondo un espazo desde o que divulgar, estudar e activar o oficio.

As universidades, ademais de ser centros de formación dun amplo número de artesás/áns galegas/os (sobre un 25%, segundo a enquisa³²), deben de xogar un papel fundamental na posta en valor do mundo artesanal, a través da investigación. Liñas de investigación específicas que deben de abranguer traballos, tanto sobre a documentación e recollida dos aspectos tradicionais, coma en propostas de experimentación para contribuír á innovación. Sobre o primeiro enfoque, existen traballos académicos que abordan estes aspectos pero aínda hai moitos baleiros que cubrir. No caso do segundo, o proxecto citado, A Reitoral [CIT] en Xermade, ou

29 Obradoiro, “Elena Ferro”, 38.

30 Encontro Internacional de Torneiros da Madeira. [Consulta: 07/09/2024]. <https://encontrodetorneiros.org/>

31 Información aportada pola Asociación de Amigos da Madeira das Pontes, o 23 de Outubro 2023, en visita ás súas instalacións.

32 Enquisa *Sistemas Artesanais en Galicia*.

Posto de Elena Ferro na Feira da Artesanía da Golada, 2024.
Fonte: Luz Paz Agras.

Torneiro. Encontro Internacional da Tornaría de Xermade, 2023.
Fonte: Luz Paz Agravas.

Ferramentas dixitais incorporadas á tornaría de madeira. Encontro Internacional da Tornaría de Xermade, 2023. Fonte: Luz Paz Agravas.

o CICA Gallery, do que se falará a continuación, constitúen exemplos de iniciativas innovadoras de investigación desde o ámbito universitario que contribúen á posta en valor da artesanía en Galicia.

Arte e artesanía

Arte e artesanía como conxuntos que se intersecan é outro dos valores a ter en conta. Afirmar Richard Sennett que o artista do Renacemento xorde a partir da comunidade medieval de artesáns³³. Os Arts&Crafts ingleses, no século XIX, tal como o nome co que pasaron á historia indica, —Arte e Artesanía— unen ambos termos. William Morris, no século XIX, vincula arte e artesanía cando, como defensor dunha sociedade politicamente xusta amparada no sistema produtivo artesanal, fronte a unha capitalista, promovida pola produción industrial, critica o obxecto artístico creado para expoñer en favor da arte unida á vida. “Non quero arte para uns poucos, como tampouco educación para uns poucos nin liberdade para uns poucos”³⁴. O feito de trasladar a atención da produción artística a obxectos da vida cotiá implica que van a ser desfrutados por unha gran cantidade de xente, non só por uns privilexiados. Esta relación complexa leva a curiosidades coma que os deseños de William Morris hoxe forman parte da colección de museos e son considerados obxectos artísticos. O mesmo pasa ao longo do século XX con diversos deseños de lámparas, teteiras, cuncas, cadeiras, etc., de produción industrial, provintes da Bauhaus, de Ulm, ou mesmo de Sargadelos³⁵, que pasan a ser pezas de arte expostas en museos.

A propia Sargadelos, sendo un centro de produción industrial e que incorpora no propio proceso algunha fase manual, como o pintado das pezas, xorde do desexo de dous artistas, Isaac Díaz Pardo e Luis Seoane, de achegar a arte á sociedade. Díaz Pardo abandona a pintura de cabaleta para traballar como artista deseñador para a produción de pezas cerámicas que usamos nas nosas casas.

Na actualidade, esta transversalidade segue a cultivarse. Por unha banda, unha parte importante das persoas artesás proveñen dunha formación artística e, por outra, o interese pola artesanía desde os centros de arte, as galerías, etc., é crecente. A singularidade do obxecto producido, como peza única e persoal, asinada polo/a autor/a, en contraposición á produción seriada industrial, achégase ás cualidades da arte tradicional, coa aura de tratarse dunha peza sagrada³⁶ e que suma valor á peza artesanal.

O artesán Frank Buschmann, asentado na actualidade en Carnota, expuxo na feira de arte ARCO Madrid, promovido pola Galería madrileña de Álvaro Alcázar, para a que logo realiza máis pezas que dialogarán coas do artista Luis Canelo, un traballo titulado *Centre piece*, que é un deseño dunha mesa de madeira para un estar³⁷.

.....
³³ Sennet, *El artesano*, 86.

³⁴ Kruft, “Inglaterra”, 583 [Traducción ao galego pola autora].

³⁵ Paz Agras, “La plaza circular de Sargadelos”.

³⁶ Walter Benjamin, *La obra de arte en la era de su reproductibilidad técnica* (Madrid: Alianza Editorial, 2021).

³⁷ “Frank Buschmann, con base en Corcubión, presentó una de sus obras en Arco, Madrid”. La Voz de Galicia, 12 de marzo de 2019 [Consulta: 16/09/2024]. https://www.lavozdegalia.es/noticia/carballo/2019/03/12/frank-buschmann-base-corcubion-presento-obras-arco-madrid/0003_201903C12C9991.htm

Verónica Moar. Performance. Fonte: Verónica Moar [Consulta: 12/09/2024].
<https://www.veronicamoar.com/about/>

A ceramista coruñesa Verónica Moar distribúe a súa actividade (estruturada así na súa propia web) en “cerámica artística” e “cerámica funcional”. Nesta última, atópanse obxectos utilitarios, mentres que na artística, as pezas dialogan no espazo expositivo con outras representacións artísticas, como *performances*.

“Na miña obra hai pezas cun marcado carácter funcional así como outras propostas cunha clara intención artística. Este é un reflexo do límite que, para min, separa a arte do cotiá”³⁸, explica a artesá.

Moar foi a protagonista, xunto a outros catro artistas, da primeira edición do proxecto CICAGallery³⁹. Este programa de residencias artísticas que mixtura arte e ciencia levouse a cabo no Centro Interdisciplinar de Química e Bioloxía (CICA) da Universidade da Coruña (UDC), no ano 2023, cofinanciado pola UDC e a Fundación Española para a Ciencia e a Tecnoloxía (FECYT) do Ministerio de Ciencia, Innovación e Universidades. O obxectivo deste proxecto é a “creación de obras artísticas e a súa exposición” mediante o “desenvolvemento simultáneo dos investigadores científicos e dos artistas”, fomentando “valores de protección e difusión do patrimonio natural e cultural de Galicia, a través da arte” apoiándose na interdisciplinaridade.

As/os artistas (4 comezando a súa carreira profesional e outra/o consolidada/o, con vinculación con Galicia) traballaron nos espazos do CICA en colaboración co grupo de científicos, pertencentes a distintos grupos de investigación. As persoas seleccionadas, nesta primeira edición foron Verónica Moar, ceramista; Breogán Torres (Xague), escultor e instalador; María Cillas Rodríguez, artista visual; Irene Sáenz, fotógrafa y filmmaker, e Inés Rodríguez, diseñadora textil. Estas artistas traballan durante case tres meses en estreita colaboración cas/os científicas/os, producindo dúas obras cada unha. Esas pezas experimentais foron expostas no espazo expositivo da Fundación DIDAC, en Santiago de Compostela, do 20 de abril ao 10 de maio do 2024.

Esta experiencia na que arte e ciencia dialogan, traballouse de forma experimental con novos materiais. Por exemplo, Cillas Rodríguez experimentou co grupo Exprela para a creación “dunha obra viva: un papel do que se alimenten bacterias e fungos inocuos”⁴⁰, ou Verónica Moar que, co grupo UDCSólidos estivo traballando con perovskita, un mineral que “non é cerámica pero paréceo”⁴¹.

A produción á que se chegou foi a de obxectos que se converten en obras de arte no espazo expositivo, aportando unha capa máis de interese ao proceso de elaboración do produto.

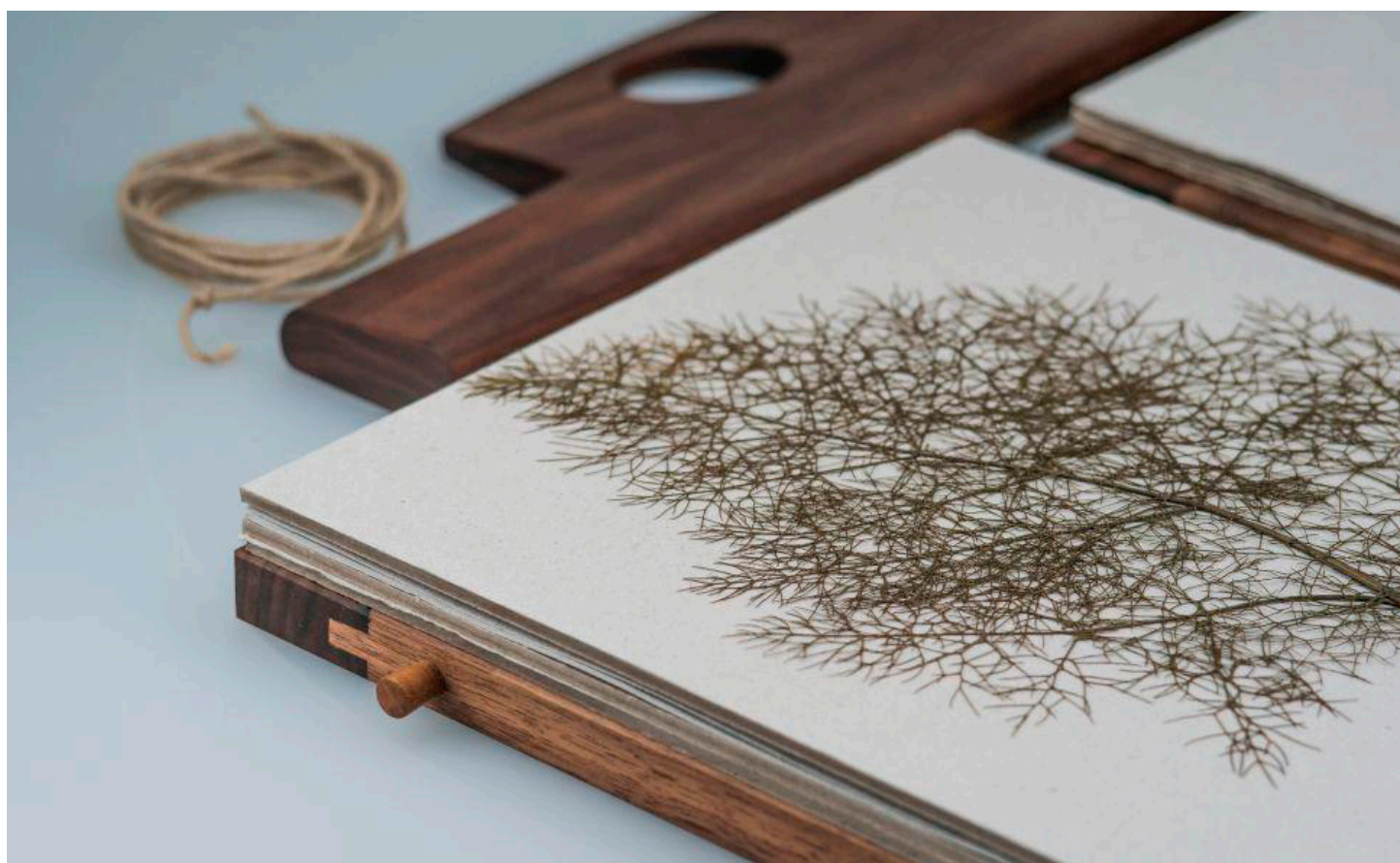
Son cada vez máis as pezas artesás que se exhiben en espazos expositivos en categoría de pezas artísticas, aportando un valor engadido á produción.

³⁸ Verónica Moar. [Consulta: 07/09/2024]. <https://www.veronicamoar.com/about/>

³⁹ Información facilitada polo equipo do proxecto CICAGallery.

⁴⁰ Ana González. “Artistas y científicos se unen en el CICA de A Coruña: “Nos alimentamos unos de otros”. *La Voz de Galicia*, 18 de marzo de 2024 [Consulta: 16/09/2024]. <https://www.lavozdeg Galicia.es/noticia/coruna/coruna/2024/03/10/artistas-cientificos-unen-cica-coruna-alimentamos-/00031710059186997775147.htm>

⁴¹ González, “Artistas y científicos”.

Frank Buschmann. Monas, 2019. Fonte: Frank Buschmann. [Consulta: 10/09/2024].
<https://artesianiadegalicia.xunta.gal/es/premios/premios-artesania-de-galicia-2019>
https://cica.udc.gal/landing_participant/ines-rodriguez/

Desde os propios talleres e tendas, as/os artesás/ás son tamén conscientes deste potencial. Antonio Ibáñez, xoiro compostelán de Noroeste Obradoiro⁴², apóiase no domino da técnica tradicional como garantía para incentivar a liberdade á hora de deseñar e innovar, resaltando que o seu oficio se atopa entre o deseño e a creación artística, o que supón “un dos seus principais atractivos”⁴³.

A estas experiencias, súmanse outras que traballan na mesma liña, como a da biodeseñadora galega Paula Camiña Eiras que traballa en Londres, na Universidade Central Saint Martins e en Haeckels. Impulsa un proxecto denominado *Co-obradoiro Galego* desde o que traballa con biomateriais para rexenerar a cestería galega⁴⁴.

O compromiso co medio ambiente: economía circular.

Un dos grandes valores asociados á artesanía é a cualidade intrínseca a estas actividades de compromiso co medio ambiente. Tratándose dunha produción de pequena escala que, tradicionalmente, provén dunha transformación de produtos locais, procesos de transformación pouco contaminantes e para unha venda tamén próxima. A Unión Europea inclúe como un dos seus obxectivos a economía circular e defínea como: “A economía circular é un modelo de produción e consumo que implica compartir, alugar, reutilizar, reparar, renovar e reciclar materiais e produtos existentes tódalas veces que sexa posible para crear un valor engadido. Desta forma, o ciclo de vida dos produtos esténdese”⁴⁵.

A artesanía galega demostra unha actitude de compromiso co medio ambiente. Nalgúns casos, como o ebanista Frank Buschmann, de forma holística e explícita. Dende o seu taller, actualmente en Carnota⁴⁶, fala de “perseguir unha integridade persoal no facer”⁴⁷, apoiada nos valores da sustentabilidade, a ética no traballo e o xeito de crear. Inspirado no facer na extinta comunidade americana dos Shaker⁴⁸, de rexeitamento cara o superfluo, Buschmann crea pezas que trazan lazos poéticos coa Natureza. Cando, no ano 2019 gaña o Premio de Artesanía de Galicia coa peza *Monas*⁴⁹, esta convértese nun manifesto da súa aproximación á creación. Entre peza artesá, obra de arte ou ferramenta didáctica, unha variedade de madeiras e

42 Obradoiro de Artesanía, “Minimalismo e harmonía na xoiaría contemporánea. Entrevista con Noroeste Obradoiro”, *Obradoiro de Artesanía*, 15: 26.

43 Obradoiro, “Minimalismo e harmonía”, 28.

44 Paula Camiña Eiras. “Co-Obradoiro Galego: ¿Cómo pueden ayudar los nuevos materiales a regenerar la cestería en Galicia?”. *Cuaderno 71. Centro de Estudios en Diseño y Comunicación* (2022/2023), p. 67-78.

45 Parlamento Europeo. “Economía circular: definición, importancia y beneficios” [Consulta: 16/09/2024]. <https://www.europarl.europa.eu/topics/es/article/20151201STO05603/economia-circular-definicion-importancia-y-beneficios>

46 Obradoiro de Artesanía, “Woodworks Buschmann Bella. O valor real da ebanistería”, *Obradoiro de Artesanía*, 16: 90-93.

47 Obradoiro, “Woodworks Buschmann Bella”, 92.

48 Os Shaker son unha comunidade relixiosa de cuáqueros protestantes ingleses que se asentaron nos Estados Unidos a finais do S. XVIII. Sobre deseño dos Shaker: Hanno-Walter Kruft, “Estados Unidos: de Jefferson a la Escuela de Chicago”, en *Historia de la teoría de la arquitectura. 2. Desde el siglo XIX hasta nuestros días* (Madrid: Alianza Editorial, 1990): 608-610.

49 Obradoiro de Artesanía, “Woodworks Buschmann Bella. A poética da natureza”, *Obradoiro de Artesanía*, 18: 15-27.

corda constrúen unha prensa de flores que o autor define como “ferramenta de observación”⁵⁰. Na súa produción, Buschmann evita o uso de unións con ferraxes ou parafusos, para manter o espírito da materialidade natural.

En xeral, as/os artesás/áns galegos son moi conscientes do valor engadido que a sensibilidade co medio supón fronte a outros medios produtivos, como o industrial, que se ven obrigados, a día de hoxe, a establecer medidas específicas para mitigar os efectos nocivos sobre o medio ambiente da súa actividade⁵¹.

Sen embargo, a día de hoxe, a realidade é que non se está a explotar esta cualidade. De feito, segundo os datos da enquisa⁵², a metade das/os artesás/áns non utiliza maioritariamente materiais locais para a elaboración dos seus produtos, en concreto, un 49% dos que responderon. As razóns para non facelo veñen dadas pola falla de materia prima local ou que esta non é suficiente para garantir a produción, dando a entender que, de habela, sen dúbida, se usaría esta. Neste senso, as respostas maioritarias dos que si usan materia prima local, aluden a ideas coma: “Forma parte do concepto de artesanía; Por conciencia medioambiental; Por solidariedade co local; Para reducir a pegada de carbono; Supón un plus de calidade; Porque me gusta a relación persoal cos meus provedores (menor custe, máis sustentabilidade, maior confianza, maior calidade, ...), etc.

Algunhas/Algúns artesás/áns, aínda que de forma minoritaria, levan a cabo os seus propios cultivos para a elaboración dos seus produtos. Idoia Cuesta, unha das artesás galegas máis coñecidas polos traballos levados a cabo para marcas como Loewe, cultiva na zona do seu taller, en Outeiro de Rei, nunha contorna catalogada como Reserva da Biosfera, xunto ao río Miño, especies de vimbio para tecer. É este un exemplo de simbiose co medio rural, ao que aporta o traballo da terra e produción agrícola e recolle excelente materia prima para os produtos elaborados. Leva a cabo, ademais, labor de divulgación e formación en talleres específicos para o cultivo. Explica, na súa web⁵³, o valor destes vínculos co territorio: “Vivo e traballo no medio rural, nunha zona de Galicia declarada Reserva da Biosfera. A natureza e a paisaxe que me rodea no meu día a día, os bosques, o río Miño coa súa illa no medio, os vimbios que cultivo, as cegoñas que tecen os seus niños, ... non só me inspiran, se non que me ofrecen a oportunidade de crear pezas sostibles, con formas orgánicas que transmiten a nobreza e a calor das materias primas que utilizo.

A reciclaxe de materiais é outro dos aspectos chave para pechar o ciclo da economía circular. É este un tema co que a artesanía galega ten un claro compromiso. De feito, un 84,6% afirma reciclar os materiais sobrantes da produción e, incluso, un 45,1% emprega materiais reciclados para elaboración dos seus produtos. O interese na mellora nestes aspectos tamén queda patente na reivindicación dunha formación específica, unha liña de axudas económicas e na instalación de infraestruturas para a reciclaxe que as/os artesás/áns reclaman⁵⁴.

50 Obradoiro, “Woodworks Buschmann Bella. A poética”, 17.

51 Entrevista AGA.

52 Enquisa *Sistemas Artesanais en Galicia*.

53 Idoia Cuesta. Cestería contemporánea [Consulta: 07/09/2024]. <https://idoiacuesta.com/INFO-1>.

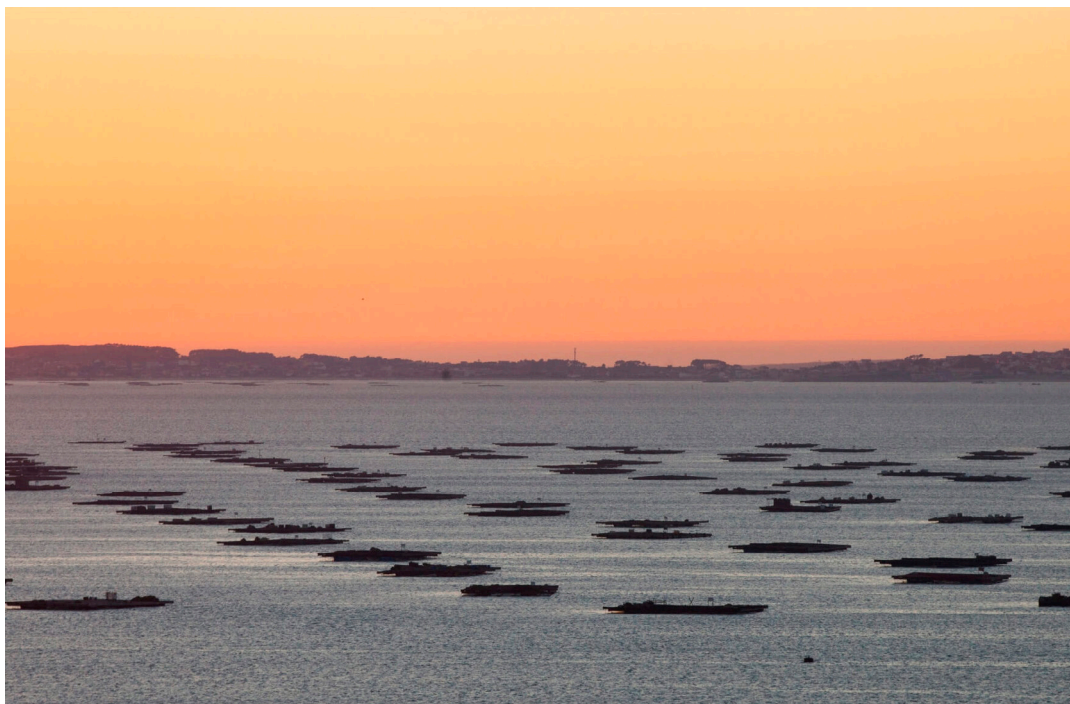
54 Enquisa *Sistemas Artesanais en Galicia*.

Pezas de Idoia Cuesta: *Abisal 06*, 2021 e *Abisal 03*, 2021 de tanza de pesca (filamento de nylon). Exposición: *Soul+Matter. The Art of Spanish Craftsmanship*. Centre artesanía Catalunya, Barcelona, 2024. Fonte: Luz Paz Agras.

Idoia Cuesta traballando no taller de tecido na Feira da Artesanía da Golada, 2024. Fonte: Luz Paz Agras.

Bateas nas rías galegas. Fonte: Frouma Atlantic Wood [Consulta: 12/09/2024]. <https://frouma.com/sobre-frouma-muebles-sostenibles/>

Frouma Atlantic Wood. *Noray*, 2023. Fonte: Frouma Atlantic Wood [Consulta: 12/09/2024]. <https://frouma.com/>

O Premio Artesanía de Galicia 2023 pon en valor, precisamente, a reutilización como parte fundamental do deseño, recoñecendo a labor do carpinteiro Fran Millán, de Frouma Atlantic Wood, asentado en Ribeira, a través da peza *Noray*⁵⁵, un deseño multifuncional que pode ser un taburete, unha lámpada ou unha mesiña auxiliar. Este artesán, fillo de carpinteiro e logo dunha ampla experiencia en ebanistería nunha empresa coa que traballou en 20 países en 7 anos, volta a Galicia para “facer mobles que nacen do mar”, dando unha segunda vida á madeira das bateas. Explica: “A nivel estrutural xa non serve para estar na batea, pero a madeira non está estragada, todo o contrario. O salitre protexe a madeira de fungos e faina máis duradeira”⁵⁶. En todo o proceso de limpeza non se usan axentes químicos, só aceites naturais e as pezas recollen datos de trazabilidade da orixe da madeira, data corta, instalación na batea, etc.

“... a sustentabilidade xa non é unha opción [...] Agora sabemos que non fai falta talar unha árbore para facer un moble senón que xa existe unha madeira que cumpriu a función para a que foi cortada e agora en vez de tirala dáselle unha segunda vida [...]”⁵⁷. As pezas que elabora son únicas, “un luxo” —en palabras do artesán⁵⁸— e aportan un valor de identidade: “As bateas son moi nosas, son unha icona”⁵⁹.

A madeira é unha das materias primas estrela en Galicia, un ámbito no que a regulación racional na produción e unha aposta polas certificacións son tarefas pendentes. As carpinterías de ribeira en Galicia reivindicán a construción de embarcacións neste material. Cun recoñecemento patrimonial como Ben de Interese Cultural da Xunta de Galicia, outorgado no ano 2019 e cunha asociación activa a nivel de toda Galicia, Asociación Galega de Carpintaría de Ribeira (AGALCARI), reivindicán o seu valor como actividade contemporánea para a construción de embarcacións, non só para reparacións, como parece asumido maioritariamente.

Francisco Fra Rico é a sétima xeración no obradoiro Astilleros Fra, en San Cibrao, Cervo (Lugo)⁶⁰. Da unha serie de argumentos en favor das embarcacións de madeira que comezan coa afirmación de que son mellores que as de fibra ou as de ferro, porque teñen un mellor comportamento na navegación⁶¹.

A isto súmanse razóns medioambientais para as que aporta datos obxectivos: “A diferenza de emisións de CO2 durante o ciclo de vida dun barco de poliéster e un de madeira é enorme: 110 toneladas fronte ás 18 dun barco de madeira. [...] Os barcos de madeira son tan bos que se poden chegar a herdar, duran 100 anos. A madeira é para o mar”⁶². Tamén alude á necesidade dunha produción forestal racional que ten que ir en paralelo á actividade. A carpintería de ribeira tradicional emprega a madeira local e cortada na época que corresponde e require da paciencia da espera para o corte, secado, etc.

55 Obradoiro de Artesanía, “Frouma Atlantic Wood. A segunda vida das bateas”, *Obradoiro de Artesanía*, 22: 22-31.

56 Obradoiro, “Frouma Atlantic Wood”, 26.

57 Obradoiro, “Frouma Atlantic Wood”, 26.

58 Obradoiro, “Frouma Atlantic Wood”, 26.

59 Obradoiro, “Frouma Atlantic Wood”, 26.

60 Obradoiro de Artesanía, “Astilleros Fra. Madeira para navegar”, *Obradoiro de Artesanía*, 19: 84-91.

61 Obradoiro, “Astilleros Fra”, 84.

62 Obradoiro, “Astilleros Fra”, 88.

Posta en valor da artesanía: outras referencias.

En Galicia, existen accións para a posta en valor da artesanía, especialmente promovidas pola Fundación Artesanía de Galicia, as distintas asociacións, concellos, desde as Universidades e os centros de formación, etc. De feito, moitos profesionais colaboran en todo tipo de actividades co obxectivo de achegar á sociedade a artesanía, abrindo os seus talleres ao público, participando en feiras e encontros con demostracións, asistindo a colexios para achegar a artesanía aos máis pequenos, etc.

Buscamos fóra das nosas fronteiras outras experiencias que, noutros territorios, están a conseguir, non só un alto grao de divulgación para a sociedade en xeral, senón de situar a artesanía como unha actividade atractiva no mundo actual, rompendo con tópicos que nos levan a unha visión melancólica cara o pasado e que poden servir como exemplos de estratexias a seguir. Experiencias que van dirixidas, tanto á cidadanía en xeral coma aos profesionais, e que comparten unha actitude pro-activa, entendendo que a artesanía é algo vivo e en continua evolución.

PROGRAMA SABER FAZER PORTUGAL

En Portugal, o proxecto Saber Fazer nace como unha “estratexia nacional para as artes e oficios tradicionais para os anos 2021-2025 e resulta do recoñecemento da importancia de que o sector da produción artesanal pode actuar na sociedade contemporánea, creando produtos e servizos para o noso uso cotiá, con viabilidade económica, beneficios ambientais e valor patrimonial”⁶³.

Coordinado desde a Dirección-Geral das Artes, colaboran nesta iniciativa órganos nacionais, rexionais, municipais, asociacións, centros de formación, cooperativas, fundacións, mercados, museos, etc. ata 83 entidades.

Un dos obxectivos do programa é a creación da Rede Saber Fazer para contar cun espazo de información sobre o sector, estimular a cooperación, compartir coñecementos técnicos e artísticos e promover o diálogo e cooperación entre as diversas rexións do país.

Neste ano, 2024, púxose en marcha a plataforma dixital cunha ampla información que recolle o traballo feito e permite ir sumando información. Ademais doutros recurso, conta cun ATLAS de mapeado dos talleres artesáns, museos, oficinas, tendas, etc. Tamén amosa 12 RUTAS artesás distribuídas polo país, organizadas segundo unha clasificación de oficios. E ofrece información sobre os Laboratórios de Intervención Territorial, os LIT, que son: “propostas de dinamización dos lugares das prácticas artesanais a través do encontro, da creación colaborativa, interdisciplinaridade e experimentación; dando visibilidade aos produtos e servizos artesanais de forma contextualizada, informada e creativa”⁶⁴.

⁶³ O Programa Nacional Saber Fazer. [Consulta: 16/09/2024]. <https://programasaberfazer.gov.pt/sobre>.

⁶⁴ LIT. Laboratórios de Intervención Territorial [Consulta: 16/09/2024]. <https://programasaberfazer.gov.pt/laboratorios>

PROGRAMA NACIONAL **SABER FAZER** PORTUGAL

Saber Fazer Portugal. Fonte: Saber Fazer Portugal. Mapa [Consulta: 12/09/2024].
<https://programasaberfazer.gov.pt>.

CENTRO DE ARTESANÍA DE CASTILLA Y LEÓN. CEARCAL

Xestionado directamente por artesás/áns, pola Federación de Organizaciones Artesanas de Castilla y León. FOACAL, que nace co obxectivo de “impulsar, promocionar e defender a artesanía da rexión e dar soporte e proxectar a actividade de tódolos seus membros”⁶⁵. Xestionan o CEARCAL, o Centro de Artesanía de Castilla y León, situado en Valladolid, onde se imparte formación, xestoría especializada, se organizan feiras, etc. É este un referente para o artesanado galego⁶⁶, que reclama maior presenza na toma de decisións a nivel oficial.

CENTRO DE ARTESANÍA DE CATALUÑA

O Centro de Artesanía de Cataluña⁶⁷ pertence ao Consorcio de Comercio, Artesanía e Moda, integrado pola Administración da Generalitat de Cataluña e polo Consello Xeral das Cámaras Oficiais de Comercio, Industria e Navegación de Cataluña. Desde a área de Artesanía⁶⁸ do Consorcio, organizan premios, a Bienal de Artesanía Contemporánea Catalana ademais doutras mostras e eventos, establecen relacións internacionais, etc. e os trámites administrativos para acadar o diploma de mestra/e artesá/án, axudas económicas, etc.

65 Artesanía Castilla y León [Consulta: 16/09/2024]. FOACAL. <https://www.artesaniacastillayleon.es/>.

66 Encontro con AGA.

67 Centro de Artesanía Cataluña. Consorci de Comerç, Artesania i Moda de Catalunya [Consulta: 16/09/2024]. [https://ccam.gencat.cat/ca/arees_actuacio/artesania/centre_artesania/index.html#googtrans\(ca|es\)](https://ccam.gencat.cat/ca/arees_actuacio/artesania/centre_artesania/index.html#googtrans(ca|es))

68 Artesanía. Consorci de Comerç, Artesania i Moda de Catalunya [Consulta: 16/09/2024]. https://ccam.gencat.cat/ca/arees_actuacio/artesania/

Centro de Artesanía de Cataluña. Vista desde a rúa á que ten acceso principal e vista interior do rexistro, tenda e espazo expositivo ao fondo. Fonte: Luz Paz Agras.

O Centro posúe unha sede no centro de Barcelona, no Barrio Gótico, que concentra, a pé de rúa, atención á persoa artesá, oficinas, tenda de venda, espazo expositivo e salón de actos. O espazo, aberto ao público, nunha zona con gran afluencia turística, acada uns niveis de visibilidade da actividade artesá moi altos.

Organizan periodicamente exposicións que forman parte da axenda cultural da cidade, onde se exhiben pezas elaboradas por artesás/áns, pondo en valor o binomio arte-artesanía e resaltando o valor como pezas singulares.

Outra das liñas de traballo da sección de Artesanía do Consorcio, é a organización de rutas artesás, nas que os protagonistas son os talleres que, voluntariamente, se unen a esta proposta. Contan, na actualidade, con 9, distribuídas por toda a comunidade, nas que se combinan visitas a museos, talleres, gastronomía, paisaxe...⁶⁹. Inclúen 39 municipios e 21 comarcas, con 23 zonas de oficios singulares (outra materia pendente na artesanía galega), 18 museos e centros de interpretación e 35 talleres.

Conclusiones: os valores da artesanía.

A artesanía conta cuns valores que a diferencian doutro tipo de produción e que é preciso sistematizar para entender a súa potencialidade no mundo contemporáneo.

Facer ben, orgullo, lentitude, feito á man (handmade), rendibilidade dos oficios, tradición, valor patrimonial, memoria, identidade, saber como (know how), técnicas tradicionais, innovación, deseño aplicado, novos materiais, novas técnicas, liñas de investigación, obxectos de arte, arte e vida, creatividade, experimentación, interacción entre disciplinas, sustentabilidade, economía circular, reciclaxe, materias primas locais, simbiose co medio produtivo, ... son conceptos que xorden ao redor dos valores da artesanía galega.

- Artesanía vs. Industria:

Desde a Revolución Industrial estamos a asistir a este debate sobre as singularidades de cada un dos sistemas produtivos. Hoxe en día, este complexízase cando os límites entre ambos ámbitos son máis difíciles de trazar. A clara delimitación das actividades artesanais fronte ás industriais e tecnolóxicas, na actualidade, e a súa clasificación, require dunha reflexión desde a práctica, pero tamén intelectual, que debe de ser definidora para o establecemento de criterios para o rexistro oficial de artesás/áns. É preciso un amplo debate que incorpore distintas perspectivas e que permita definir con claridade estes termos pero, á vez, non restrinxir e limitar a evolución destas actividades.

Valores como o compromiso ético co facer ben, o orgullo de cultivar as habilidades, a lentitude como fonte de satisfacción nun mundo acelerado ou o

⁶⁹ Rutas Artesanas de Cataluña. Consorci de Comerç, Artesania i Moda de Catalunya [Consulta: 16/09/2024]. https://ccam.gencat.cat/ca/arees_actuacio/artesania/rutes_artesanes/

valor do traballo á man, o *handmade*, como garantía de calidade, son aspectos que poñen en valor o mundo artesanal. Transmitir estes valores á sociedade é clave para que os identifique e comparta, polo que é preciso implementar iniciativas de visibilización.

Por outra banda, é preciso lembrar, tal como recolle a lexislación autonómica, que a actividade artesanal é unha actividade económica e, como tal, debe de ser tratada, promovendo medidas para a rendibilidade dos oficios.

- **Tradición e innovación: desde a técnica, os materiais e o deseño:**

A tradición segue a ser a base da artesanía. O coñecemento desta constitúe un valor patrimonial de memoria e identidade que, xa en si mesmo, xustifica a súa salvagarda. Recolle o saber como - *know how* - dos nosos antepasados, mellorado ao longo do tempo. Trátase dun saber vivo, non estático, en continua evolución. Aquí, entra, por tanto, a innovación como un xeito de continuar con esa liña de tradición. O dominio da técnica tradicional, afirman algunhas/algúns artesás/áns, é a base para a innovación.

No mundo artesán galego, constátase que a metade traballan con técnicas tradicionais e, a outra metade, incorporan a estas innovacións na súa produción. Estes intereses refléxanse tamén no desexo de formarse en ambos mundos, cando se reclama formación específica no deseño aplicado ao produto artesán, en novos materiais e novas técnicas e tamén, ao mesmo nivel, afondar no coñecemento das técnicas tradicionais.

Aínda sendo anecdótico, hai que ter en conta, tamén, que hoxe en día, hai artesáns que non continúan liñas de traballo tradicionais, senón que importan inspiración doutros lugares con propostas que atopan na Galicia actual un espazo.

As mostras, encontros, feiras, etc., xogan un papel activo, non só na comercialización, senón tamén para compartir coñecementos, ferramentas, novos materiais, etc.

A investigación desde as Universidades e os centros de formación é unha ferramenta fundamental para documentar aspectos da tradición e evitar a súa perda e, ao mesmo tempo, traballar en liñas de innovación experimental que axuden a definir a artesanía galega contemporánea. Exemplos como os proxectos A Reitoral [CIT] que promoven a creación de centros de divulgación activos ou o CICAGallery, abandeirando a interdisciplinaridade como ferramenta creativa así o demostran.

- **Arte e artesanía:**

Outro dos valores engadidos na artesanía, é o diálogo e interferencia co mundo da arte. Pezas de artesanía galega convértense en obxectos de arte no espazo expositivo, en galerías, museos, etc. aportando, ademais doutros valores, un nivel de visibilización pública como obxectos de calidade. Achegar a arte á vida, en produtos que utilizamos a diario é un valor engadido que non se acaba con outro tipo de produción.

Por outra banda, a creatividade, innovación e experimentación con novas técnicas, materiais, deseños, etc. e a interacción entre disciplinas, que fomentan os procesos artísticos suman capas de interese á produción artesá.

Incentivar este tipo de exposicións e contar cun espazo propio que se integre na rede de centros culturais de Galicia, serían estratexias a promover.

- **O compromiso co medio ambiente: economía circular:**

A artesanía é unha actividade que, desde a súa orixe, se atopa en liña coa sensibilidade contemporánea cara o medio ambiente. É, por definición, sustentable, e responde literalmente ao concepto de economía circular, un dos principais obxectivos perseguidos pola Europa actual. A artesanía en Galicia demostra ese compromiso co medio ambiente, abandeirándoo como un valor engadido.

Detéctanse, sen embargo, problemáticas que dificultan algúns destes aspectos. Por exemplo, o uso de materias primas locais. A metade das/os artesás/áns explica que recorren a outros lugares para conseguir o que precisan. Algúns, para mitigar este hándicap, realizan a súa propia produción, pero son aínda exemplos puntuais. Asoma esta como unha boa oportunidade para crear simbioses co medio produtivo que sería, ademais, de gran interese para a revitalización de cultivos, gandería sostible, etc. incentivando unha economía que transcende a dos propios talleres. Un bo exemplo, neste senso, é o caso dos oficios artesáns que traballan con madeira, que levan implícita a necesidade de incentivar unha política forestal sostible.

Datos máis positivos se detectan na reciclaxe, xa que un 84,6% das respostas da enquisa indican que reciclan os produtos sobrantes. Incluso un 45,1% traballa con materiais reciclados para a elaboración dos seus produtos. Reclaman, ademais, formación específica nestes temas, axudas económicas e infraestruturas para implementar a reciclaxe nos seus talleres.

Bibliografía:

- Benjamin, Walter. *La obra de arte en la era de su reproductibilidad técnica*. Madrid: Alianza Editorial, 2021.
- Camiña Eiras, Paula. “Co-Obradoiro Galego: ¿Cómo pueden ayudar los nuevos materiales a regenerar la cestería en Galicia?”. *Cuaderno 71. Centro de Estudios en Diseño y Comunicación* (2022/2023), p. 67-78.
- Kruft, Hanno-Walter. “Estados Unidos: de Jefferson a la Escuela de Chicago”, en *Historia de la teoría de la arquitectura. 2. Desde el siglo XIX hasta nuestros días*. Madrid: Alianza Editorial, 1990: 597-625.
- Kruft, Hanno-Walter. “Inglaterra durante el siglo XIX”. En *Historia de la teoría de la arquitectura. 2. Desde el siglo XIX hasta nuestros días*, 563-596. Madrid: Alianza Editorial, 1990.
- López Gómez, Felipe-Senén (ed.). *Guía da Artesanía de Galicia*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 1995.
- Obradoiro de Artesanía, “7VARAS. O transporte sostible”, *Obradoiro de Artesanía*, 16 (2018): 78-81
- Obradoiro de Artesanía. “Alberto Lista. A renovación da olería de Buño”. *Obradoiro de Artesanía*, 21 (2023): 112-115.
- Obradoiro de Artesanía. “Alberto Lista. Cerámica e novas tecnoloxías”. *Obradoiro de Artesanía*, 22 (2024): 48-55.
- Obradoiro de Artesanía. “Alfarería Rulo: Olería tradicional de Buño a Xapón”. *Obradoiro de Artesanía*, 16 (2018): 60-67.
- Obradoiro de Artesanía. “Elena Ferro. Tres xeracións nos nosos pés”. *Obradoiro de Artesanía*, 18 (2020): 32-40.
- Obradoiro de Artesanía. “Frouma Atlantic Wood. A segunda vida das bateas”. *Obradoiro de Artesanía*, 22 (2024): 22-31.
- Obradoiro de Artesanía, “Minimalismo e harmonía na xoiaría contemporánea. Entrevista con Noroeste Obradoiro”, *Obradoiro de Artesanía*, 15 (2017): 20-29.
- Obradoiro de Artesanía, “Woodworks Buschmann Bella. O valor real da ebanistería”, *Obradoiro de Artesanía* 16 (2018): 90-93.
- Paz Agras, Luz. “La plaza circular de Sargadelos. El espacio de confluencias para el Laboratorio de Formas”. En *VII Congreso Pioneros de la Arquitectura Moderna. El espacio entre interior y exterior*, coord. Teresa Couceiro Núñez. Madrid: Fundación Alejandro de la Sota, 2022: 278-290.

Semper, Gottfried. *The Four Elements of Architecture and other writings*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

Sennett, Richard. *El artesano*. Barcelona: Editorial Anagrama, 2009.

Soneira Beloso, Begoña. *Unha ollada ao Laboratorio de Formas de Galicia ós 44 anos da súa creación*. A Coruña: Edicións do Castro. Caderno do Laboratorio de Formas. L.F. 11, 2007.

Webs:

Artesanía de Galicia [Consulta: 16/09/2024]. <https://artesaniadegalicia.xunta.gal>.

Artesanía. Consorci de Comerç, Artesania i Moda de Catalunya [Consulta: 16/09/2024]. https://ccam.gencat.cat/ca/arees_actuacio/artesania/.

Artesanía Castilla y León [Consulta: 16/09/2024]. FOACAL. <https://www.artesaniacastillayleon.es/>.

CICA UDC [Consulta: 10/09/2024]. <https://cica.udc.gal>.

Encontro Internacional de Torneiros da Madeira. [Consulta: 07/09/2024]. <https://encontrodetorneiros.org/>

Frouma Atlantic Wood. *Noray*, 2023. Fonte: Frouma Atlantic Wood [Consulta: 12/09/2024]. <https://frouma.com/>.

Idoia Cuesta. Cestería contemporánea [Consulta: 07/09/2024]. <https://idoiacuesta.com/INFO-1>.

O Programa Nacional Saber Fazer [Consulta: 16/09/2024]. <https://programasaberfazer.gov.pt>.

Verónica Moar. [Consulta: 07/09/2024]. <https://www.veronicamoar.com/about/>

3

Artesanía e formación

Artesanía e formación

José Carlos Barreiro Roca

1. Introducción

Actualmente en Galicia o recoñecemento oficial da condición de taller artesán é a súa inscrición no Rexistro Xeneral de Artesanía de Galicia, presentando unha solicitude coa súa correspondente memoria ante a Dirección Xeneral de Comercio e Consumo da Consellería de Emprego, Comercio e Emigración, leva implícita a acreditación de persoa artesá.

Na actual lei 8/2023, de 14 de decembro, de Artesanía de Galicia, especificase claramente que para optar á obtención do taller artesán deberase contar con formación na actividade ou actividades artesanais solicitadas, contemplando tres posibilidades:

- Contar cunha titulación regrada.
- Xustificar cursos de formación oficiais por un mínimo de 500 horas.
- Certificación dunha asociación profesional de artesáns.

Hai que facer constar que a lei determina tamén que o título de taller artesán ten carácter voluntario e non constitúe un requisito para o exercicio da actividade artesá. Si reporta certos beneficios como poden ser o acceso a subvencións públicas, participación en eventos financiados pola consellería competente ou utilizar a marca Artesanía de Galicia.

Por tanto, convén analizar a situación actual en Galicia no tocante á formación dos artesáns, observando tanto as fortalezas como as debilidades de cada unha das posibilidades contempladas pola normativa ou doutras oportunidades fóra da mesma. Neste artigo apórtase unha primeira visión do sector da artesanía no que se refire á formación fundamentada basicamente en tres piares: as enquisas contestadas polos propios talleres artesáns galegos, as entrevistas persoais con responsables de asociacións de artesáns galegos e o coñecemento directo das Escolas de Arte e Superiores de Deseño de Galicia.

2. A formación regrada en Galicia

No s.XIX na maior parte de Europa o sistema de aprendizaxe gremial dos artesáns entra en crise coa disolución dos gremios¹ e o crecente progreso industrial e técnico. Nace así un movemento favorable á ensinanza popular das artes e dos oficios como reacción á crise de aprendizaxe.

¹ A propia administración, tanto a nivel local como estatal, buscará o control dos gremios cando non a súa disolución. Nun informe ó Intendente de Galicia en 1815 do concello de Santiago, con gran peso do sector artesán, citado por Pablo Pérez Costanti en “*Notas Viejas Galicianas, t.I*” (Vigo, 1925, 226-266) o concello móstrase disposto a dictar unha ordenanzas técnicas en consenso cos artesáns e inspirándose noutras doutros concellos ou países que “deberían tener por objeto la educación, aprendizaje, exámenes, marcas, policía, fomento, certámenes, premio...”. Trátase dun intento de adaptar a formación medieval ós novos ideais ilustrados, aportándolle un coñecemento máis amplo ós artífices.

R. 27.150

✱
REAL CEDULA DE S.M.
A CONSULTA
DE LOS SEÑORES DEL CONSEJO
EN QUE SE APRUEBAN LOS ESTATUTOS
DE LA
REAL SOCIEDAD ECONOMICA
DE AMIGOS DEL PAIS DE SANTIAGO.

Año de

1787.

EN DICHA CIUDAD : POR D. IGNACIO AGUAYO,
Socio de Merito de las Reales Sociedades
de Santiago , i Lugo.

3

Portada da cédula de Carlos III onde se aproban os estatutos da Real Sociedade Económica de Amigos do País de Santiago. 1787.

Fonte: Biblioteca del Banco de España

Esta situación iniciábase xa no s.XVIII, co novo pensamento ilustrado e liberal, que consideraba que o sistema gremial coutaba o desenvolvemento do mercado do traballo e das actividades comerciais. Un dos feitos máis relevantes neste século para a formación dos oficios é o nacemento das Sociedades Económicas de Amigos do País e os Consulados nas diferentes cidades, que irán asentando as bases das futuras Escolas de Artes e Oficios. Estas institucións non estatais buscaban a impulsión da agricultura, o comercio e a industria, e dentro das súas actividades entraba o patrocinio das exposicións rexionais e a fundación de escolas². A Real Sociedade Económica de Amigos do País de Santiago, por exemplo, colaborou a establecer escolas de música, modelado, debuxo ou vidraría artística entre outras. Destaca en 1886 a súa xestión para crear a Escola de Artes e Oficios Artísticos da cidade.

A todo isto débesele sumar a introdución do maquinismo, empeorando máis a situación e relegando o traballo manual. Pérdese así o oficio e aparece unha clara dicotomía entre arte e industria. Cabe mencionar o caso de John Ruskin que avogaba pola recuperación do sistema produtivo fundamentado nos talleres artesáns medievais, ou o de William Morris, defensor da Idade Media e orixe do movemento *Arts and Crafts*, que conseguiu manter a formación artesá dentro dos novos programas de ensinanza inglesa.

Levando a análise a Galicia destacan os estudos de F. Pereira e J. Sousa, que a sitúan dentro do contexto nacional e internacional, destacando Francia, onde se crean as primeiras Escolas de Artes e Oficios e o Conservatorio de Artes e Oficios. Tanto Francia como Gran Bretaña ou Alemaña mostran os seus claros avances nas Exposicións Universais de Londres de 1851 e de 1862, deixando patente a diferenza de formacións técnicas así como das sensibilidades dos diferentes países. Partindo deste punto os autores aportan unha interesante reflexión histórica da evolución do sistema gremial ás actuais escolas de artes en Galicia³.

Aínda que Galicia vaia atrasada con respecto a Europa, ó final irán asentándose as ideas ilustradas. Proba disto será a Exposición Rexional Galega de 1909 a imaxe das anteriores exposicións internacionais, onde cristalizarán todas as novas ideas e pensamentos, promovendo e mostrando os avances locais. Posuía certo carácter internacional ó coincidir con Ano Santo⁴.

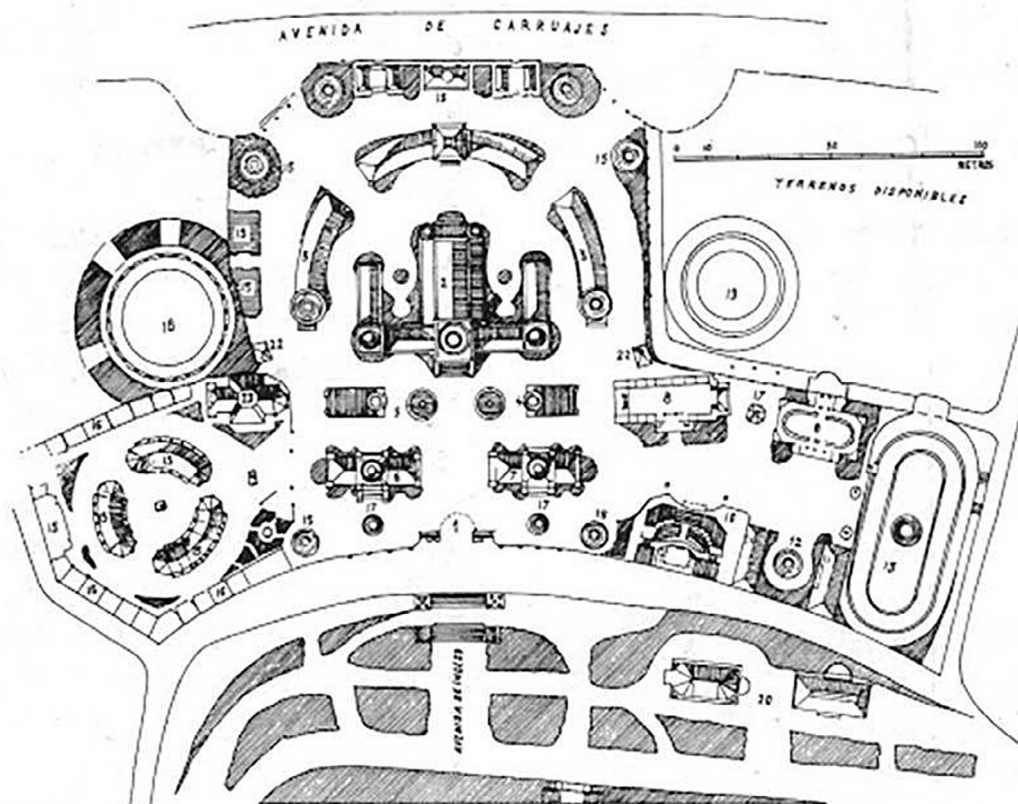
2 De feito na páxina 44 da Real Cédula de Carlos III onde se aproban os estatutos da Real Sociedade Económica de Amigos do País de Santiago de 1787 recóllese entre diferentes comisións a seguinte: “Las funciones del Socio Protector de cada Oficio estan bien expresadas en el tratado de la educacion popular de los Artesanos, que deberán tener à la vista los encargados de éstas Comisiones”. Asemade nos estatutos dedícase o título XV ó tema das escolas. É dicir, estas sociedades terán peso á hora de definir a formación e desenvolvemento dos oficios nas diferentes cidades.

3 Fernando Pereira e José Sousa, *Historia de la escuela de artes y oficios de Santiago de compostela* (A Coruña: Deputación Provincial de A Coruña, 1988)

4 O avance técnico e urbanístico que supuxo esta exposición pono de manifesto nun artigo Margarita Barral Martínez, “La exposición regional gallega de 1909: objetivos y logros en clave moderan”, en *La Historia, lost in translation? Actas del XIII Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea* (Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2017): 3283-3295

EXPOSICIÓN REGIONAL GALLEGA DE 1909

PLANTA GENERAL

EXPLICACIÓN. 1. Puerta monumental.—2. Palacio Principal.—3. Galerías de industrias.—4. Pabellón del Comité.—5. Centro Gallego de la Habana.—6. Pabellón del Ministerio de Fomento.—7. Id. id. id. id. Marina.—8. Cinematógrafo.—9. Skatung.—10. Espectáculos.—11. Tiro al blanco.—12. Tio-vivo.—13. Velódromo.—14. Plataforma.—15. Instalaciones particulares.—16. Instalaciones de ventas.—17. Kioskos de flores, tabaco, etc.—18. Circo ecuestre.—19. Carrousel mecánico.—20. Pabellones particulares.—21. Plataformas para música.—22. Kiosko de necesidades.—23. Café Restaurant.

Planta da Exposición Rexional de Galicia de 1909.

Fonte: Arquivo Histórico da Universidade de Santiago. AM. 1346.

Imaxes das aulas antiga Escola de Artes e Oficios da Coruña.

Fonte: EASD Pablo Picasso [Consulta: 24/09/2024]. <https://eapicasso.com/>

A educación popular do artesán e do obreiro converteuse nun tema de interese para os poderes públicos e o goberno, que recoñecerán a utilidade pública dos establecementos educativos. No 1876 solicítaselles ás institucións locais e provinciais que fomenten as escolas de Artes e Oficios tomando como exemplo a Escola de Madrid. En paralelo nas diferentes cidades irán fundándose outras escolas de similar índole pero de iniciativa privada.

Así pois, as Escolas de Artes e Oficios como institucións educativas nas que formar ós novos artesáns e artistas creáronse en España na segunda metade do século XIX, inicialmente nas cidades máis industrializadas. Co tempo foron chegando ás cidades máis periféricas. En Ourense, por exemplo, a Escola de Artes e Oficios abriu as súas portas no 1891, e súa correspondente en a Coruña cumprirá o vindeiro ano 175 anos da súa inauguración.

Estes novos centros educativos convivirán ó longo do tempo con outras Escolas de Debuxo e de Arte pertencentes ás diferentes deputacións provinciais e outras institucións de carácter máis privado. En Santiago, por exemplo, convivirá coa Academia de Debuxo ou a Escola de Modelado fomentadas pola Real Sociedade de Amigos do País.

Nas escolas de Artes e Oficios cohabitarán, a partir de agora, a tradición que avoga polo bo facer dos vellos artesáns e a modernidade na que a palabra deseño se converte case nun lema. Nestas escolas difícil é atopar ás veces o límite entre arte, deseño e artesanía, recorrido debate sen unha resposta clara e concisa.

Cabe salientar, a modo de resumo, varias fases importantes nas Escolas de Arte e Oficios dende a súa creación, marcadas cada unha delas por un cambio nos plans de estudos:

- No ano 1963, tras varias décadas sen cambio na docencia, apróbase unha nova lei para regular os estudos nas Escolas de Artes Aplicadas e Oficios Artísticos, introducindo a posibilidade de obter o título nalgunha especialidade. Agora a formación regrada dos futuros artesáns terá un carácter moito máis humanista, perdendo en parte certa especialización. Este plan, que perdurará ata os anos noventa, organiza a formación en dúas fases claramente diferenciadas. Unha primeira de tres cursos académicos con materias de carácter común a todas

	Cursos de especialización											
	Cursos comunes			Decoración y arte publicitario		Diseño, delineación y trazado artístico		Artes aplicadas al libro		Talleres de artes aplicadas u oficios artísticos		
	1.º	2.º	3.º	1.º	2.º	1.º	2.º	1.º	2.º	1.º	2.º	
Dibujo lineal o artístico (1)	10	8	10	8	10	8	8	4	4	6	8	
Modelado (2)	3	4	10	—	—	—	—	—	—	5	—	
Historia del Arte (1)	2	2	2	2	2	2	2	—	—	2	2	
Matemáticas	3	3	—	—	—	4	—	—	—	—	—	
Taller (1)	4	5	—	8	10	10	10	8	10	8	12	
Derecho usual, Nociones de contabilidad y correspondencia comercial	—	—	2	—	2	—	—	—	2	—	2	
Religión	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Formación del Espíritu Nacional	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Perspectivas y proyecciones (1)	—	—	—	6	—	—	—	—	—	3	—	
Conocimientos de materiales y Elementos de construcción	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	
Arquitectura del libro	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	
Historia de las artes del libro	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	
Técnicas del libro	—	—	—	—	—	—	—	6	6	—	—	
Total semanal	24	24	24	24	24	24	24	24	24	24	24	

(1) Las denominaciones y contenido de estas asignaturas son los que establece el artículo tercero del Decreto.
 (2) Modelado o Prácticas de Taller en el curso tercero de estudios comunes.

Materias do plan de estudos de 1963. Fonte: BOE nº 20, de 23 de xaneiro de 1964.

as especialidades, e unha segunda de dous anos onde cada alumna ou alumno se especializa nalgunha rama. Neste momento en Galicia podíase estudar as especialidades de Decoración e Arte Publicitario; Deseño, Delineado e Debuxo Artístico; Artes Aplicadas ao Libro; e Talleres de Artes Aplicadas ou Oficios Artísticos. Nos cursos comúns as prácticas de taller distinguíanse por xénero: *traballos manuais e carpintería artística* para o alumnado masculino e *bordados e encaixes ou labores da muller* para o feminino. Na especialidade de Talleres de Artes Aplicadas ou Oficios Artísticos aglutinábanse as actividades artesanais máis habituais (talla, carpintería, gravado...), adaptándoas ós talleres cos que contaba cada escola. Como se pode comprobar convivían tanto estudos máis vinculados á artesanía con incipientes estudos propiamente de deseño. As antigas artes aplicadas e oficios artísticos compartían plan de estudos e institución coas novas ramas do deseño.

- Na década dos noventa os estudos do plan do 1963 van sendo relegados a medida que se van implantando os plans experimentais que se desenrolan neste momento para equiparalos ós do territorio MEC. Fóronse implantando pouco a pouco os Ciclos Formativos de Grao Medio e Superiores, que con diferentes reformas aínda hoxe en día existen.
- No 2005 apróbanse os decretos destinados a impartir estudos superiores (con equivalencia a unha diplomatura universitaria) de deseño nas Escolas, converténdose así nas actuais Escolas de Arte e Superiores de Deseño. A dicotomía está servida. Por un lado os deseños superiores e por outro os estudos profesionais máis vinculados á arte e á artesanía. Trátase, non obstante, dunha situación enriquecedora para o alumnado, con transvase importante de coñecementos dun polo ó outro e unha interacción interesante entre os diferentes estudos. Os ciclos tamén se adaptan a Bolonia, pasando a impartirse en dous cursos académicos. O paso do alumnado de ciclo pola escola redúcese de cinco a dous cursos, con todo o que elo implica. Mentres tanto os estudantes dos Estudos Superiores alongan a súa estancia a tres cursos académicos.

- Cinco cursos despois, non 2010-11, os Estudos Superiores equivalentes a diplomatura convértese en Graos de catro cursos, equivalentes a todos os efectos a graos universitarios. Esta reforma non supuxo un cambio importante, só unha revisión dos plans de estudos e o aumento nun curso académico.
- No actual 2024 apróbase a nova lei de ensinanza artística en España, polo que as EASD volven atoparse nunha nova encrucillada. A lei avoga por separar a formación de deseño superior da formación máis artística e artesán en escolas diferentes, buscando aínda máis a especialización do profesorado e das institucións. En Galicia nunca se separaron ambas formacións, ó contrario doutras comunidades como pode ser Madrid, onde existe unha Escola Superior de Deseño e varias Escolas de Arte que imparten só ciclos. Máis ben o contrario. A confluencia de deseñadores, artesáns e artistas dá lugar a un panorama moito máis enriquecedor para o alumnado que estuda nas EASD actuais.

3. As actuais Escolas de Arte e Superiores de Deseño

Actualmente a dicotomía entre a docencia dos oficios tradicionais e dos de deseño segue imperando nas Escolas de Arte e Superiores de Deseño, nas que se imparten basicamente tres tipos de formación:

- Graos superiores de deseño, equivalentes a graos universitarios, onde a parte artesán e de manipulación perde forza, aínda que segue estando presente. En certas disciplinas séguense utilizando os talleres das escolas.
- Ciclos medios e superiores artísticos, nos que se intenta formar a novos artistas e artesáns, aportándolle as ferramentas necesarias para iniciar a súa vida profesional.
- Ofertas modulares, centradas en módulos eminentemente prácticos de taller.

3.1. Os ciclos formativos

Deixando de lado os recentes graos de deseño das EASD de Galicia, e que non atopan tan directamente vinculados ó mundo da artesanía, os estudos máis relevantes para este informe son os ciclos formativos, tanto de grao medio como superior, que se imparten nas escolas. Trátase de ciclos de dous cursos académicos vinculados a diferentes ramas artísticas (fotografía, ilustración...) e artesáns (gravado, cerámica...).

En tales ciclos, aparte do importante número de horas destinadas á práctica e ó taller, os futuros artesáns reciben formación en ramas transversais como medios dixitais, formación laboral, debuxo técnico ou historia, por mencionar tan só algunha. Búscase con elo unha formación máis completa e humanista para o futuro artífice. Si é certo que tal carga horaria en parte vai en detrimento de máis horas de taller.

O alumnado conta con 2000 horas totais de formación no ciclo, repartidas en dous cursos. No segundo curso as actividades docentes na escola rematan en marzo para que o alumnado se incorpore á fase de prácticas en centros de traballo (empresas ou taller artesanal), onde deberá xustificar tan só 150 horas. En xeral considéranse escasas estas horas dedicadas á fase en prácticas. Nas enquisas realizadas na EASD Pablo Picasso tanto ó alumnado en fase de prácticas como ós propios talleres nos que se forman sempre inciden en que se lle debería asignar máis carga horaria a este módulo fundamental na súa formación.

Hai que salientar que en xeral trátase de módulos de carácter moi práctico, onde o alumnado permanece nos talleres ou aulas prácticas gran parte do horario docente. Como exemplo para ilustrar este punto tómase o Ciclo de Escultura Aplicada ó Espectáculo da EASD Pablo Picasso. Neste ciclo no primeiro curso académico a carga horaria do alumnado dentro dos propios talleres de escultura e baleirado en módulos como volume ou proxectos ascende a 612 de 1080 horas totais (57% do tempo), supoñendo unhas 17 horas á semana. No segundo curso a porcentaxe aumenta ao 90 % (698 de 770 horas) sen contar a fase en prácticas, ascendendo a 27 horas á semana.

Por tanto son porcentaxes importantes e que aseguran unha formación eminentemente práctica en todos os ciclos, onde o reparto horario é relativamente similar. De feito, sumando as horas totais de taller de 1º e de 2º do exemplo escollido, alcánzanse as 1310, case o triplo das horas de formación necesarias para poder inscribirse como taller artesán en Galicia segundo a lexislación vixente (500 horas en total).

3,2. As ofertas modulares

Dado o interese por parte do alumnado de acudir tan só a módulos de carácter práctico, vinculados sobre todo aos diferentes talleres especializados, dá lugar a que nas escolas sigan existindo algunhas ofertas modulares, sempre asociadas a un único taller e un mestre. Algunhas escolas ofrecen cursar tan só os módulos de taller dalgúns ciclos profesionais. Eliminar a obrigatoriedade de cursar o resto dos módulos máis transversais e comúns (debuxo técnico, medios informáticos, historia...) abre o abanico de potencial alumnado, interesado tan só na parte máis técnica e manual do oficio por interese ou por complementar os seus estudos anteriores. Ben é certo que esta formación carece de certas fortalezas que posúen os ciclos, como pode ser a formación de carácter transversal e humanista ou a mellora de certas competencias dos futuros artesáns como pode ser a competencia informática.

As ofertas modulares de talleres varían na súa carga horaria, tendo ofertas de catro horas como talla de madeira, ou de doce como o taller cerámico de 1º curso, ambas na EASD Pablo Picasso.

3,3. As debilidades das EASD

Sempre e cando se analiza a situación actual dun sector débese tamén atender ás debilidades do mesmo. De aí que se deba atender á problemática das EASD para poder mellorar a formación do sector artesán en Galicia. Partindo das enquisas realizadas nas EASD a profesorado, alumnado e centros de traballo asociados, así como a outras consideracións de carácter obxectivo, as debilidades das EASD máis salientables pódense resumir en tres:

- O acceso cada vez máis difícil á docencia regrada por parte dos artesáns: ata agora nas escolas de arte existía sempre a figura do *mestre de taller*, que adoitaba ser un profesional do oficio que moitas veces compaxinaba a docencia co seu propio taller. Esta figura na nova normativa tende a desaparecer das escolas, cada vez máis profesionalizadas e onde se requiren titulacións superiores para poder acceder a un posto de traballo. Asemade, o sistema actual de oposición en Galicia prima a formación regrada por enriba da profesional, co que un artesán

Imaxe do taller de cerámica da EASD Pablo Picasso. Fonte: EASD Pablo Picasso [Consulta: 24/09/2024]. <https://eapicasso.com/>

ten moi difícil acceder a elas. Nas últimas ofertas públicas de emprego para impartir docencia nas EASD de Galicia, dende o 2010, tan só se convocaron prazas de profesorado de artes plásticas e deseño. En ningunha convocatoria houbo prazas destinadas a mestres de taller, agás nas últimas de consolidación e cambio de grupo.

- Oferta acoutada: en Galicia actualmente só se imparten ciclos e ofertas modulares correspondentes a dez ramas da artesanía, segundo o catálogo da normativa galega (anexo IV do Decreto 218/2001, de 7 de setembro, e outras ordes posteriores onde se revisa a relación de actividades artesanás recollidas no mesmo). No catálogo de actividades artesanás en Galicia recóllense entorn a 90 figuras. A diferenza, por tanto, é moi salientable, pois supón tan só un 9% das actividades artesanás.

Tales ciclos ou ofertas formativas, sen ter en conta os estudos de grao, son os seguintes:

- EASD Pablo Picasso (A Coruña): ciclos superiores de dourado, prateado e policromía, de escultura aplicada ao espectáculo, de fotografía e de ilustración, e oferta modular de taller de cerámica artística.
- EASD Mestre Mateo (Santiago): ciclos superiores de xoiería artística, de fotografía e de técnicas escultóricas, e oferta modular de taller de dourado e prateado.
- EASD Ramón Falcón (Lugo): ciclos superiores de gravado, de fotografía e de artes plásticas e deseño en cerámica artística, e ciclo medio de serigrafía artística.
- EASD Antón Failde (Ourense): ciclos superiores de ebanistería artística, de ilustración e de fotografía artística.

Merece un aparte a Escola Superior de Conservación e Restauración de Bens Culturais (Pontevedra) onde se imparte o grao superior en Conservación e Restauración de Bens Culturais con tres especialidades: restauración de pintura, escultura e de bens arqueolóxicos. A pesar de tratarse duns estudos superiores, na súa base está o taller e o traballo manual.

- Número reducido de alumnado en parte dos ciclos: aínda que contar con ratios baixas de profesor-alumno é sempre positivo dende o punto de vista docente

(nos ciclos nas EASD trabállase con ratios máximos de 1/15 en módulos de carácter práctico), tamén é certo que algúns ciclos contan con moi pouco alumnado. Este curso 2024 dos ciclos e ofertas modulares expostas máis arriba, en setembro aínda quedaban prazas vacantes en ciclos como gravado, xoiería, fotografía, ebanistería, taller de madeira ou dourado. Mentres tanto outros xa cubriran prazas, como poden ser ilustración, escultura aplicada ó espectáculo ou cerámica. Esta situación vai variando ó longo dos cursos académicos, moitas veces sen unha clara xustificación obxectiva. Ás veces pódese explicar por cuestións de moda, aspectos sociais ou simplemente por mera demanda laboral. Por exemplo, en fotografía no curso 2010-11 ocupáronse todas as prazas ofertadas en Galicia quedando bastantes candidatos en lista de espera, mais a día de hoxe sempre queda algunha praza vacante. O boom das redes sociais nesa época podería explicar en parte tal situación, pero necesitaríase levar a cabo unha importante análise desde diferentes disciplinas e ópticas para entender plenamente esta vicisitude. Outras ramas, como a cerámica, son das máis demandadas no sector da artesanía a día de hoxe, tal e como demostra o propio sector. Por exemplo, segundo os datos aportados pola AGA para o presente informe dos seus socios, 23 dedícanse á esta actividade, que xunto a marroquinaría con 38 son as dúas máis numerosas sumando o 32 % do total de inscritos na asociación.

Por outra banda, o descoñecemento da oferta formativa das escolas de arte así como a saída profesional escasa dalgunhas actividades poden explicar en certa medida esta situación. Dada a idiosincrasia do sector, a saída profesional máis habitual é a de montar un taller propio, con todas as dificultades e inseguridades que elo implica.

Estas tres debilidades quedan tamén reflectidas a nivel profesional na enquisa⁵ realizada para o presente informe entre os diferentes talleres artesanais galegos. Neste cuestionario, que contestaron cerca de 100 artesáns, ante a cuestión de se os estudos actuais están adaptados ás novas necesidades da artesanía, un 83% dos enquisados admite que non, e cando se lles pregunta o motivo destácanse por varios que teñen relación directa coas debilidades das EASD:

- A non existencia de formación específica do oficio: este punto entra en relación directa coa oferta educativa acoutada das escolas. Non todos os ciclos están destinados á artesanía, posto que tamén atenden a ramas artísticas. E dentro dos máis vinculados ó sector artesanal, hai que recoñecer que non existe un ciclo por cada tipo de actividade recollida na normativa.
- A pouca cantidade tanto de horas prácticas nas escolas como de horas remuneradas en talleres: no tocante ás horas de docencia nas escolas estas, tal e como xa se mencionou, teñen que repartirse entre o taller e outras disciplinas transversais (medios informáticos, debuxo técnico, historia...). En todo caso, tal e como se puxo de manifesto, as horas prácticas en taller nas escolas supera con creces o 50% da atribución horaria, considerándose suficiente. Outro tema é se dous cursos académicos son suficientes para aprender un oficio, discusión sempre aberta no seo dos claustros das diferentes EASD.

No que atinxe ás horas prácticas en centros de traballo estas si se poden considerar escasas. Trátase de horas de formación que cotizan, pero non

5 Enquisa *Sistemas Artesanais en Galicia. Perspectivas de Futuro*. UDC-CISPAC para o CES-Galicia. Xullo, 2024.

contan cunha retribución monetaria. Certo é que se trata de tempo invertido en formación e obrigatorio nos plans de estudo, no que alumnado se está a formar e onde en xeral non aporta traballo efectivo ó taller.

- O profesorado non provén do mundo da artesanía: nas EASD, polo réxime laboral actual, o profesorado non conta con experiencia laboral en paralelo e debe posuír un nivel mínimo de estudos para acceder á función pública, polo que moitos artesáns quedan excluídos da posibilidade de acceso.

Este dato hai que o tomar tamén con certa prudencia, pois gran parte dos enquisados non coñecen de primeira man os estudos actuais. Tan só un 30% dos enquisados admiten ter cursado estudos nas escola de artes e oficios.

3.4. Outros estudos regrados

Aínda que a análise ata o momento céntrase nas escolas de arte, institucións por antonomasia dedicadas á formación da arte e dos oficios aplicados, existen outras ofertas a ter en conta para ter unha visión máis ampla do tema.

Á vista do catálogo de actividades artesáns, tamén se pode considerar que, aparte das escolas de arte, existe en Galicia outra oferta educativa paralela de ciclos formativos de grao medio e superior impartidos nos centros integrados de FP que teñen que ver con tales actividades. Por exemplo, no tocante á carpintería existen varios centros en Galicia que imparten o ciclo superior de Carpintería e Moble (CIFP a Xunqueira, Politécnico de Vigo ou CIFP Someso entre outros) ou o ciclo superior de Patronaxe e Moda (CIFP Paseo das Pontes e CIFP Manuel Antonio). Si é certo que en tales centros a docencia adoita centrarse máis no carácter técnico que no artesanal. Aínda así desta maneira pódese observar que, dada a amplitude de actividades artesanais que se recolle na normativa, a oferta formativa de carácter regrado pode chegar a ser bastante diversa.

Tamén se deben mencionar algúns centros privados que imparten docencia similar ás EASD. Por exemplo, Aula D en Vigo imparte ciclos como Decoración ou Gráfica Publicitaria. Trátase dun centro adscrito á EASD Mestre Mateo, polo que os títulos que imparte están homologados. Noutros casos trátase de formación privada sen amparo lexislativo.

4. A formación de aprendices

Dende a Idade Media ata ben entrado o século XIX, e incluso o s.XX, a formación dos artesáns recaía nos gremios profesionais, baixo a protección das diferentes confrarías relixiosas en Galicia. Os contratos privados de aprendiz recollían a obriga por parte dos artesáns e mestres de taller de formar ó futuro traballador a cambio do seu propio rendemento laboral durante a instrución e dun complemento económico por parte da familia do rapaz ou do seu titor ou *curador*. Tratábase dunha aprendizaxe directa in situ, a través do traballo. Este réxime docente caracterizábase tamén pola súa rixidez na transmisión dos coñecementos, levando en certa medida ó estancamento e á rutina.

Por poñer un exemplo transcríbese a continuación o contrato de aprendizaxe dun carpinteiro xa no ano 1424 en Ourense, onde o mestre acepta un aprendiz e lle dará roupa e ferramentas: “Anno sobre dito, sabado des et sete dias do mes de abril, Afonso carpenteiro se atomou con Pero Lopes carpenteiro ao oficio de carpentaria, o qual se atomou con el doje ata dous annos e medeo primeiros sigentes con estas

condiçoens, que este con el et que o serva et faça todo o que lle mandar o dito Pero Lopes que el posa faser et que o dito Pero Lopes por lo dito tempo que lle día bragas et çapatos et camisas et roupa de bestyr de saya e capa aquilo que ouuer mester por lo dito tempo et segundo seu estado, et acabados os ditos dous annos et medeo que o dito Pero Lopes que o día ensinado rasonavelmente et que lle día mays ferramenta que seja rasonavel con que el labre + et do al que este con el por lo dito tempo, para o qual anbos asy se obrigarón etç. Penna quiñentos mrs. etç. Tests. Joan de Cusanqa, Ares Fernandes alfayates, Joan do Bouteiro e outros + ale de dar mays huna capa e huna saya de pardo”.⁶

Existen bastantes contratos deste tipo conservados, e que se irán xeneralizando ó longo do XVI e XVII. Neste senso Ana Goy Diz⁷ levou a cabo un interesante estudio sobre os contratos de aprendizaxe en Compostela na primeira metade do século XVII, localizando uns 63 aínda en bo estado de conservación. Débese presupoñer que grande parte dos contratos de aprendizaxe destas épocas pasadas debían ter un carácter verbal, máis tendo en conta que a maioría dos aprendices debían pertencer á mesma comunidade que os mestres. Destes contratos estímase que a duración da aprendizaxe para nesta época adoitaría ser de dous anos, podendo chegar a catro, dependendo do grao de formación e do oficio a aprender. Os pintores ou escultores podían botar uns sete anos no taller como aprendices. Asemade, o custe destas aprendizaxes é directamente proporcional á duración, polo que o contrato de aprendizaxe dun carpinteiro, por exemplo, acostumaba ser relativamente barato en comparación con outros oficios tales coma os prateiros, aprendizaxe esta das máis custosas.

Esta formación pode seguir tendo validez a día de hoxe con certas consideracións, onde un taller artesán incorpora un traballador acotío novo e o vai formando no oficio coa vista posta na súa futura incorporación ó propio taller como traballador profesional. O problema actual estriba na lexislación, que non contempla a figura de aprendiz, que pagaría directamente pola súa formación. Si existen os contratos de formación en alternancia, pero que non teñen que ver coa idea de aprendizaxe “gremial”, xa que existirá unha entidade educativa coa que se formalizará un convenio e que impartirá gran parte da formación do traballador.

En conversa con representantes da Asociación Galega de Artesáns⁸, esta figura de aprendiz propiamente dita tan só se pode outorgar a algúns fillos ou fillas de artesáns que deciden continuar co taller familiar. Os datos que aportou a AGA sobre os seus socios mostra como máis dun 65% deles supera os 50 anos e só tres titulares dun taller están entre os 30 e os 39 anos. Por tanto o relevo xeracional non está garantido na meirande parte dos talleres, e menos a existencia de aprendices.

6 Transcrición recollida de Anselmo López Carreira:, *Libro de notas de Álvaro Afonso (1434)* (Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 2005): texto 213. Arquivo da Catedral de Ourense, Álvaro Afonso, fol. 68v.

7 Ana Goy Diz, “*Artistas, talleres e gremios en Galicia (1600-1650)*” (Santiago de Compostela: Servizo de Publicacións da Universidade, 1998).

8 Reunión coa Asociación Galega de Artesáns AGA. Mostrart, A Coruña, 19/07/2024.

As bolsas de formación de aprendices

En Galicia, por parte da administración, si existiu un experimento interesante para fomentar a incorporación de aprendices ós talleres e asegurar o relevo xeracional. Tratábase dunhas becas sen custe para o artesán, mais cuxa xestión foi posta en dúbida por parte dos responsables da AGA⁹. Segundo eles a idea era boa e interesante, mais os problemas burocráticos posteriores complicaban a incorporación dos aprendices nos talleres, xa sobrecargados ás máis das veces coa xestión administrativa do mesmo. Iso si, destacan que a experiencia no relativo ó trato directo co aprendiz e á metodoloxía de aprendizaxe foi moi proveitosa e enriquecedora.

Estas axudas da Xunta de Galicia do ano 2019, baixo o procedemento IN201K, estaban destinadas á financiación directa de acordos de formación de aprendices en talleres de artesanía. Non existía carácter laboral entre os talleres artesáns e o aprendiz, e buscábase promocionar o relevo xeracional. A formación duraba un mínimo de 6 meses e un máximo de 12 meses, a media xornada ou completa (20 e 40 horas). Eran bolsas que aseguraban as 500 horas mínimas de formación requiridas para poder acceder á daquela vixente carta de artesán, baixo a inspección dun titor do taller e coa expedición final dun certificado acreditativo. Desta maneira dábanlles capacidade formativa ós artesáns, que podían certificar a formación do seu aprendiz. A Xunta aportaba o custe de formación como se se tratase dun traballador máis (soldo e cotizacións, incluíndo gastos en funxibles e materiais), sendo os talleres os solicitantes e os beneficiarios da subvención, e os aprendices debían contar cun título universitario ou de formación profesional previo para poder acceder ó taller. Con elo buscábase formar artesáns cun nivel importante de coñecementos.

Segundo os responsables da AGA unhas bolsas específicas similares para formar aprendices de artesáns, pero eliminando gran parte das trabas burocráticas, pode axudar a revitalizar o sector. O aprendiz non debería supoñer un custe ó taller, xa que a meirande parte deles, baixo a figura do autónomo, non poderían afrontar un soldo a maiores.

Os contratos de formación en alternancia

O actual contrato de formación en alternancia, con convenio cunha institución de formación profesional ou universidade, onde o alumnado recibirá a formación teórico-práctica regrada, semella unha opción bastante coherente para incorporar un futuro artesán a un taller xa consolidado. De feito trátase da modalidade de contrato utilizado pola FP dual dende a entrada da Lei Orgánica 3/2022 de Ordenación da Formación Profesional, onde o centro integrado asina un convenio coa empresa que incorporará ó alumnado polo menos nun 35% do tempo total de formación. Polo momento a lei tamén permite un período transitorio para adaptar os anteriores contratos para a formación e a aprendizaxe ó novo contrato de formación en alternancia.

A capacitación do alumnado nun escenario laboral real compaxinándoo coa formación teórica nun centro oficial aportará competencia e habilidade adecuadas para mellorar a empregabilidade e o acceso ó mercado laboral en mellores condicións.

9 Reunión coa Asociación Galega de Artesáns AGA.

Os responsables da AGA¹⁰ si consideran a FP dual unha metodoloxía interesante e facilmente adaptable ás súas vicisitudes, aínda que recoñecen que se necesita algo de tempo para comprobar os resultados reais da nova lei de formación profesional. Tamén mostran dúbidas no tocante á retribución do alumnado, xa que gran parte do tempo que este pasaría no taller estaría destinada á súa propia formación, requirindo a atención dun dos artesáns do mesmo, tempo este non produtivo, entendendo por produtivo aquel aproveitado para levar a cabo actividades propias da actividade laboral.

A mestra artesá e o mestre artesán

Convén mencionar a figura de *mestre artesán*, que recolle a normativa galega. Trátase dunha figura só a nivel de recoñecemento que non implica un status docente propiamente dito. Na lei 8/2023 de Artesanía de Galicia, no artigo 3,4, especificase que o mestre desempeña ou desempeñou unha actividade artesán de maneira divulgativa ou profesional, cun gran dominio técnico do oficio, experiencia, méritos e mestría exercida na busca continua da excelencia. Contar co recoñecemento de mestre ou mestra non permite acceder á oferta pública de educación ou exercer formación certificada.

Existen dúas distincións de mestre: a profesional e a divulgativa. Esta última distinción recoñece a capacidade de transmisión dos coñecementos do oficio mediante a docencia ou outro medio divulgativo para contribuír ó mantemento dos oficios. Necesítanse vinte anos de experiencia divulgativa e acreditar os méritos suficientes do coñecemento e da transmisión do oficio.

En todo caso o 65% dos artesáns que responderon á enquisa para o presente informe¹¹ afirman ter impartido algún tipo de actividade formativa, en formato obradoiro, curso ou similar.

Ante a pregunta da previsión dalgún proxecto futuro de desenvolvemento profesional hai varias respostas que teñen que ver coa docencia (dedicación á docencia, creación dunha casa de oficios artesáns onde impartir obradoiros, facer unha publicación, formar a novos artesáns, formación online...). Interpretan a docencia tanto como un complemento económico á súa actividade principal como unha necesidade propia do sector, considerando importante e fundamental que os propios artesáns colaboren na formación do oficio.

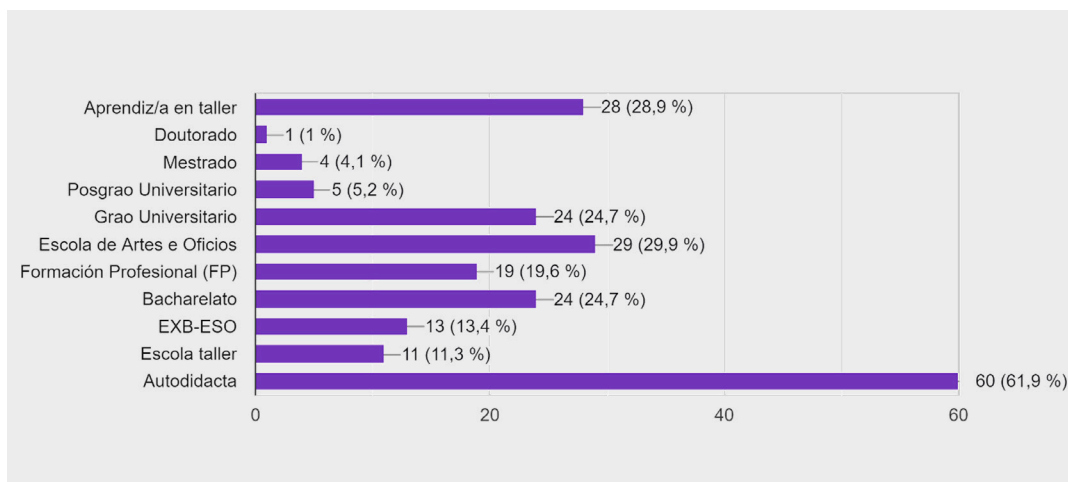
5. A formación autodidacta

A proliferación de internet permitiu que nos últimos tempos unha persoa interesada nunha disciplina da artesanía poida formarse de forma independente. Trátase dunha formación que está á orde do día, mais que ten certas desvantaxes.

Legalmente para poder inscribir o taller faise necesario contar cunha formación regrada con 500 horas (ciclo formativo, por exemplo) ou certificarse como artesán. Esta certificación, que adoita recaer nas asociacións de artesáns como avalistas, esixe unha memoria e a aprobación por parte dunha comisión da Xunta, que non sempre é doada de obter. A Comisión Galega de Artesanía conta con oito representantes das diferentes consellerías, oito artesáns e o representante da Fundación de Artesanía Galega, e reúnese unhas dúas veces ó ano. Trátase dunha comisión de carácter consultivo.

¹⁰ Reunión coa Asociación Galega de Artesáns AGA.

¹¹ Enquisa *Sistemas Artesanais en Galicia*.

Tipo de formación do artesán en Galicia, segundo os resultados da enquisa

No que atinxe á formación en si, non sempre é doado localizar o obradoiro ou o artesán idóneo para aprender a través das redes. Aquí collen relevancia as asociacións de artesáns, que son as que realmente coñecen o sector e poden orientar máis facilmente ó futuro artesán e recomendar a formadores.

Se atendemos á enquisa realizada para o informe¹², onde contestaron cerca de 100 talleres, obsérvase como unha porcentaxe importante de artesáns, cerca do 62%, admite ser autodidacta dentro da súa actividade artesá. Cerca do 30 % recibiu formación dentro dun taller. Observando á formación regrada, un 30 % cursou estudos nunha escola de arte e oficios. Sorprende o alto nivel de artesáns con estudos universitarios.

Aínda que nunha EASD se reciba a formación principal para iniciarse nunha actividade artesanal, o certo é que a experiencia e a formación continuada son sempre necesarias, máis hoxe en día coas novas innovacións e tecnoloxías. A experiencia dos artesáns é dificilmente substituída dentro duns estudos regrados. Só na simbiose entre as institucións académicas e os talleres artesáns se conseguirán os mellores resultados formativos posibles, complementándose entre ambos.

6. Outras experiencias formativas

Centros de Artesanía:

Segundo a AGA¹³, existiu en Galicia o intento de crear un Centro Galego da Artesanía e do Deseño en Santiago, onde se impartisen obradoiros, onde existisen xestorías especializadas para axudar ós talleres artesáns e onde se asesorase ós novos emprendedores. Este proxecto quedou no limbo ó coincidir coa crise do 2008 e diferentes cambios de gobernos.

En Valladolid, por exemplo, ó igual que noutros puntos da xeografía española¹⁴ existe un centro de carácter privado de artesanía e que funciona bastante ben, converténdose nun referente na formación dos artesáns casteláns. Conta con obradoiros, asesorías, xestoría, etc. Trátase do Centro de Artesanía de Castela e

¹² Enquisa *Sistemas Artesanais en Galicia*.

¹³ Reunión coa Asociación Galega de Artesáns AGA.

¹⁴ Ver punto 2 do presente informe (*Os valores da artesanía*), onde se recollen varias experiencias neste mesmo sentido.

León (CEARCAL), creado en convenio entre a Junta de Castilla y León, o concello de Valladolid e a Federación de Organizacións Artesáns de Castela e León (FOACAL). Aporta formación continua nos oficios artísticos e tradicionais así como cursos de iniciación. Tales cursos, de longa duración ou monográficos, impártenos artesáns de recoñecido prestixio e posúen unha certificación. A súa oferta recolle actividades artesáns variadas coma a carpintería, a cerámica, o vidro, a fundición, a cestería ou a tapicería.

En Galicia a normativa actual, a lei 8/2023, recolle no seu artigo 13 a *Fundación Pública Artesanía de Galicia*, sen ánimo de lucro, con personalidade xurídica e patrimonio propio, que ten por finalidade dotar ó sector artesán da necesaria infraestrutura para desenvolver programas de asistencia, formación especializada, innovación, comercialización ou calquera outro aspecto inherente ó oficio artesán. Esta fundación leva xa anos en funcionamento. Neste presente curso 2024-25 a fundación desenvolverá, por exemplo, seis cursos de artesanía, incluíndo a forxa, a orfebrería, alfarería ou a sombrería e a sastrería, enmarcados no programa *Aprender da tradición. Oficios e técnicas*. Trátase dun programa para a mellora continua dos artesáns e captación de novos talentos. Tamén levou a cabo un taller de *Biocerámica*¹⁵.

Escolas taller e obradoiros duais de emprego:

A partir de 1985 puxéronse en marcha nun número importante de concellos as Escolas Taller (e as Casas de Oficio), interesantes experiencias de emprego-formación destinadas a xente desempregada onde a maior parte da formación recae en artesáns e expertos en cada oficio (xardinería, carpintería, cantería...). As entidades organizadoras (concellos, consorcios, asociacións sen ánimo de lucro, etc) contratan estes profesionais por concurso público que dan clases prácticas mentres que varios profesores con diferente formación imparten algunhas horas doutras disciplinas tales como orientación laboral ou informática. Trátase dunha formación dual por antonomasia, e na que a práctica do alumnado ten unha repercusión real no entorno local xa que se realizaban traballos para os propios concellos e institucións públicas, como labores de xardinería, restauración do patrimonio e outros similares. O proxecto de escolas taller busca a cualificación e inserción laboral do estudantado, a través da alternancia coa práctica profesional en ocupacións relacionadas coa recuperación e promoción do patrimonio artístico, histórico, cultural ou natural, así como a rehabilitación de entornos urbanos ou do medio ambiente ou calquera outra actividade de utilidade pública ou de interese xeral e social.

O alumnado nunha primeira fase recibe formación profesional ocupacional, para despois complementar tal formación en alternancia co traballo e a práctica profesional, sendo contratados polas entidades promotoras na modalidade de contrato para formación e a aprendizaxe ou formación en alternancia. Na primeira fase perciben unha bolsa e na segunda unha retribución salarial.

Segundo os responsables de AGA¹⁶ (Asociación Galega de Artesáns), que aglutina máis talleres rexistrados baixo a marca Artesanía de Galicia, estas escolas supoñen unha formación de gran calidade posto que se contratan directamente a profesionais de cada oficio, onde o artesán si ten cabida. E ademais, non se esquece a formación noutras áreas para mellorar o nivel do futuro traballador.

Movements Maker:

15 Información recollida directamente da páxina da Fundación Pública Artesanía de Galicia: <https://artesianiadegalicia.xunta.gal>

16 Reunión coa Asociación Galega de Artesáns AGA.

Cartel da xornada dos oficios na X Maker Faire Galicia. Fonte: Maker Faire Galicia [Consulta: 14/10/2024]. <https://makerfairegalicia.com/>

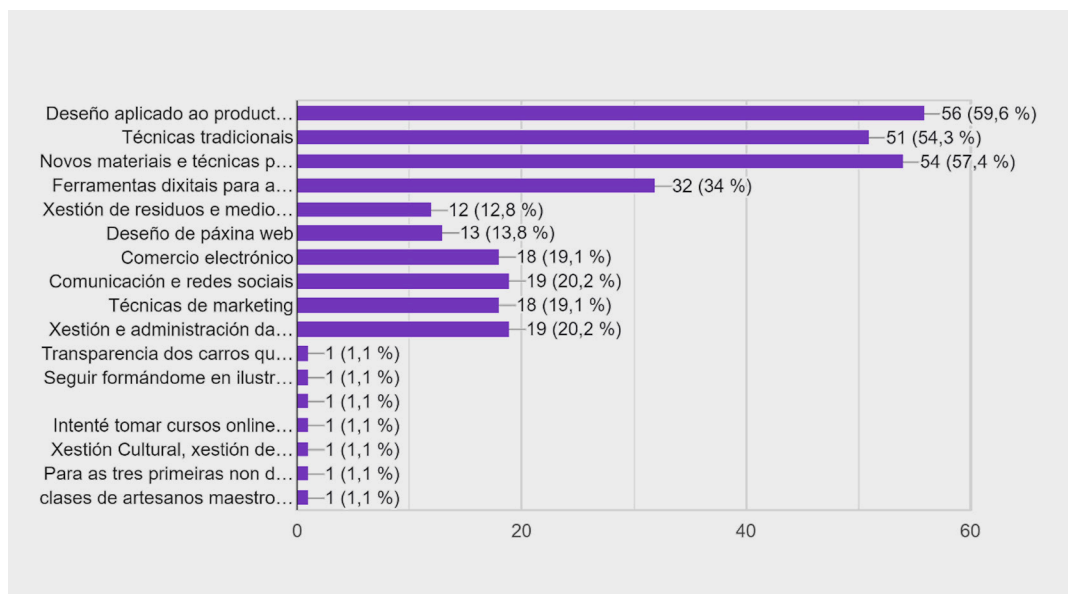
A día de hoxe os movementos *Maker* atópanse á orde do día. Trátase dun sistema aberto de formación e colaboración nacido ó amparo das novas tecnoloxías, como a impresión 3D ou a recente Intelixencia Artificial. Os proxectos desenvólvense no marco das STEAM.

Unha das experiencias máis interesantes en Galicia é o evento Maker Faire Galicia, dos máis importante a nivel nacional, onde os artesáns tamén teñen cabida. Por exemplo, este ano xa na X edición de Maker Faire Galicia dedicáronse unhas Xornadas ós Oficios e á Artesanía, participando artesáns de renome como a propia Elena Ferro ou Álvaro Indias Salguero. É a primeira vez que se levan a cabo e semellan ter continuidade. Nestas xornadas mostrouse como a innovación e as técnicas tradicionais poden fusionarse para modernizar os oficios artesanais.

Aínda que os movementos *maker* nacen baixo as novas tecnoloxías, os artesáns teñen aquí un oco formativo posto que non se trata de realizar produción a gran escala senón de formar a xente para que eles mesmos o fagan. Loxicamente que un poida deseñar e fabricar o seu propio obxecto, ou levar a cabo o seu proxecto persoal, non quere dicir que se converta xa de por si en artesán.

Se se acude á páxina web de *Maker Faire Galicia*, nunha parte importante dos proxectos fálase de aplicar técnicas tradicionais en conxunción cos novos avances tecnolóxicos como o escaneo 3D, o modelado dixital ou a impresión 3D.

Neste senso a enquisa realizada confirma como as novas tecnoloxías tamén teñen cabida nos talleres. Un 60% dos enquisados admite utilizar técnicas tradicionais coa incorporación de novas tecnoloxías e materiais, como poden ser novas fibras téxtil, impresión 3D para o deseño e fabricación dos moldes, novas máquinas manuais (pirógrafo, tornos...), ferramentas dixitais para o deseño e a impresión, etc. De

Necesidades formativas do artesan en Galicia, segundo os resultados da enquisa realizada.

feito algunhas respostas sorprenderon, pois trátase de artesáns que colaboran en proxectos de investigación na universidade para introducir novos materiais e incluso a fabricación de elementos sofisticados, como altosfalantes para teléfonos móbiles. Por tanto son experiencias onde o artesan atopa unha comunidade ampla na que recibir e impartir formación, de carácter aberto e libre. De feito organízanse multitude de charlas e talleres.

7. As demandas formativas do sector

Analizando a enquisa realizada para o estudo sobre o sector da artesanía en Galicia¹⁷, onde uns 100 talleres de entre 800 rexistrados contestaron, pódense determinar as carencias formativas que aprecian os propios artesáns. Entre elas destacan áreas como a informática, a xestión económica do taller ou as vinculadas ás redes sociais e ó marketing, todas elas entorno a un 20% de enquisados.

A pesar deste interese en ramas transversais a un taller, vinculadas máis coa xestión da propia empresa, os artesáns seguen apostando máis pola formación específica do seu oficio, tales as técnicas tradicionais artesáns ou os novos materiais e técnicas da súa actividade, con máis dun 50% de enquisados.

Inciso aparte merece a opción máis escollida, a correspondente ó deseño aplicado ó produto artesan, opción case do 60% dos que contestaron. Este dato reafirma a necesidade de seguir mantendo a formación dos oficios e do deseño cohabitando nas propias EASD, enriquecendo con elo a formación dos propios artesáns e dos deseñadores. O deseño como valor engadido do obxecto artesan queda fóra de toda dúbida. O artesan a día de hoxe non só ha de aportar a súa capacidade técnica e manual, senón tamén a súa creatividade e innovación.

Volvendo á formación complementaria relativa á xestión do taller, hai que salientar

¹⁷ Enquisa *Sistemas Artesanais en Galicia*.

que gran parte delas (xestión administrativa, marketing, ferramentas dixitais...) están recollidas nos actuais plans de estudo da formación regrada das Escolas de Arte e doutros FP relacionados. Mais o problema estriba nos profesionais que obtiveron a súa formación de forma autodidacta ou pola experiencia laboral directamente relacionada co sector.

Consultados ós responsables da AGA¹⁸ estes inciden, ó igual que a maior parte dos enquisados, na necesidade de formación máis técnica e nas novas tecnoloxías relativas ós seus oficios. Por outra banda consideran que cuestións como a xestión administrativa e económica do taller ou a formación en web e redes sociais para darse a coñecer deben ser transferidas a outros profesionais fóra do taller. A cantidade de tempo e recursos necesarios para xestionar unha páxina web ou a administración do taller, segundo eles, non compensa a medio e longo prazo. O artesán debe centrarse en traballar o seu oficio externalizando as actividades paralelas.

Certo é tamén que cando un novo artesán abre un taller o sobrecuste destes profesionais satélite non é doado de asumir nada máis comezar no sector. Por tal motivo os medios da administración deberían ir encamiñados a reducir esta sobrecarga de traballo e non a incrementar as horas de estudo e formación nestas ramas.

8. Conclusións

Tralo estudo da formación actual da artesanía en Galicia, onde se analizaron enquisas e se tiveron reunións con diferentes partes implicadas (escolas de arte e deseño, asociacións de artesáns, etc.) pódense mencionar futuras liñas a aplicar á hora de mellorar a formación da artesá e do artesán galegos:

- Fomento de escolas taller ou obradoiros de emprego vinculadas á artesanía, onde sexan os profesionais de cada oficio os que impartan maior tempo de clase, realizándose traballos reais. Neste senso deberíanse incentivar os actuais contratos de formación en alternancia.
- Implantar para a artesanía un sistema similar ás FP duais actuais, onde o maior peso formativo recaia nos propios talleres artesáns, ós cales se incorpora o alumnado en calidade de *aprendiz*. Parte da formación durante a semana realizarase igualmente nas aulas das escolas oficiais para recibir formación de carácter máis transversal e complementar os seus estudos.
- Formación a través de obradoiros impartidos por artesáns de recoñecido prestixio ou mestres de cada oficio. En todo caso o artesán ha de contar con suficientes incentivos (recoñecemento, dispendio económico, etc.) para dar a coñecer as súas innovacións e os coñecementos que só a experiencia e a práctica aportan.
- Bolsas e contratos en prácticas ben adaptados ó sector actual da artesanía en Galicia que permita formar a futuros traballadores nos propios talleres sen un gran sobrecoste nin sobrecarga administrativa para os mesmos.
- Mellorar os ciclos existentes nas EASD, vinculándoos máis ós talleres profesionais. Neste senso debería aumentarse a oferta formativa no tocante ás actividades artesáns. Se pensamos nos conservatorios, si é posible manter a formación de certos oficios artesáns con pouco alumnado, sempre en beneficio de manter a tradición e o sector produtivo artesán.
- Colaboración dos artesáns en proxectos de innovación tecnolóxica e formativa

¹⁸ Reunión coa Asociación Galega de Artesáns AGA.

como asesores externos. Tales proxectos son bastante habituais nos centros integrados de FP e na universidade, e poderíanse trasladar facilmente ás propias escolas de arte.

Hoxe existe un gran interese social polo obxecto artesán. O obxecto artesán, tal como se analiza noutros epígrafes deste informe, converteuse nun produto cobizado, máis cando o acompaña a pátina do deseño e a creación de autor. O sector está en auxe, sobre todo nalgúns actividades en concreto, como poden ser a fabricación de instrumentos tradicionais, a cerámica ou a moda. Trátase dun sector relacionado intimamente coa cultura e a tradición galega, que se deben fomentar e protexer. Por tal motivo débese apostar por seguir mellorando a formación da artesanía. A inversión en educación neste caso está máis que xustificada.

Existe unha oferta formativa variada e adaptable a diferentes situacións, dende os estudos regrados a obradoiros máis personalizados. Necesítase, iso si, estreitar lazos entre as diferentes institucións educativas e os propios talleres, mellorando o fluxo de información e coñecemento e a colaboración entre docentes e artesáns. Existen certas dificultades para aprender certos oficios artesáns, sobre todo os que contan con moi poucos profesionais, e tamén algúns aspectos mellorables no que atinxe á formación regrada da artesanía. Aínda así considérase que as propostas de mellora aquí recollidas poden limar tales dificultades e facilitar a formación do futuro artesán.

Bibliografía

- Arias de Saavedra Alías, Inmaculada. “Las Sociedades Económicas de Amigos del País: proyecto y realidad en la España de la Ilustración”. En *Obradoiro de Historia Moderna*. Universidade de Santiago de Compostela, 21 (2012): 219-245
- Durán Rodríguez, M. Dolores. “La educación técnica popular en Francia y España (1780-1950): algunas consideraciones acerca de las escuelas de artes y oficios en ambos países”. En *Sarmiento:Revista Galego-Portuguesa de Historia da Educación*. Universidades de Vigo, Santiago de Compostela e da Coruña, 13 (2009): 69-99
- Goy Diz, Ana. *Artistas, talleres e gremios en Galicia (1600-1650)*. Santiago de Compostela: Servizo de Publicacións da Universidade. 1998.
- Pereira, Fernando e Sousa, José. “El origen de las Escuelas de Artes y Oficios en Galicia. El caso compostelano”. En *Historia De La Educación. Revista Interuniversitaria*. Universidad de Salamanca, 9 (2010): 219-232
- Pereira, Fernando e Sousa, José. *Historia de la escuela de artes y oficios de Santiago de compostela*. A Coruña: Deputación provincial de A Coruña. 1988.

Webs:

- Artesanía de Galicia [Consulta: 12/09/2024]. <https://artesianiadegalicia.xunta.gal>
- EASD Antonio Failde [Consulta: 24/09/2024]. <https://www.escolarte.com/>
- EASD Mestre Mateo [Consulta: 24/09/2024]. <https://easd.es/es/>
- EASD Pablo Picasso [Consulta: 24/09/2024]. <https://eapicasso.com/>
- EASD Ramón Falcón [Consulta: 24/09/2024]. <https://escoladeartelugo.com/>
- Maker Faire Galicia [Consulta: 14/10/2024]. <https://makerfairegalicia.com/>

Artesanía e xénero

Artesanía e xénero

Elvira Santiago Gómez

Carmen Rodríguez Rodríguez

A actividade artesanal é unha actividade vencellada á preservación da tradición e ao traballo manual. A pesar do peso que as mulleres teñen neste sector, existen desigualdades de xénero relacionadas co recoñecemento, as oportunidades económicas e a visibilidade. En Galicia a situación da desigualdade de xénero na artesanía ten as súas características particulares debido á historia, a cultura e a estrutura socioeconómica da nosa comunidade; as mulleres artesananas son depositarias dos coñecementos e habilidades necesarias para manter a tradición do encaixe de bolillos (palilleiras) ou da cestería. Coma no resto de territorios, as artesanías desenvolvidas por mulleres tenden a estar vencelladas ao ámbito doméstico e a súa oportunidade de mostrar e comercializar os seus produtos tende a estar rodeada de diversos obstáculos. Neste capítulo trataremos de afondar nesta situación a través dunha revisión da situación global das estatísticas de empregabilidade, da análise da artesanía dende unha perspectiva de xénero e a presentación dos datos da situación en Galicia.

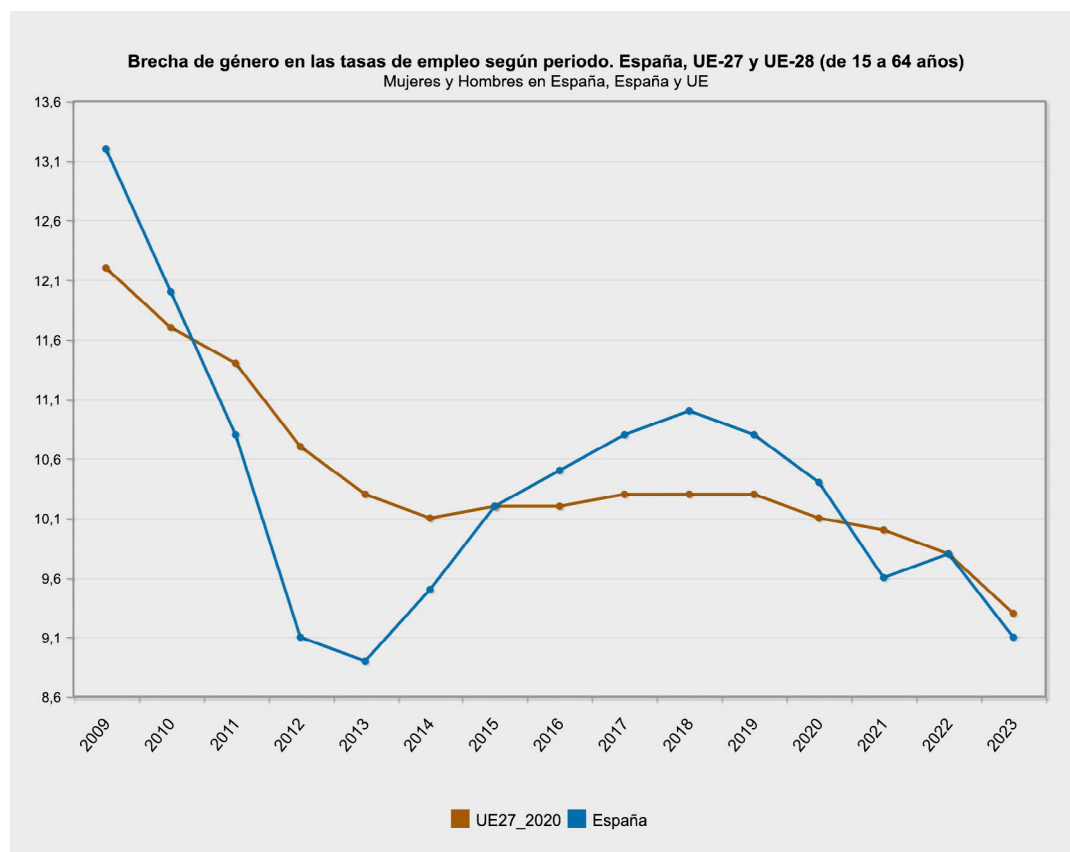
As estatísticas de empregabilidade

O fomento dunha economía con alto nivel de emprego para o conxunto da poboación é un dos obxectivos das políticas de todos os territorios que buscan loitar contra as causas que provocan desigualdades no acceso e mantemento do emprego de calidade. O xénero, a idade, o país de nacemento, o país de residencia, ou o nivel baixo de educación, poden poñer ás persoas en situación de desvantaxe en relación ao emprego.

Así, a Axenda 2030, por exemplo, propón promover o crecemento económico sostido e sostible, o emprego pleno e produtivo e o traballo decente para todas as persoas con independencia das súas características sociodemográficas. Para alcanzar este propósito se definen os seguintes obxectivos para o ano 2030:

- Lograr o emprego pleno e produtivo e o traballo decente para todas as mulleres e os homes, incluídos os mozos e as persoas con discapacidade, así como a igualdade de remuneración por traballo de igual valor.
- Adoptar medidas inmediatas e eficaces para erradicar o traballo forzoso, poñer fin ás formas contemporáneas de escravitude e trata de persoas e asegurar a prohibición e eliminación das peores formas de traballo infantil.
- Protexer os dereitos laborais e promover unha contorna de traballo seguro e sen riscos para todos os traballadores, incluídos os traballadores migrantes, en particular as mulleres migrantes e as persoas con empregos precarios.
- Elaborar e poñer en práctica políticas encamiñadas a promover un turismo sostible que cre postos de traballo e promova a cultura e os produtos locais.

Figura 1. Evolución da fenda de xénero nas taxas de emprego en la UE-27 e en España

Fonte: Instituto Nacional de Estadística

En Galicia, o VIII Plan Estratéxico para a Igualdade de Oportunidades entre Homes e Mulleres publicado no ano 2022, configúrase como un instrumento flexible para alcanzar a igualdade real e efectiva nos distintos ámbitos da vida das persoas durante os próximos anos. A través de distintas prioridades de actuación e liñas de acción artículase unha planificación na que encaixar as distintas políticas públicas que a Xunta de Galicia vai despregar para eliminación das distintas brechas de xénero que impiden o pleno desenvolvemento das mulleres e que perpetúan a súa posición de desvantaxe nos distintos Eidos económicos e laborais.

Sendo un obxectivo común a búsqueda da igualdade, precísase analizar os datos da realidade económica e laboral para poder deseñar as políticas de acción e as medidas adecuadas. Para coñecer a situación do mercado de traballo calcúlanse estatísticas que ofrecen a información sobre as taxas de emprego. A taxa de emprego defínese como a proporción de persoas que teñen emprego en relación á poboación en idade de traballar. Esta taxa pode medirse para cada sexo e especificarse para cada grupo de idade. A taxa de emprego é un indicador social básico para coñecer as dimensións socioeconómicas dos traballadores nas distintas áreas económicas e a súa situación de vantaxe ou desvantaxe no emprego por razóns de idade ou sexo. A brecha de xénero nas taxas de emprego refírese á diferenza entre a taxa de emprego dos homes e a taxa de emprego das mulleres en puntos porcentuais.

Na figura 1 pode observarse como a evolución da brecha de xénero nas taxas de emprego en España e na UE atopáanse ao redor do 9%. A figura mostra como a taxa española é sensible á situación económica do país con variacións máis acusadas que a brecha global da UE que amosa unha tendencia claramente descendente ao longo dos anos.

En Galicia, como no resto de territorios, as mulleres enfrentan obstáculos para acceder a postos de traballo de calidade. Os datos oficiais do segundo trimestre de 2024 da Enquisa sobre a Poboación Activa revelan que a taxa de ocupación das mulleres é de 43,9% fronte ao 52,3% dos homes. A taxa de paro feminina en Galicia se sitúa nun 10,2% fronte ao 8,9 dos homes (ver táboa 1).

Táboa 1. Taxa de actividade, ocupación e paro por sexo en Galicia. 2024

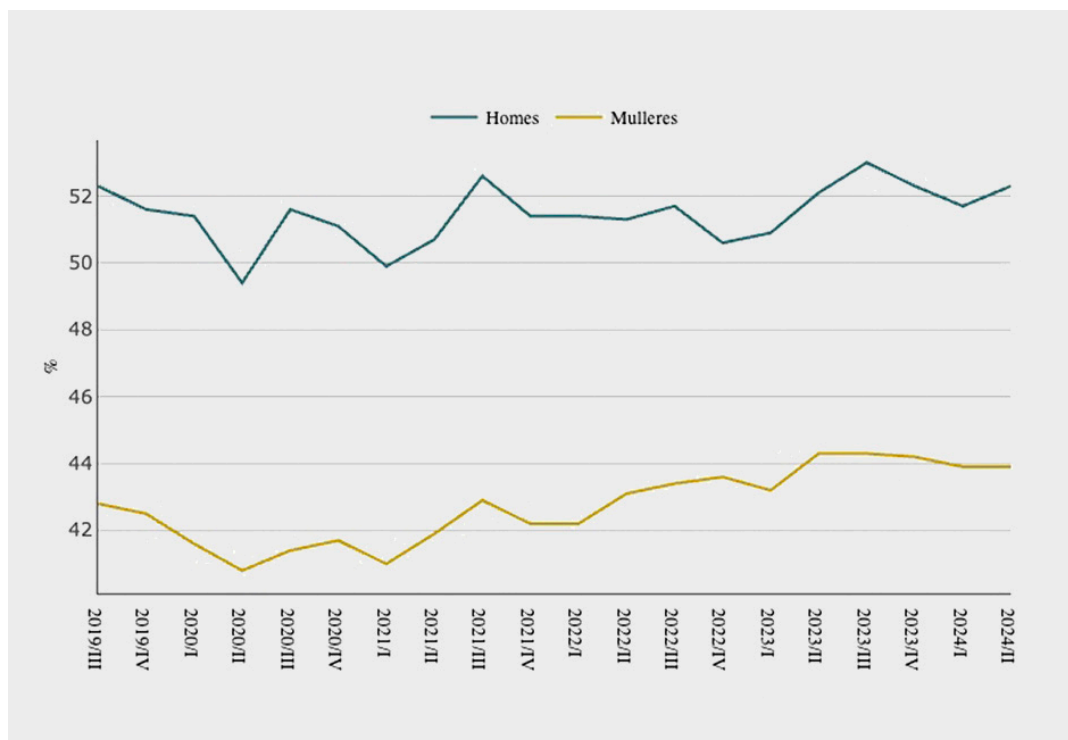
	Total	Homes	Mulleres
Taxa de actividade	53	57,5	48,9
Taxa de ocupación	48	52,3	43,9
Taxa de paro	9,5	8,9	10,2

Fonte: IGE-INE. Enquisa de poboación activa

As taxas de ocupación e paro en Galicia mostran unha evolución nos últimos cinco anos positiva na que aumenta progresivamente a ocupación entre homes e mulleres ao tempo que descende o paro para ambos sexos. Non obstante, as figuras 2 e 3 amosan como os repuntes na taxa de ocupación en certos trimestres (tercer trimestre de 2020, tercer trimestre 2021 ou cuarto trimestre de 2023) son máis marcados para os homes que para as mulleres. Sucede o contrario nos respuntes na taxa de paro que presentan una imaxe máis agudizada (por exemplo no último trimestre de 2019, rimeiro trimestre de 2022 ou primeiro trimestre de 2023).

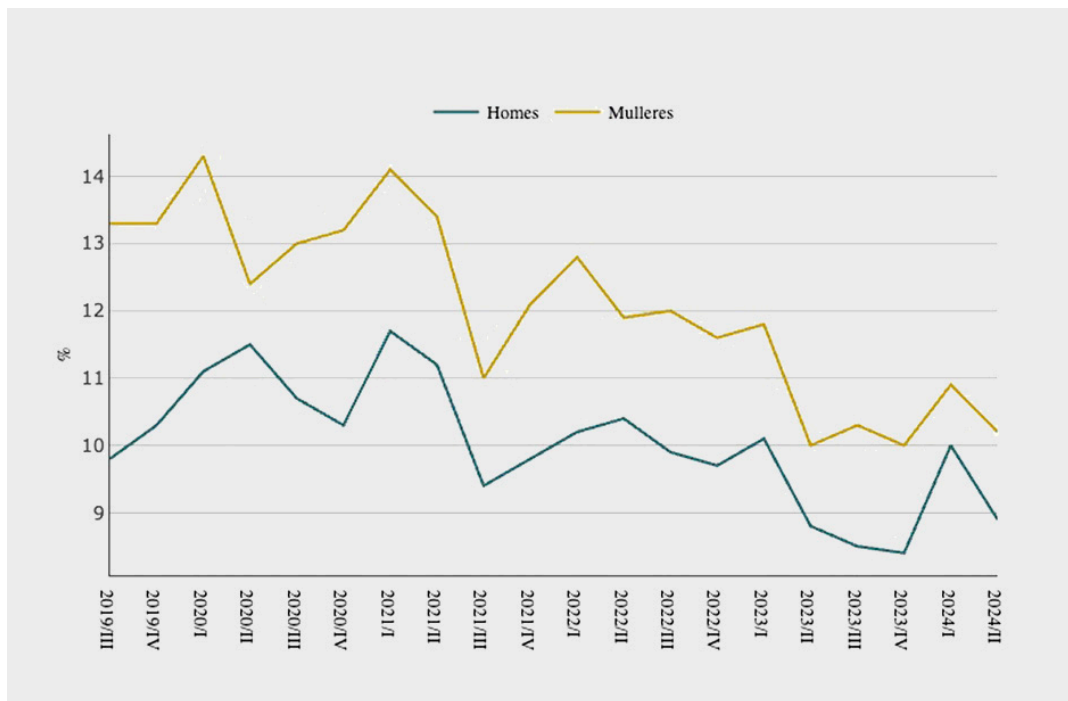
Entre os obstáculos que as mulleres atopan na súa carreira laboral están as dificultades na conciliación entre a vida familiar e laboral debido a carga desigual entre homes e mulleres no reparto das responsabilidades do cuidado de nenos e maiores. Un 22,46% das mulleres inactivas non buscan traballo por estar ao cuidado de menores, maiores ou persoas dependentes, no caso dos homes o porcentaxe é do 4,31%. Ademais, o informe do sindicato CIG sobre a situación das mulleres no mercado laboral en Galicia do ano 2023 chama a atención no feito de que as mulleres soportan o 75,7% das xornadas laboráis parciais en Galicia e que 4 de cada 10 mulleres traballadoras galegas non alcanzan o Salario Mínimo Interprofesional. As mulleres tamén teñen, en maior proporción que os homes, contratos fixos discontinuos e temporais. Atendendo aos datos da Axencia Tributaria, a pesar da constante redución que se observa dende o ano 2017, a brecha salarial entre homes e mulleres segue sendo do 18,6% no ano 2022. Esta porcentaxe se traduce nunha diferenza media de 4.500 euros de salario entre homes e mulleres en Galicia.

Figura 2. Evolución da fenda de xénero na taxa de ocupación en Galicia

Fonte: Instituto Galego de Estística

Figura 3. Evolución da fenda xénero na tasa de paro en Galicia

Fonte: Instituto Galego de Estística

Estas desigualdades inciden nas condicións económicas durante a xubilación, a pensión media feminina en 2023 sitúase en 832,9 euros fronte a masculina que ascende a 1.254,78 euros.

O principio de igual retribución por traballo de igual valor vincula a todas as empresas, con independencia do número de persoas traballadoras, e a todos os convenios e acordos colectivos según se establece no art. 4,1 do RD 902/2020. Como recordan dende o Instituto das Mulleres no seu informe sobre a situación retributiva entre homes e mulleres (2024), a pesar de tratarse dun principio cuxa base normativa atópase, esencialmente, na Constitución Española (CE) e no Estatuto dos Traballadores (ET), é innegable o seu incumprimento en numerosos casos.

As ciencias sociais levan décadas estudando esta situación de desigualdade. A brecha salarial e na taxa de ocupación por razón de sexo é o resultado dunha interacción complexa de causas laborais, sociais e culturais. Algúns dos traballos máis destacados sobre esta situación son o de Joan Acker, 1990, que introduce a idea de que as organización están estruturadas de tal modo que reforzan as normas de xénero e perpetúan a desigualdade a través da brecha salarial e a exclusión das mulleres dos roles de liderazgo. Sylvia Walby, 1990 e Nancy Fraser, 2016, explican cómo o sistema patriarcal en combinación co sistema capitalista contribúen a división sexual do traballo e a invisibilización dos traballos de coidado non remunerados. Judith Butler, 1990, explica como as normas de xénero tradicionais se reproducen nos lugares de traballo perpetuando as desigualdades entre homes e mulleres. No ámbito nacional, Cristina Carrasco, 2001, profundiza na división sexual do traballo. María Ángeles Durán plantea as dificultades que supón un reparto desigual nos usos do tempo e na atención ao traballo non remunerado entre homes e mulleres. Amelia Valcárcel, 2008, analiza o impacto da globalización no traballo das mulleres e a capacidade de adoptar solucións dende un enfoque feminista dende o que loitar contra o teito de cristal. En Galicia, María Xosé Agra Romero, 2000, analiza as barreiras específicas derivadas das características económicas da nosa rexión polo feito de tratarse dun territorio agrícola, rural e avellentado. Algúns puntos en común nestes estudos son os seguintes:

- Os estereotipos e roles de xénero perpetúan unha división tradicional do traballo asignando as mulleres roles relacionados co coidado ou con perfís de tipo administrativo e reservando para os homes os roles de liderazgo e responsabilidade.
- A segregación horizontal e vertical supón a concentración desigual de homes e mulleres en sectores e ocupacións así como nos diferentes niveis dunha mesma actividade.
- A infravaloración do traballo das mulleres ou dos traballos feminizados e relacionados cos coidados.
- Impacto negativo da maternidade na carreira profesional das mulleres. As mulleres diminúen a súa empregabilidade coa chegada da maternidade ao tempo que son percibidas como menos comprometidas co seu traballo.
- Falta de corresponsabilidade nas tarefas domésticas e de coidado. As mulleres asumen esta carga de forma maioritaria o que afecta negativamente a súa participación no mercado laboral e as oportunidades de desenvolvemento e promoción profesional.

- A precariedade laboral, as mulleres contan cun maior porcentaxe de contratación temporal e a tempo parcial con salarios inferiores.
- A falta de transparencia nas retribucións e a discrecionalidade para a asignación de complementos salariais.

As desigualdades de xénero na artesanía

A artesanía conta cun entramado específico de relación sociais e de xénero. No campo da artesanía o masculino aparece superrepresentado fronte ao subprotagonismo do feminino (Plaza e Delgado, 2007). Así, as desigualdades de xénero son un conflito latente neste sector a pesar da escaseza de estudos concretos que aborden a cuestión. Nas seguintes liñas trataremos de presentar unha breve revisión da problemática e da análise realizada por distintos autores.

A pesar de que a presenza de mulleres na artesanía é destacada, as desigualdades de xénero neste ámbito non escapan das dinámicas revisadas no apartado anterior e o traballo artesanal presenta fortes división entre homes e mulleres. Estas divisións poden observarse na especialización das actividades, resultando común que as mulleres participen de forma maioritaria nas relacionadas co ámbito da actividade textil e da alfarería mentres que os homes ocupan áreas relacionadas coa carpintería, a cerámica ou a metalurxia. María Xesús Cano e César González (2021) destacan que a segregación horizontal que existe entre os oficios artesanais feminizados e os masculinizados repercute na inferioridade que historicamente acompaña ao traballo das mulleres, citando a Gauer (2011) din que a estreita relación entre artesanía e xénero significa que a artesanía como traballo de mulleres continúa hoxe estando devaluada.

As desigualdades tamén afectan a valoración dos produtos producidos por homes e mulleres, tanto en termos económicos como de recoñecemento artístico. Así o traballo das mulleres pode ser menos visible e valorado ao asociarse a tarefas propias do traballo doméstico. Leone (2021) destaca como a artesanía é unha actividade con certa flexibilidade que pode ser combinada con outros tipos de traballo produtivo e reprodutivo, no seu traballo recoñece que esta flexibilidade tende a restar valor a artesanía desenvolta por mulleres nos ámbitos rurais por considerarse un traballo pouco sofisticado e de menor nivel que o realizado por homes en entornos urbanos. María Xesús Cano e César González (2021) tratan de desenmarañar os motivos de que se produza esta situación de desigualdade, e consideran que nos casos onde a propia tradición e a que leva a muller a desenvolver o traballo aprendido no ámbito doméstico, a través de actividades manuais aprendidas da figura materna ou no seno familiar, é cando se prolongan os estereotipos de xénero vencellados a artesanía.

A pesar destas desigualdades, a artesanía é unha vía importante de empoderamento das mulleres en certas comunidades rurais. Fornster (2012) afirma que a pesar de que tanto homes como mulleres poden ser artesáns, resulta común que a artesanía dentro do ámbito rural se presente como unha actividade económica predominantemente feminina. O traballo artesanal permite ás mulleres obter uns ingresos propios e mellorar a súa situación social a través dunha maior autonomía financeira (Luckman, 2013, Groot, 2015). O empoderamento a través da actividade

artesanal permite as mulleres entrar a formar parte de procesos de toma de decisión dos que noutras épocas estaban excluídas (Corona, 2000).

No contexto de América do Sur pódense atopar un número importante de traballos e experiencias que relatan o proceso de inclusión laboral de colectivos de mulleres a través da artesanía. Por citar algún exemplo, Flore Uwimabera *et al* (2017) estudian o caso da artesanía en Tlaxcala dende unha perspectiva de xénero. Estas autoras destacan como a artesanía se expresa en diferentes ramas da produción (textil, alfarería, talabartería, cestería, tallado...) e cómo estas ramas desempeñan un papel múltiple, algunhas son elaboradas para o mercado e outras para cumprir necesidades domésticas. A elaboración da artesanía depende da división sexual do traballo e por tanto cando as artesanías teñen un uso doméstico é probable que sexan elaboradas por mulleres, mentras que se están destinadas ao intercambio serán unha tarefa de homes. No ámbito rural, o traballo artesanal preséntase como unha actividade feminina que gracias á súa flexibilidade pode acoplarse ás tarefas reprodutivas das mulleres. A través da artesanía as mulleres poden beneficiarse economicamente, capacitarse e mellorar os seus dereitos. Pero estas diferenzas de xénero na produción artesanal poden conducir tamén a desigualdades na participación social, a riqueza e a lexitimidade. Para revertir esta situación resulta necesario que a participación das mulleres supere a esfera doméstica e que os homes asuman a súa parte do traballo reprodutivo.

En Portugal, Tubay (2019) conduce un estudio sobre os estereotipos de xénero na asociación de artesáns de Lisboa. A través da recopilación de experiencias trata de identificar as razóns que lexitiman as desigualdades sociais a fin de poder traballar en estratexias que revirtan os actos, os vocabularios e os prexuízos sexistas na artesanía. O seu traballo propón a consolidación dunha conciencia crítica e dunha conciencia de cuestionamiento dende a que abordar as relacións da artesanía coa familia e o mercado avanzando na construción dunha sociedade multicultural baseada no coñecemento e o respecto mutuo.

En Galicia destaca como a chegada da democracia ao noso país non supuxo un cambio inmediato no modelo asimétrico nas relacións de xénero no campo, pero si habilitou un espacio propio no eido da artesanía para poñer en marcha estratexias de xénero implementadas por mulleres que toman así un rol recoñecible a nivel económico, político e de formación. Así, por exemplo, as mulleres da provincia de Lugo foron aumentando a súa presenza ao fronte das fases productivas e de xefatura nos talleres de alfarería (Cabana e Freire, 2018).

Xénero e artesanía en Galicia

Neste apartado presentaremos a análise dos datos recabados nas consultas coa Asociación Galega de Artesáns, en concreto cos datos do seu censo, a entrevista en profundidade realizada e os resultados da enquisa a artesanías e artesáns de toda Galicia (Anexo: *Sistemas Artesanais en Galicia*). Nas táboas 2 e 3 presentase os datos da distribución por sexo e idade das persoas que forman parte da asociación (Táboa 2) e das persoas que responderon á enquisa (Taboa 3).

A taboa 2 mostra como a cifra de mulleres e homes asociados na Asociación Galega de Artesáns é moi similar, a 1 de setembro de 2024 a asociación contaba con 185

Taboa 2. Persoas asociadas na Asociación Galega de Artesáns por sexo e idade.

A 1 de setembro de 2024		Socios totais		Titulares do taller	
Socios AGA		Mulleres	Homes	Mulleres	Homes
Menores de 20 anos	0	0	0	0	0
De 20 a 29 anos	3	2	1	0	0
De 30 a 39 anos	11	6	5	3	3
De 40 a 49 anos	46	25	21	20	14
De 50 a 59 anos	62	33	29	24	23
60 anos ou máis	63	28	35	21	21
Total	185	94	91	68	61

Fonte: Censo AGA

persoas asociadas das cales 94 son mulleres e 91 son homes. No reparto por idades vemos que máis da metade das persoas asociadas, en concreto o 67,6%, teñen 50 anos ou máis, sendo moi baixa a cifra de persoas asociadas por debaixo dos trinta anos, inferior ao 2%. Este proceso de avellentamento da profesión é máis acusado entre os homes que entre as mulleres, así o grupo máis numeroso de homes é o formado por artesáns de 60 anos ou máis, que representan un 38,5% do total de homes da asociación, mentres que a presenza de mulleres destaca no grupo de 50 a 59, onde se incorporan o 35,1% do seu total.

Sete de cada dez artesáns, con independencia do seu sexo contan cun taller propio, de novo esta situación é máis común entre mulleres e homes de maior idade. Entre as mulleres de 40 a 49 anos o 80% ten o seu propio taller, entre os homes o grupo que en maior proporción conta con taller é o de 50 a 59 anos. As persoas asociadas con menos de 30 anos en ningún caso contan cun espazo propio de traballo.

O censo da asociación recolle tamén a profesión específica de cada unha das persoas asociadas, a táboa 4 recolle os datos das profesións máis numerosas (aquelas que contan con un mínimo de 4 persoas asociadas). A taboa 4 mostra a segregación horizontal entre homes e mulleres en determinados oficios, así, únicamente aparecen mulleres asociadas nas actividades de complementos de moda e encaixe de palillos. Sucede o contrario nas actividades de forxa e instrumentos musicais que únicamente rexistran presenza de homes. Outras actividades como a xoiaría ou a marroquinería presentan unha maior presenza feminina que masculina a pesar de ter representación de ambos sexos. Mentres que en ebanistería, tornería de madeira ou tecidos alto e baixo lizo a presenza de homes é maior que a de mulleres.

Taboa 4. Persoas asociadas según actividade artesanal

Actividades artesanais	Total	Mulleres	Homes
Bixutaría	5	2	3
Cerámica	23	11	12
Complementos de moda	12	12	0
Ebanistería	4	1	3
Encadernación	12	6	6
Encaixe de palillos	5	5	0
Forxa	2	0	2
Instrumentos Musicais	3	0	3
Marroquinaría	38	22	16
Ourivería	9	4	5
Tecidos, alto e baixo lizo	10	4	6
Tornería de madeira	10	1	9
Vidro	5	3	2
Xoguetería	5	3	2
Xoiaría	16	9	7
Zapataría	4	0	4

Fonte: Censo AGA

Na entrevista grupal en profundidade realizada coa secretaría da asociación e catro dos membros vocais, todos os participantes teñen a impresión de que nos últimos anos a incorporación de mulleres a asociación é máis numerosa que a dos homes. Destacase tamén a presenza de familias nas que as dúas persoas sacan adiante de forma conxunta o negocio. A pesar de que nos datos totais de afiliación non se observan diferenzas significativas entre homes e mulleres, na entrevista tamén se destaca a segregación horizontal dentro das actividades artesanais que se reflexa na táboa anterior.

Pasando á análise dos datos da mostra de participantes na enquisa realizada, atopamos unha maior disposición a participar no estudo entre as mulleres que entre

os homes. Na enquisa tamén están sobrerrepresentados os grupos máis xóvenes. A pesar das limitacións a enquisa aporta datos interesantes sobre a problemática da desigualdade de xénero na artesanía.

Táboa 5. Distribución por sexo e idade das persoas participantes na enquisa

	Mulleres	Homes	Mulleres (%)	Homes (%)
20-29 anos	1		1,7	0
30-39 anos	16	4	27,1	10,5
40-49 anos	13	13	22,0	34,2
50-59 anos	18	11	30,5	28,9
60 ou máis	11	10	18,6	26,3
Total	59	38		

Fonte: Enquisa *Sistemas Artesanais en Galicia*.

A metade das persoas que responden a enquisa recoñecen unha longa carreira na profesión de máis de 20 anos.

Taboa 6. Anos de antigüidade na profesión

Etiquetas de fila	Homes	Mulleres	Total
1-4 anos	4	6	10
10-19 anos	6	16	22
5-9 anos	8	17	25
máis de 20 anos	20	20	40

Fonte: Enquisa *Sistemas Artesanais en Galicia*.

A chegada á profesión tanto en mulleres como en homes responde ao interese personal e en menor medida a un interese de dar continuidade a un taller xa existente a través do relevo xeracional. Destaca tamén a resposta de cinco mulleres que recoñecen que elixiron a profesión por considerar unha boa oportunidade laboral, opción non seleccionada por ningún home. Todos os homes que participaron na

enquisa menos un teñen un taller propio, entre as mulleres 52 dispoñen de taller propio, máis sete delas aclaran que o taller é unha das habitacións da casa.

As mulleres que participan neste estudio recoñecen nun 50% dos casos que o seu traballo, a súa forma de produción basease no emprego de técnicas tradicionais, no caso dos homes, algo máis do 70% recoñece o emprego de técnicas tradicionais coa incorporación da innovación a través das novas tecnoloxías.

No tocante á posibilidade de conciliar o traballo profesional artesanal coa vida familiar, o 77% dos participantes responden que sí, que a artesanía é unha profesión que facilita a conciliación. Entre as persoas que responden que non, que lles resulta complicado conciliar, destaca unha maior porcentaxe de mulleres (66,7%) que de homes (33,3%).

A especialización a través da formación considérase esencial na actividade artesanal. Por este motivo homes e mulleres dentro deste ámbito dedican parte do seu tempo a impartir actividades de formación. As mulleres teñen unha maior implicación que os homes na impartición de formación complementaria que especialice os coñecementos da profesión, así, un 66,1% recoñece ter impartido formación fronte ao 57,8% dos homes.

Pasando a análise da parte económica, os ingresos medios recoñecidos na meirande parte das respostas tanto de homes coma de mulleres están por debaixo dos 50.000 euros anuais. Sendo maior a proporción de homes que de mulleres que logran superar esta cifra.

Consideracións finais

As mulleres teñen unha presenza destacada na artesanía. A situación das mulleres artesanais reflexa o peso das tradición e das desigualdades. As mulleres desempeñan un papel crucial na preservación das técnicas e coñecementos tradicionais aínda que a miúdo non reciben o recoñecemento que merecen e teñen grandes dificultades de acceso ao recursos e os mercados.

Na artesanía, ao igual que no resto de profesión, existe unha brecha de xénero horizontal e vertical. A brecha horizontal leva a feminización de certas actividades artesanais, como poden ser a elaboración de complementos ou o encaixe de bolillos, actividades altamente feminizadas. A brecha vertical supón unha barreira nas oportunidades económicas é de recoñecemento do traballo desenvolto polas mulleres.

Alcanzar a igualdade de xénero no recoñecemento recibido a actividade artesanal realizada segue sendo un reto en Galicia. Así, revisados os datos dos Premios outorgados pola Fundación Pública de Artesanía de Galicia dende o ano 2008 foron 9 os homes que recibiron o premio á súa traxectoria fronte a únicamente 3 mulleres.

Desenvolver a actividade artesanal no ámbito doméstico resulta nunha situación paradóxica na que as veces se facilitan os coidados e a atención as tarefas reprodutivas e noutras esta cercanía asemella ser unha dificultade para poder avanzar no traballo. Alcanzar un reparto igualitario entre homes e mulleres nas tarefas domésticas resulta esencial para diminuír as desigualdades de xénero en todos os sectores produtivos.

A participación en asociacións, a especialización no coñecemento, o uso de técnicas innovadoras nos procesos e na mercantilización xunto co apoio institucional axuda á visibilización do traballo das mulleres na artesanía mellorando as súas condicións económicas.

Bibliografía

- Acker, Joan. "Hierarchies, jobs, bodies: A theory of gendered organizations." *Gender & society* 4,2 (1990): 139-158.
- Butler, Judith, and Gender Trouble. "Feminism and the Subversion of Identity." *Gender trouble* 3,1 (1990): 3-17.
- Cano Martínez, María Jesús, and César González-Martín. "Estrategias de inclusión a través del arte y la artesanía en colectivos de mujeres. Una visión crítica." *Cuadernos del Centro de Estudios de Diseño y Comunicación* 24.141 (2021).
- Carrasco, Cristina. "La sostenibilidad de la vida humana: ¿un asunto de mujeres?." *Mientras tanto* 82 (2001): 43-70.
- Corona, B. M. Género, empoderamiento y sustentabilidad: una experiencia de microempresa artesanal de mujeres indígenas (No. 2). Grupo Interdisciplinario sobre Mujer, trabajo y pobreza, 2000
- Forstner, Kathrin. "La artesanía como estrategia de desarrollo rural: el caso de los grupos de artesanas en la región de Puno (Perú)." *Cuadernos de Desarrollo Rural* 10,72 (2013): 141-158.
- Fraser, Nancy. "Capitalism's crisis of care." *Dissent* 63,4 (2016): 30-37.
- Gauer, Marte Ann Nicole. *Crafting Identities: Female crafters and their expressions of identity through crafts*. MS thesis. 2011.
- Groot, Marjan. "Inscribing women and gender into histories and reception of design, crafts, and decorative arts of small-scale non-European cultures." *Journal of Art Historiography* 12 (2015): 1.
- Iglesia, Ana Cabana, y Elena Freire Paz. "Haciendo barro, produciendo género. Mujeres en la alfarería de la Galicia rural desde finales del siglo XX." *Arenal. Revista de historia de las mujeres* 25,1 (2018): 53-70.
- Jeannine Uwimabera, Flora, et al. "Artesanía en Tlaxcala: una visión desde la perspectiva de género." *Revista mexicana de ciencias agrícolas* 8. SPE18 (2017): 3683-3696.
- Leone, L. *Craft in Art Therapy. Diverse approaches to the transformative power of craft materials and methods*. Routledge. 2021
- Luckman, S. *Precarious labour then and now: The British arts and crafts movement and cultural work revisited* (Doctoral dissertation, Routledge) 2013
- Plaza, Juan; Delgado Carmen. *Género y Comunicación* Madrid: Editorial Fundamentos, 2007. ISBN 978-84-245-1136-4
- Romero, María Xosé Agra. "Multiculturalismo, justicia y género." *Feminismo y filosofía*. Síntesis, 2000.
- Tubay, Fanny Monserrate. "Gender stereotypes: Perspectives in the craft professions in Portugal." *Revista Estudos Feministas* 27,2 (2019).
- Valcárcel, Amelia. "Entre la Venadita y la Medusa." *Isegoría* 38 (2008): 101-118.
- Walby, Sylvia. "Theorising patriarchy." *Sociology* 23,2 (1989): 213-234.

Webs:

Instituto Nacional Estadística <https://www.ine.es/>

Instituto Galego Estatística <https://www.ige.gal/web/index.jsp?paxina=001&idioma=gl>

Artesanía e economía

Artesanía e economía

A relevancia da artesanía tradicional na economía galega

David Peón Pose

Introdución

Contextualización e obxectivos do informe

A Lei 8/2023, do 14 de decembro, de Artesanía de Galicia (*Lei 8/2023*) actualiza a normativa reguladora da artesanía en Galicia de xeito que “manteña e promova a súa importancia social, cultural, identitaria e económica (...) situando a actividade artesanal como fonte de desenvolvemento cultural, social, turístico e económico.” Entre os obxectivos económicos, búscase que “incrementa a súa profesionalización e competitividade, apostando por un sector forte e perdurable no tempo, (...) que a impulse cara ao futuro como unha actividade económica sustentable e xeradora de emprego vinculada ao territorio.” (*Lei 8/2023, Exposición de motivos*).

O obxectivo deste capítulo do informe é cuantificar, na medida do posible coas fontes de información e o nivel de desagregación dispoñibles, a relevancia da artesanía tradicional na economía galega na actualidade. A metodoloxía empregada céntrase exclusivamente en aspectos económicos e financeiros, atendendo a indicadores dos axentes económicos que desenvolven estas actividades, tales como a caracterización do tecido empresarial e asociativo existente, a produción económica e os ingresos, a creación de emprego, o valor engadido e a contribución ao PIB da economía galega.

Este enfoque, por tanto, deixa fora da valoración da relevancia da artesanía tradicional en Galicia intanxibles máis complexos de medir, pero centrais na contribución social das actividades que se pretenden poñer en valor, tal e como se reflicte na Lei 8/2023: “(a) actividade artesá non só se traduce en resultados puramente materiais, senón que exerce ademais certa pedagogía de carácter social, en canto transmite uns valores e contidos culturais arraigados na sociedade e que debemos apreciar e estimular. Igualmente, é un valor diferenciador fronte aos sistemas de produción industrial, posto que supón un xeito de entender a empresa altamente comprometido cos aspectos emocionais, ecolóxicos e culturais das nosas tradicións (...), xera un emprego especializado e (é un) dos maiores sectores catalizadores de emprendedores e, moi especialmente, de emprendedoras, ademais de ser un factor importante no asentamento e desenvolvemento da poboación en zonas rurais.” (*Lei 8/2023, Exposición de motivos*). Na mesma liña se manifesta o Consello Económico e Social de Galicia (CES Galicia), no seu Ditame CES 4/22 “Sobre o anteproxecto da lei de Artesanía de Galicia”, cando estima “necesaria a promoción e protección

de toda a diversidade de expresións e riqueza dos produtos artesanais galegos que contribúen ao desenvolvemento local, a sustentabilidade, a economía circular e a preservar uns valores culturais.” (CES, 2022, p. 7).

Delimitación das actividades económicas a analizar

Cuestión central para proceder á valoración da relevancia da artesanía tradicional na economía galega é a delimitación das actividades económicas que, baixo a Lei 8/2023 de Artesanía de Galicia, definen o sector artesanal galego. Como se analizará máis adiante, esta delimitación supón tamén unha das principais limitacións para ofrecer neste informe unha valoración precisa da contribución da artesanía tradicional á economía de Galicia.

O artigo 3 da Lei define **artesanía** como “(t)oda actividade económica que supoña o deseño, a creación, a produción, a transformación, a restauración ou a reparación de bens de valor artístico ou tradicional e de bens de consumo, así como a prestación de servizos derivada daquelas, sempre e cando se realicen ou obteñan mediante procesos en que a intervención persoal e o coñecemento técnico da persoa ou persoas que participan nelas constitúan o factor determinante para a obtención do produto final. O produto ou servizo final debe ter un carácter individualizado e diferenciado que non se acomode a unha produción industrial ou de servizos totalmente mecanizada, en series ou na cal a intervención do factor humano non sexa primordial. A actividade artesanal pode levar implícito o emprego de ferramentas dixitais ou analóxicas, de maquinaria auxiliar e doutros activos, sempre e cando o seu uso (...) non substitúa por completo a intervención persoal para a obtención do produto ou servizo final.” (Lei 8/2023, art. 3).

A delimitación específica das actividades económicas reguladas realízase no Capítulo II “Ordenación e regulación do sector artesanal galego”. Integrado polos artigos 4 a 9, regula as distintas modalidades de actividades artesanais, así como os recoñecementos oficiais da condición de obradoiro artesán, mestra artesá e mestre artesán e asociación e federación profesional e empresarial artesanal. En particular, o artigo 5 establece a **Relación de actividades artesás**, como o “conxunto sistematicamente ordenado de actividades económicas artesanais, clasificadas conforme a Clasificación Nacional de Actividades Económicas (CNAE). Cada actividade económica indicará as diferentes modalidades (...) en que se encadra” (definidas no artigo anterior como artesanía de carácter tradicional, artesanía artística ou de creación, artesanía de produción de bens de consumo, e artesanía de servizos). “A Relación de actividades artesás terá o contido, a estrutura e a sistemática que se determine regulamentariamente e será elaborada e modificada mediante orde da consellaría competente en materia de artesanía, por proposta da Comisión Galega de Artesanía (...) e inscribírase no **Rexistro Xeral de Artesanía de Galicia**, segundo o disposto no artigo 12 desta lei.” (Lei 8/2023, art. 5).

A delimitación das actividades económicas a analizar neste informe queda determinada, por tanto, pola confluencia de dous criterios. Por unha banda, a consellaría competente en materia de artesanía, por proposta da Comisión Galega de Artesanía, propón a relación de actividades de deseño, creación, produción, transformación, restauración ou reparación de bens de valor artístico, tradicional ou de consumo, ou prestación de servizos derivada delas, de carácter individualizado e

diferenciado que non se acomode a unha produción totalmente mecanizada, e nas que a intervención persoal e o coñecemento técnico das persoas que participan nelas constitúan o factor determinante para a obtención do produto final. A última actualización vixente desta relación corresponde á Orde de 12 de Abril de 2017 (*Orde 2017*), e que se corresponde coa listaxe de actividades dispoñible no buscador de obradoiros de artesanía rexistrados no Rexistro Xeral de Artesanía de Galicia.¹ A Táboa 1 ofrece a listaxe completa de actividades.

Taboa 1. Relación de actividades artesanais agrupadas segundo a clasificación CNAE-2009

Actividades artesanais	Grupos CNAE
Encaixes, encaixeiro(a), palilleiro(a), picador(a) de cartóns	13,1, 13,2, 13,3, 13,9
Tecidos, tecedor(a) (alto e baixo lizo, alfombras, tapices)	13,1, 13,2, 13,3, 13,9
Centón (retallos)	13,2, 13,3, 13,9
Decoración de teas, decorador(a) de teas	13,3
Bordados, bordador(a)	13,9
Calceta, calceteiro(a), gancho, gancheiro(a)	13,9
Produtor(a) e reparador(a) de redes, redeiro(a)	13,9
Modisto(a)	14,1
Sombreiraría	14,1
Traxes tradicionais populares, produtor(a) de..	14,1
Xastre(a)	14,1
Peletaría, peleiteiro(a)	14,2
Albardaría e talabartaría, albardeiro(a), ou talabarteiro(a)	15,1
Curtidos, curtidor(a)	15,1
Marroquinaría, marroquineiro(a)	15,1
Repuxado e decorado de coiro, repuxador(a) e..	15,1
Zapataría, zapateiro(a)	15,2
Zoqueiro(a), produtor(a) de zocos e zocas ²	15,2
Tornaría, torneiro(a) de madeira	16,1
Carpintaría, carpinteiro(a)	16,2
Cestaría, cesteiro(a)	16,2
Imaxinaría, imaxineiro(a)	16,2
Labores de palla, produtor(a) de labores de palla	16,2
Marquetaría, marqueteiro(a)	16,2
Talla, tallista	16,2
Tonelaría, toneleiro(a), selleiro	16,2
Papel, produtor(a) de papel	17,1
Manipulados de papel e cartón, manipulador(a) de papel e cartón (produción de obxectos con estes materiais)	17,2
Encadernación, encadernador(a)	18,1
Gravados, gravador(a) (reprodutor)	18,1

1 Dispoñible no enderezo web: <https://economia.xunta.gal/rexistro-de-talleres-de-artesanía>

2 Na Orde de 2017 figura nunha única actividade artesanal “Zoqueiro(a), produtor(a) de zocos e zocas” mentres na web do Rexistro Xeral de Artesanía seguen figurando separadamente “Zoqueiro(a), produtor(a) de zocos” e “Zoqueiro(a), produtor(a) de zocas” (esta última sen rexistros activos). A efectos deste informe se traballará coa categoría agrupada.

Actividades artesanais	Grupos CNAE
Serigrafía, serígrafo(a)	18,1
Pirotecnia, pirotécnico	20,5
Tallista de vidro	23,1
Vidreiro(a)	23,1
Vitralista (vidreiras)	23,1
Cerámica, ceramista (decorador, muralista, esmaltista modelador(a), etc.)	23,3, 23,4
Olaría, oleiro(a)	23,4
Cantaría, canteiro	23,7
Talla de pedra ou mármore, tallista de pedra ou mármore	23,7
Fundición de campás, campaneiro(a)	24,5
Fundición, fundidor(a)	24,5
Follalataría, follalateiro(a)	25,5
Forxa e ferraría, ferreiro(a)	25,5
Esmaltes, esmaltistas	25,6
Metalistaría, metalisteiro(a) (traballos de diverso tipo en metais-latón, cobre, estaño, titanio, alpaca, gravados decorativos, cicelados, repuxados, etc.)	25,6
Cerrallaría decorativa ou artística, cerralleiro decorativo ou artístico	25,7
Caldeiraría, caldeireiro(a)	25,9
Construción e reparación de reloxos, reloxeiro(a)	26,5
Carpintaría de ribeira, carpinteiro(a) de ribeira	30,1
Dourado, dourador(a)	31,0
Ebanistaría, ebanista	31,0
Tapizaría, tapiceiro(a)	31,0
Bixutería	32,1
Ourivaría, ourive	32,1
Prataría, prateiro(a)	32,1
Talla de acibeche, acibecheiro(a)	32,1
Talla de coral, marfil, nácara, carei, ónix, etc., tallista de...	32,1
Talla de pedras preciosas ou semipreciosas, lapidario(a)	32,1
Xoiaría, xoieiro(a)	32,1
Afinación de instrumentos musicais, afinador(a)	32,2
Palletas, palleteiro(a)	32,2
Produtor(a) de instrumentos musicais de corda ou luthier	32,2
Produtor(a) de instrumentos musicais de percusión	32,2
Produtor(a) de instrumentos musicais de vento	32,2
Produtor(a) de instrumentos tradicionais populares galegos	32,2
Produtor(a) de artigos deportivos	32,3
Miniaturas, miniaturista	32,4
Modelos ou maquetas, modelista ou maquetista	32,4
Xoguetes, xogueteiro(a), bonecos, bonequeiro(a)	32,4
Ceraría, cereiro(a) (velas e exvotos)	32,9
Figuras de pan tradicionais populares, produtor(a)	32,9
Paraugas e bastóns, paraugueiro(a) ou bastoeiro(a)	32,9
Produtor(a) de perrucas ou postizos	32,9
Taxidermia, taxidermista	32,9
Mosaicos, produtor(a) de mosaicos	43,3
Pinturas e revestimentos decorativos, pintor-decorador(a), estucador, etc.	43,3
Arranxos florais con flores naturais ou secas, fabricación de flores de papel ou teas, etc.	47,7

Actividades artesanais	Grupos CNAE
Escaparatismo, escapatistas	74,1
Rotulación	74,1
Fotografía, fotógrafo(a) (proceso non automatizado)	74,2
Complementos de moda	74,9
Cartón pedra, produtor(a) de obxectos de cartón pedra e similares	90,0
Debuxo, debuxante.	90,0
Escenografía e cartelismo, escenógrafo(a) ou cartelista	90,0
Escultura, escultor(a)	90,0
Pirogravado, pirogravador(a)	90,0
Restauración, restaurador(a) (madeira, mobiliario, papel, pintura, arqueoloxía, coiro, pedra, etc.)	90,0
Afiado / Afiador(a)	96,0

Fonte: Elaboración propia a partir de Orde (2017).

Por outra banda, o segundo criterio de delimitación das actividades económicas a analizar neste informe ven dado pola correspondencia destas actividades artesanais cun (ou, nalgúns casos, varios) **grupos de actividade** segundo a clasificación **CNAE-2009**, que tamén recolle a mesma Orde de 12 de Abril de 2017 —véxase Táboa 1. Desta confluencia de dous criterios derívase unha das limitacións principais á hora de analizar a contribución da artesanía tradicional na economía de Galicia: non existe unha relación unívoca entre actividades artesanais e a agrupación proposta segundo a clasificación CNAE-2009. Así, cuestión menor é o feito de que varias actividades artesanais poden estar englobadas no mesmo grupo ou grupos CNAE. Porén, maior limitación supón entender que calquera grupo da Clasificación Nacional de Actividades Económicas incluírá máis actividades que as artesanais aquí sinaladas. En particular, en moitos casos podería incluír no mesmo grupo CNAE actividades de produción industrial ou de servizos totalmente mecanizadas, en series ou nas cales a intervención do factor humano non sexa primordial, nin o produto final teña carácter individualizado e diferenciado-actividades, por tanto, claramente á marxe da Lei 8/2023 de Artesanía de Galicia.

Esta problemática, por unha banda, limita a interpretación das estatísticas oficiais dispoñibles (sexan indicadores de demografía empresarial, valor engadido, creación de emprego, ou calquera outros), xa que non permitirá asumir que toda a actividade rexistrada baixo un grupo CNAE específico se corresponde coas actividades de artesanía tradicional relacionados na Orde. E por outra banda, tomar como base para a análise neste informe unicamente as unidades económicas rexistradas na listaxe dispoñible no Rexistro Xeral de Artesanía deixa fora o impacto económico das unidades que aínda non se rexistraron – ou non queiran facelo, xa que consonte ao artigo que regula o recoñecemento oficial da condición de obradoiro artesán, o título de obradoiro artesán (e, implicitamente, a acreditación de persoa artesá) “ten carácter voluntario e non constitúe un requisito para o exercicio da actividade artesanal.” (*Lei 8/2023, artigo 6*).

Por último, outra limitación non menor é o feito de que moitas das estatísticas oficiais dispoñibles non chegan ao nivel de desglose dos grupos CNAE sinalados,

ou incluso en ocasións mesturan información de grupos CNAE de distintas seccións ou divisións en propostas alternativas de clasificación de actividades económicas.

Por tanto, a **aproximación metodolóxica que se propón neste estudo** para determinar a relevancia da artesanía tradicional na economía galega será a seguinte. En primeiro lugar, no punto seguinte deste epígrafe de introdución propónse unha correspondencia máis detallada entre actividades artesanais e clasificación CNAE-2009, que vai máis aló da proposta na Orde de 2017. Esta listaxe será de referencia en toda a elaboración e exposición de resultados do informe. Segundo, o informe se estrutura en dúas partes diferenciadas:

PARTE I: Relevancia da Artesanía na Economía Galega. Esta parte do informe empregará unicamente fontes secundarias de información. Partirase dunha estimación máis ampla da contribución da artesanía baseada no peso do sector manufactureiro na economía galega, descendendo á información dispoñible para os distintos grupos e clases da clasificación CNAE asociados ás actividades de artesanía tradicional. Exploraranse distintas aproximacións ao obxecto de estudo que permitan ofrecer estimacións da relevancia das distintas actividades artesanais no conxunto da economía de Galicia.

PARTE II: Oficios Tradicionais de Artesanía. Nesta parte do informe empregaranse dúas fontes primarias de información, en combinación con fontes secundarias. Entre as fontes primarias, identificaranse por unha banda os obradoiros de artesanía que están rexistrados oficialmente; por outra, empregaranse os datos recollidos nunha enquisa realizada polo CES para este informe. A partir de ambas fontes, completárase a estimación da contribución económica do sector artesanal á economía galega, realizando unha comparativa coa estrutura económica e empresarial descrita na PARTE I do informe.

Esta metodoloxía asegura un enfoque integral que non só examina as estatísticas oficiais dispoñibles para a artesanía tradicional como parte do sector manufactureiro en Galicia, senón tamén fai uso da información directamente proporcionada polo Rexistro Xeral de Artesanía de Galicia e unha mostra dos obradoiros de artesanía activos en Galicia.

Actividades económicas analizadas

O punto de partida é a correspondencia entre as actividades artesanais e os grupos CNAE recollidos na Táboa 1 anterior. Os CNAE regúlanse no Real decreto 475/2007, de 13 de abril, *“por el que se aprueba la Clasificación nacional de actividades económicas 2009 (CNAE-2009)”* (RD 475/2007). A clasificación estrutúrase en catro niveis:³

- Sección. Identificada cunha letra maiúscula (e.g., A, B, ...).
- División. Identificada cun número de dúas cifras (e.g., 01, 02, ...).
- Grupo. Identificada cun número de tres cifras (e.g., 01,5, 01,6, ...).
- Clase. Identificada cun número de catro cifras (e.g., 01,11, 01,12, ...).

³ Pódese acceder á estrutura da clasificación CNAE e unha explicación detallada de todas as actividades que integran cada nivel nas Notas explicativas do Instituto Nacional de Estadística (INE, 2022), accesible en www.ine.es/daco/daco42/ clasificaciones/cnae09/notasex_cnae_09.pdf

Por simplificación, neste informe empregaranse as identificacións de grupo e clase sen puntuación (e.g., grupo 141, clase 1413). A Táboa 2 ofrece a estrutura básica de seccións e divisións da CNAE-2009.

Táboa 2. Códigos CNAE 2009 por seccións; sección C desglosada en divisións (2 díxitos).

Sección CNAE-2009	Divisións CNAE-2009
A.- Agricultura, gandería, silvicultura e pesca	01, 02 & 03
B.- Industrias extractivas	05, 06, 07, 08 & 09
C.- Industria manufacturera	10.- Industria da alimentación 11.- Fabricación de bebidas 12.- Industria do tabaco 13.- Industria téxtil 14.- Confección de prendas de vestir 15.- Industria do coiro e do calzado 16.- Industria da madeira e da cortiza; cestería e espartaría 17.- Industria do papel 18.- Artes gráficas e servizos relacionados 19.- Coquerías e refino de petróleo 20.- Industria química 21.- Fabricación de produtos farmacéuticos 22.- Fabricación de produtos de caucho e plásticos 23.- Fabricación doutros produtos minerais non metálicos 24.- Metalurxia 25.- Fabricación de produtos metálicos 26.- Fabricación de produtos informáticos, electrónicos e ópticos 27.- Fabricación de material e equipo eléctrico 28.- Fabricación de maquinaria e equipo n.c.o.p. 29.- Fabricación de vehículos de motor, remolques e semirremolques 30.- Fabricación doutro material de transporte 31.- Fabricación de mobles 32.- Outras industrias manufactureiras 33.- Reparación e instalación de maquinaria e equipo
D.- Suministro de enerxía eléctrica, gas, vapor e aire acondicionado	35
E.- Suministro de auga, actividades de saneamento, xestión de residuos e descontaminación	36, 37, 38 & 39
F.- Construción	41, 42 & 43 Incluído: 43.- Actividades de construción especializada
G.- Comercio por xunto e polo miúdo; reparación de vehículos de motor e motocicletas	45, 46 & 47 Incluído:

Sección CNAE-2009	Divisións CNAE-2009
	47.- Comercio polo miúdo doutros artigos en establ. especializados
H.- Transporte e almacenamiento	49, 50, 51, 52 & 53
I.- Hostalería	55 & 56
J.- Información e comunicacións	58, 59, 60, 61, 62 & 63
K.- Actividades financeiras e de seguros	64, 65 & 66
L.- Actividades inmobiliarias	68
M.- Actividades profesionais, científicas e técnicas	69, 70, 71, 72, 73, 74 & 75
	Incluído:
	74.- Outras actividades profesionais, científicas e técnicas
N.- Actividades administrativas e servizos auxiliares	77, 78, 79, 80, 81 & 82
O.- Administración Pública e defensa; Seguridade Social obrigatoria	84
P.- Educación	85
Q.- Actividades sanitarias e de servizos sociais	86, 87 & 88
R.- Actividades artísticas, recreativas e de entretemento	90, 91, 92 & 93
	Incluído:
	90.- Actividades de creación, artísticas e espectáculos
S.- Outros servizos	94, 95 & 96
	Incluído:
	95.- Outros servizos persoais - reparación de efectos persoais
T.- Actividades dos fogares como empregadores de personal doméstico; actividades dos fogares como produtores de bens e servizos para uso propio	97 & 98
U.- Actividades de organizacións e organismos extraterritoriais	99

Noutra cor: divisións que inclúen cando menos un grupo CNAE recollido na Orde (2017) de actividades de artesanía.

Fonte: Elaboración propia a partir de INE (2022).

A maior parte das divisións CNAE nas que se encadran as actividades artesanais relacionada na Orde de 2017 se corresponden coa sección C da Industria manufactureira. Así, 14 das 19 divisións CNAE con actividades artesanais recoñecidas pertencen a esta industria: industria téxtil (CNAE 13), confección de prendas de vestir (14), industria do coiro e do calzado (15), industria da madeira e cortiza, cestería e espartaría (16), industria do papel (17), artes

gráficas e servizos relacionados (18), industria química (20), fabricación doutros produtos minerais non metálicos (23), metalurxia (24), fabricación de produtos metálicos (25), fabricación de produtos informáticos, electrónicos e ópticos (26), fabricación doutro material de transporte (30), fabricación de mobles (31), e outras industrias manufactureiras (32). Isto permitirá asumir que, nunha primeira aproximación, a **relevancia da artesanía na economía galega estará relacionada coa contribución da industria manufactureira**. Máis aínda, as actividades incluídas nas catro divisións CNAE que non se corresponden coa industria manufactureira están consideradas artesanía galega na medida en que implican o deseño, produción ou reparación de bens de valor artístico, tradicional ou de consumo, ou a prestación de servizos derivada destas actividades. Así, as actividades de construción especializada (CNAE 43) inclúen a produción de mosaicos e de pinturas e revestimentos decorativos; o comercio polo miúdo en establecementos especializados (47) inclúe unicamente os arranxos florais; outras actividades profesionais (74) inclúe o escaparatismo, a rotulación, e a fotografía non automatizada; as actividades de creación, artísticas e de espectáculos (90) inclúen produción de obxectos de cartón pedra, escenografía e cartelismo, debuxo, escultura, pirogravado, e restauración (de madeira, mobiliario, papel, pintura, ...); e por último, a actividade de afiadador, que integramos no CNAE 95 de reparacións de efectos persoais e artigos de uso doméstico.

Porén, a aproximación da artesanía como industria manufactureira é claramente limitada e nesgada por tres razóns. Primeiro, son varias as divisións CNAE-2009 da Industria manufactureira que non teñen representación nas actividades artesanais, como alimentación, bebidas e tabaco (CNAE 10, 11 e 12) —cuxas actividades de artesanía alimentaria se rexerán pola súa propia normativa (*Lei 8/2023, artigo 2,2*)—, a maior parte da química, farmacéutica e plástico (19, 21 e 22), material e equipo eléctrico e mecánico (27 e 28), fabricación de vehículos de motor (29), e reparación de maquinaria e equipo (33). Segundo, non todas as clases CNAE incluídas nun grupo CNAE identificada pola Orde de 2017 se corresponderán coas actividades artesanais que se relacionan na Orde de 2017 —cuestión que se pretenderá solucionar a continuación. E terceira, incluso delimitando de maneira máis precisa as clases CNAE consideradas artesanía galega, a separación entre as unidades económicas que desenvolven producións exclusivamente mecanizadas e aquelas que pretende regular a normativa sobre artesanía galega —nas que o produto ou servizo final teña un carácter individualizado e diferenciado— será máis difícil de determinar.

Por tal motivo, para delimitar de xeito máis preciso as actividades artesanais afectadas pola lei 8/2023, propónse a seguir unha correspondencia máis detallada entre ditas actividades e a clasificación CNAE-2009 a nivel de clases (CNAE de 4 díxitos). A proposta asume os grupos CNAE (3 díxitos) sinalados na Orde de 2017, e leva o nivel de detalle á clase CNAE que se corresponde coa actividade artesanal identificada (INE, 2022), ou ben coa clase CNAE que se entende como preferente – caso de indicarse na Orde de 2017 máis dun grupo CNAE. A Táboa 3 amosa esta correspondencia. Esta listaxe será de referencia en toda a elaboración e exposición de resultados do informe.

Táboa 3. Correspondencia de actividades artesanais e clases CNAE-2009 (catro díxitos).

Actividade artesanal	CNAE	Clase CNAE	CN3	Grupo CNAE	Tamén inclúe (Orde 2017)	Nota
	1310	Preparación e hilado de fibras textiles	131	Preparación e hilado de fibras textiles		
Tecidos, tecedor(a) (alto e baixo lizo, alfombras, tapices)	1320	Fabricación de tejidos textiles	132	Fabricación de tejidos textiles	131(0), 133(0), 139(2)	
Decoración de teas, decorador(a) de teas	1330	Acabado de textiles	133	Acabado de textiles		
Calceta, calceteiro(a), gancho, gancheiro(a)	1391	Fabricación de tejidos de punto	139	Fabr. otros productos textiles		
Bordados, bordador(a)	1392	Fabr. artículos confeccionados con textiles, excepto prendas de vestir	139	Fabr. otros productos textiles		
Centón (retallos)	1392	Fabr. artículos confeccionados con textiles, excepto prendas de vestir	139	Fabr. otros productos textiles	132(0), 133(0)	
Encaixes, encaixeiro(a), palilleiro(a), picador(a) de cartóns	1392	Fabr. artículos confeccionados con textiles, excepto prendas de vestir	139	Fabr. otros productos textiles	131(0), 132(0), 133(0)	
Produtor(a) e reparador(a) de redes, redeiro(a)	1394	Fabr. cuerdas, cordeles, bramantes y redes	139	Fabr. otros productos textiles		
Xastre(a)	1413	Confección de otras prendas de vestir exteriores	141	Confección de prendas de vestir, excepto de peletería		
Complementos de moda	1419	Confección de otras prendas de vestir y accesorios	141	Confección de prendas de vestir, excepto de peletería		1
Modisto(a)	1419	Confección de otras prendas de vestir y accesorios	141	Confección de prendas de vestir, excepto de peletería		
Sombreiraría	1419	Confección de otras prendas de vestir y accesorios	141	Confección de prendas de vestir, excepto de peletería		
Traxes tradicionais populares, produtor(a) de..	1419	Confección de otras prendas de vestir y accesorios	141	Confección de prendas de vestir, excepto de peletería		
Peletaría, peleteiro(a)	1420	Fabr. artículos de peletería	142	Fabr. artículos de peletería		
Curtidos, curtidor(a)	1511	Preparación, curtido y acabado del cuero; preparación y teñido de pieles	151	Cuero; marroquinería; pieles		
Albardaría e talabartaría, albardeiro(a), ou talabarteiro(a)	1512	Fabr. artículos de marroquinería, viaje y de guarnicionería y talabartería	151	Cuero; marroquinería; pieles		
Marroquinaría, marroquineiro(a)	1512	Fabr. artículos de marroquinería, viaje y de guarnicionería y talabartería	151	Cuero; marroquinería; pieles		

Actividade artesanal	CNAE	Clase CNAE	CN3	Grupo CNAE	Tamén inclúe (Orde 2017)	Nota
Repuxado e decorado de coiro, repuxador(a) e..	1512	Fabr. artigos de marroquinería, viaxe y de guarnicionería y talabartería	151	Cuero; marroquinería; pieles		
Zapataría, zapateiro(a)	1520	Fabricación de calzado	152	Fabricación de calzado		
Zoqueiro(a), produtor(a) de zocos e zocas	1520	Fabricación de calzado	152	Fabricación de calzado		
Tornaría, torneiro(a) de madeira	1610	Aserrado y cepillado de la madera	161	Aserrado y cepillado de la madera		
Carpintaría, carpinteiro(a)	1623	Fabr. otras estructuras de madera y piezas de carpintería y ebanistería para la construcción	162	Fabr. productos de madera, corcho, cestería y espartería		
Tonelaría, toneleiro(a), selleiro	1624	Fabr. envases y embalajes de madera	162	Fabr. productos de madera, corcho, cestería y espartería		
Cestaría, cesteiro(a)	1629	Fabr. otros productos de madera; artículos de corcho, cestería y espartería	162	Fabr. productos de madera, corcho, cestería y espartería		
Imaxinaría, imaxineiro(a)	1629	Fabr. otros productos de madera; artículos de corcho, cestería y espartería	162	Fabr. productos de madera, corcho, cestería y espartería		
Labores de palla, produtor(a) de labores de palla	1629	Fabr. otros productos de madera; artículos de corcho, cestería y espartería	162	Fabr. productos de madera, corcho, cestería y espartería		
Marquetaría, marqueteiro(a)	1629	Fabr. otros productos de madera; artículos de corcho, cestería y espartería	162	Fabr. productos de madera, corcho, cestería y espartería		
Talla, tallista	1629	Fabr. otros productos de madera; artículos de corcho, cestería y espartería	162	Fabr. productos de madera, corcho, cestería y espartería		
Papel, produtor(a) de papel	1712	Fabr. papel y cartón	171	Fabr. pasta papelera, papel y cartón		
Manipulados de papel e cartón, manipulador(a) de papel e cartón (producción de obxectos con estes materiais)	1729	Fabr. otros artículos de papel y cartón	172	Fabr. artículos de papel y de cartón		
Serigrafía, serígrafo(a)	1812	Otras actividades de impresión y artes gráficas	181	Artes gráficas y servicios relacionados con las mismas		
Gravados, gravador(a) (reprodutor)	1813	Servicios de preimpresión y preparación de soportes	181	Artes gráficas y servicios relacionados con las mismas		

Actividade artesanal	CNAE	Clase CNAE	CN3	Grupo CNAE	Tamén inclúe (Orde 2017)	Nota
Encadernación, encadernador(a)	1814	Encuadernación y servicios relacionados con la misma	181	Artes gráficas y servicios relacionados con las mismas		
Pirotecnia, pirotécnico	2051	Fabr. explosivos	205	Fabr. otros productos químicos		
Vidreiro(a)	2312	Manipulado y transformación de vidrio plano	231	Fabr. vidrio y productos de vidrio		
Vitralista (vidreiras)	2312	Manipulado y transformación de vidrio plano	231	Fabr. vidrio y productos de vidrio		
Tallista de vidro	2319	Fabricación y manipulado de otro vidrio, incluido el vidrio técnico	231	Fabr. vidrio y productos de vidrio		
	2331	Fabr. azulejos y baldosas de cerámica	233	Fabr. productos cerámicos para la construcción		
Cerámica, ceramista (decorador, muralista, esmaltista modelador(a), etc.)	2341	Fabr. artículos cerámicos de uso doméstico y ornamental	234	Fabr. otros productos cerámicos	233(1)	
Olaría, oleiro(a)	2341	Fabr. artículos cerámicos de uso doméstico y ornamental	234	Fabr. otros productos cerámicos		
Cantaría, canteiro	2370	Corte, tallado y acabado de la piedra	237	Corte, tallado y acabado de la piedra		
Talla de pedra ou mármore, tallista de pedra ou mármore	2370	Corte, tallado y acabado de la piedra	237	Corte, tallado y acabado de la piedra		
Fundición, fundidor(a)	2451	Fundición de hierro	245	Fundición de metales		2
Fundición de campás, campaneiro(a)	2454	Fundición de otros metales no férreos	245	Fundición de metales		
Follalataría, follalateiro(a)	2550	Forja, estampación y embutición de metales; metalurgia de polvos	255	Forja, estampación y embutición de metales; metalurgia de polvos		
Forxa e ferraría, ferreiro(a)	2550	Forja, estampación y embutición de metales; metalurgia de polvos	255	Forja, estampación y embutición de metales; metalurgia de polvos		
Esmaltes, esmaltistas	2561	Tratamiento y revestimiento de metales	256	Tratamiento y revestimiento de metales		
Metalistaría, metalisteiro(a) (traballos de diverso tipo en metais-latón, cobre, estaño, titanio, alpaca, gravados decorativos, cicelados, repuxados, etc.)	2561	Tratamiento y revestimiento de metales	256	Tratamiento y revestimiento de metales		
Cerrallaría decorativa ou artística, cerralleiro decorativo ou artístico	2572	Fabr. cerraduras y herrajes	257	Fabr. artículos de cuchillería y cubertería, herramientas y ferretería		
Caldeiraría, caldeireiro(a)	2599	Fabr. otros productos metálicos n.c.o.p.	259	Fabr. otros productos metálicos n.c.o.p.		
Construción e reparación de reloxos, reloxeiro(a)	2652	Fabricación de relojes	265	Fabr. instrumentos de medida, Fabr. relojes		3

Actividade artesanal	CNAE	Clase CNAE	CN3	Grupo CNAE	Tamén inclúe (Orde 2017)	Nota
Carpintaría de ribeira, carpinteiro(a) de ribeira	3011	Construcción de barcos y estructuras flotantes	301	Construcción naval		
Dourado, dourador(a)	3109	Fabricación de otros muebles	310	Fabricación de muebles		
Ebanistaría, ebanista	3109	Fabricación de otros muebles	310	Fabricación de muebles		
Tapizaría, tapiceiro(a)	3109	Fabricación de otros muebles	310	Fabricación de muebles		
Ourivaría, ourive	3212	Fabr. artículos de joyería y artículos similares	321	Fabr. joyería, bisutería y similares		
Prataría, prateiro(a)	3212	Fabr. artículos de joyería y artículos similares	321	Fabr. joyería, bisutería y similares		
Talla de acibeche, acibecheiro(a)	3212	Fabr. artículos de joyería y artículos similares	321	Fabr. joyería, bisutería y similares		
Talla de coral, marfil, nácara, carei, ónix, etc., tallista de...	3212	Fabr. artículos de joyería y artículos similares	321	Fabr. joyería, bisutería y similares		
Talla de pedras preciosas ou semipreciosas, lapidario(a)	3212	Fabr. artículos de joyería y artículos similares	321	Fabr. joyería, bisutería y similares		
Xoiaría, xoieiro(a)	3212	Fabr. artículos de joyería y artículos similares	321	Fabr. joyería, bisutería y similares		
Bixutería	3213	Fabr. artículos de bisutería y artículos similares	321	Fabr. joyería, bisutería y similares		
Afinación de instrumentos musicais, afinador(a)	3220	Fabr. instrumentos musicales	322	Fabr. instrumentos musicales		4
Palletas, palleteiro(a)	3220	Fabr. instrumentos musicales	322	Fabr. instrumentos musicales		
Produtor(a) de instrumentos musicais de corda ou luthier	3220	Fabr. instrumentos musicales	322	Fabr. instrumentos musicales		
Produtor(a) de instrumentos musicais de percusión	3220	Fabr. instrumentos musicales	322	Fabr. instrumentos musicales		
Produtor(a) de instrumentos musicais de vento	3220	Fabr. instrumentos musicales	322	Fabr. instrumentos musicales		
Produtor(a) de instrumentos tradicionais populares galegos	3220	Fabr. instrumentos musicales	322	Fabr. instrumentos musicales		
Produtor(a) de artigos deportivos	3230	Fabr. artículos de deporte	323	Fabr. artículos de deporte		
Miniaturas, miniaturista	3240	Fabr. juegos y juguetes	324	Fabr. juegos y juguetes		
Modelos ou maquetas, modelista ou maquetista	3240	Fabr. juegos y juguetes	324	Fabr. juegos y juguetes		
Xoguetes, xogueteiro(a), bonecos, bonequeiro(a)	3240	Fabr. juegos y juguetes	324	Fabr. juegos y juguetes		
Ceraría, cereiro(a) (velas e exvotos)	3299	Otras industrias manufactureras n.c.o.p.	329	Industrias manufactureras n.c.o.p.		5
Figuras de pan tradicionais populares, produtor(a)	3299	Otras industrias manufactureras n.c.o.p.	329	Industrias manufactureras n.c.o.p.		
Paraugas e bastóns, paraugueiro(a) ou bastoeiro(a)	3299	Otras industrias manufactureras n.c.o.p.	329	Industrias manufactureras n.c.o.p.		

Actividade artesanal	CNAE	Clase CNAE	CN3	Grupo CNAE	Tamén inclúe (Orde 2017)	Nota
Produtor(a) de perrucas ou postizos	3299	Otras industrias manufactureras n.c.o.p.	329	Industrias manufactureras n.c.o.p.		
Taxidermia, taxidermista	3299	Otras industrias manufactureras n.c.o.p.	329	Industrias manufactureras n.c.o.p.		
Mosaicos, produtor(a) de mosaicos	4333	Revestimiento de suelos y paredes	433	Acabado de edificios		
Pinturas e revestimentos decorativos, pintor-decorador(a), estucador, etcétera.	4334	Pintura y acristalamiento	433	Acabado de edificios		
Arranxos florais con flores naturais ou secas, Fabr. flores de papel ou teas, etc.	4776	Comercio al por menor de flores, plantas, semillas, fertilizantes, animales de compañía y alimentos para los mismos en establ. especializados	477	Comercio al por menor de otros artículos en establ. especializados		
Escaparatismo, escaparatistas	7410	Actividades de diseño especializado	741	Actividades de diseño especializado		
Rotulación	7410	Actividades de diseño especializado	741	Actividades de diseño especializado		
Fotografía, fotógrafo(a) (proceso non automatizado)	7420	Actividades de fotografía	742	Actividades de fotografía		
Cartón pedra, produtor(a) de obxectos de cartón pedra e similares	9002	Actividades auxiliares a las artes escénicas	900	Actividades de creación, artísticas y espectáculos		
Escenografía e cartelismo, escenógrafo(a) ou cartelista	9002	Actividades auxiliares a las artes escénicas	900	Actividades de creación, artísticas y espectáculos		
Debuxo, debuxante.	9003	Creación artística y literaria	900	Actividades de creación, artísticas y espectáculos		
Escultura, escultor(a)	9003	Creación artística y literaria	900	Actividades de creación, artísticas y espectáculos		
Pirogravado, pirogravador(a)	9003	Creación artística y literaria	900	Actividades de creación, artísticas y espectáculos		
Restauración, restaurador(a) (madeira, mobiliario, papel, pintura, arqueoloxía, coiro, pedra, etc.)	9003	Creación artística y literaria	900	Actividades de creación, artísticas y espectáculos		
Afiado / Afiador(a)	9529	Reparación de otros efectos personales y artículos de uso doméstico	952	Reparación de efectos personales y artículos de uso doméstico		6

Fonte: Elaboración propia.

- 1 A Orde de 2017 integra “Complementos de moda” no CNAE 7490 “ Otras actividades profesionales, científicas y técnicas n.c.o.p.”, cunha “gran variedade de actividades de servicios prestados por lo general a clientes comerciales”, incluído “intermediarios en operaciones mercantiles de compra y venta de empresas, actividades de tasación, auditoría de facturas, asesoramiento sobre seguridad, sobre agronomía, sobre medio ambiente, sobre riesgos laborales, servicios para obtener contratos para actuar en películas cinematográficas, obras teatrales y otros espectáculos culturales o deportivos, y actividades de las agencias de modelos.” É o único caso no que non vemos a relación co CNAE que se establece na Orde, polo que se reclasifica a 1419 “Confección de otras prendas de vestir e accesorios”.
- 2 Asignase a Fundición de campás á clase 2454 “Fundición de outros metais non férreos” na medida en que habitualmente están fabricadas en bronce
- 3 Advírtese que a Orde de 2017 asigna a “Fabricación e reparación” de reloxes únicamente a un CNAE de fabricación (grupo 265). A clase CNAE 9525 “Reparación de reloxes e xoiaría” ben podería integrar esta clasificación. Decídese non consideralo tampouco neste informe na medida en que non se incorporou na Orde.
- 4 De igual maneira, a clase CNAE 9529 integra a afinación de pianos e a reparación de instrumentos musicais. Non se considera na Orde de 2017 esta posibilidade para a actividade de afinador, polo que non se non se inclúe tampouco neste informe
- 5 A clase CNAE 3299 é un “caixón de xastre” da industria manufactureira que inclúe a fabricación de: equipos protectores de seguridade, plumas e lápices, sellos, impresión ou gravación manual de etiquetas, globos terráqueos, paraugas, sombrillas, bastóns, asentos pregables portátiles, botóns, corchetes, broches, peches de cremalleira, chisqueiros, artigos de uso personal como pipas, peites, perrucas, barbas e cellas postizas, etc., artigos diversos como velas, cirios e similares, frutas e flores artificiais, artigos de broma e promocionais, maniqués, ataúdes, centros de flores, ramos, coronas e similares, actividades de taxidermia, e fabricación de maquetas.
- 6 A clase 960(9) “Outros servizos persoais n.c.o.p.” que integraría a proposta da Orde de 2017 para a actividade de Afiador é unha categoría moi heteroxénea con actividades como astroloxía e espiritismo, acompañantes, axencias de contactos e de axencias matrimoniales, servizos para animais de compañía, xenealoxía, tatuaxe e piercing, limpiabotas, aparcacoches, máquinas de servizos persoais accionadas con moedas, redes de contactos, citas ou outro tipo, encantadores de cabalos, aloxamiento a cambio do cuidado da casa “Housesitting”, sanadores, etc. Por tal razón, a actividade de afiadador integrárase neste informe na clase CNAE 9529 “Reparación doutros efectos persoais e artigos de uso doméstico” que inclúe, entre outros, servizos de duplicado de chaves ou instalación e reparación de pechaduras.

Como resultado desta correspondencia, faise máis evidente o feito antes salientado durante a discusión da Táboa 2: son moi poucos os grupos e divisións CNAE identificados pola Orde de 2017 os que inclúen actividades artesanais no 100% das clases CNAE que as integran – polo que apenas unha parte da actividade económica dun grupo ou división reflectida nas estatísticas oficiais se poderá considerar relacionada coa artesanía. A Táboa Anexo 2, Códigos CNAE-2009 por

grupos e clases, e correspondencia coas actividades artesanais, pretende ilustrar este feito con maior detalle, mostrando as 19 divisións que inclúen polo menos un grupo CNAE recollido na Orde (2017) de actividades de artesanía. Esta táboa desglosa as divisións nos grupos e clases que as compoñen, e indica cal destas clases inclúe unha actividade artesanal listada no Rexistro Xeral de Artesanía.

As divisións CNAE mellor representadas son 13.- Industria téxtil, 14.- Confección de prendas de vestir, 15.- Industria do coiro e calzado, 16.- Industria da madeira e cortiza, cestería e espartaría, 18.- Artes gráficas e servizos relacionados, e 32.- Outras industrias manufactureiras, todas elas dentro da Sección C de Industria manufactureira, xunto coas divisións 74.- Outras actividades profesionais, científicas e técnicas, e 90.- Actividades de creación, artísticas e espectáculos, ambas fora do sector Industrial:

- O 100% das clases CNAE integrantes da **industria do coiro e calzado** (división 15, cos grupos 151 e 152), así como o 60% das clases CNAE integrantes da **industria téxtil** (incluído o 100% dos grupos 131, 132 e 133) terían representación de actividades artesanais: tecidos, palilleiro/a, retallos, calceta, decoración de teas, bordados, redeiro/a, curtidos, albardaría, marroquinaria, repuxado de coiro, zapateiro/a e zoqueiro/a. Pódeselles engadir a división de **confección de prendas de vestir**, a cal só recolle actividades artesás en 3 das 8 clases CNAE que a integran porque a Orde de 2017 non contempla o grupo 143 (confección de prendas de vestir de punto, incluído confección de calcetaría) dentro das actividades de artesanía.
- A **industria da madeira** está representada polo 66,7% das clases que a integran, quedando fora unicamente a fabricación de taboleiros de madeira e de chans de madeira ensamblados, que deixamos fora por consideralas actividades cun marcado perfil industrial. Integraría actividades artesás de tornaría, carpintaría, tonelaría, cestería, marquetaría, talla de madeira, imaxinaria, e labores de palla. As **artes gráficas** están representadas tamén polo 60% das súas clases CNAE integrantes, coas actividades de serigrafía, gravados, e encadernación.
- A última das industrias manufactureiras sería a división 32.- **Outras industrias manufactureiras** recollendo o 66,7% das súas clases integrantes e representada por máis dunha vintena de actividades artesanais: ourivaría, pratería, xoiaría, talla de acibeche, talla de coral e outros, talla de pedras preciosas e bixutería dentro do grupo 321 de xoiaría e similares, afinador, palleteiro, e fabricación de instrumentos musicais de corda, de percusión, de vento e tradicionais galegos no grupo CNAE 322 de fabricación de instrumentos musicais, fabricación de instrumentos de deporte no grupo 323 co mesmo nome, fabricación de miniaturas, de maquetas, e fabricación de xoguets e bonecos no CNAE 324 de fabricación de xogos e xoguets, e as actividades de ceraría, taxidermia, e fabricación de figuras, de paraugas, e de perrucas, dentro do grupo 329 de industrias manufactureiras diversas. É de salientar que unicamente un grupo CNAE integrante da división 32 —o grupo 325 de instrumentos médicos e odontolóxicos— non integraría actividades artesanais.
- Entre as divisións non manufactureiras, salientar as divisións **outras actividades profesionais**, científicas e técnicas, e actividades de **creación, artísticas e espectáculos**, ambas co 50% das súas clases CNAE integrantes representadas por actividades artesanais como escaparatismo, rotulación e fotografía no primeiro caso, e cartón pedra, escenografía, debuxo, escultura, pirogravado e restauración no segundo caso.

No lado oposto, varias divisións da industria manufactureira só están representadas na artesanía galega de maneira residual. Así, pódense descartar a relevancia das divisións 20.- Industria química, que recolle a actividade artesán de pirotecnia nunha das 16 (6,3%) clases CNAE que a integran; 24.- Metalurxia, con 2 de 16 clases (12,5%) polas actividades de fundición e de campaneiro; 26.- Fabricación de produtos informáticos, electrónicos e ópticos, coa actividade de reloxeiro como única clase representada das 10 (10%) que a compoñen; e 30.- Fabricación doutro material de transporte, coa actividade de carpintaría de ribeira como única clase das 8 (12,5%) integrantes da división. Nun lugar intermedio quedan as divisións 23.- Fabricación doutros produtos minerais non metálicos (5 clases representadas de 24 totais), 25.- Fabricación de produtos metálicos (4 clases de 17) e 31.- Fabricación de mobles (1 clase de 4), todas elas cunha baixa proporción de clases CNAE representadas, pero integrando actividades artesanais de moita relevancia, como cerámica, olaría, vidro, cantaría, talla de pedra, ferrería, metalistaría, ebanistería ou tapicería.

Por tanto, para avaliar a relevancia da artesanía na economía galega no próximo punto, utilizaranse dúas aproximacións principais baseadas nas estatísticas públicas dispoñibles: **unha aproximación máis ampla que considera a relevancia da artesanía na economía galega en directa relación coa contribución da industria manufactureira**, e outra máis restrinxida dentro desta, que estimará a súa relevancia empregando os datos agregados dos grupos e clases CNAE representados dentro das **divisións de Industria téxtil (13), Confección de prendas de vestir (14), Industria do coiro e calzado (15), Industria da madeira e cortiza, cestería e espartaría (16), Artes gráficas e servizos relacionados (18), e Outras industrias manufactureiras (32)**, cando tal información estea dispoñible.

PARTE I: Relevancia da artesanía na economía galega

Esta parte do Informe segue unha estrutura de contidos baseada nos informes de Lago et al. (2023) e Peón et al. (2020).

Contexto xeral

A **industria manufactureira** (sección C do CNAE-2009) xera un valor engadido bruto anual superior aos 2 billóns de euros nas economías da zona Euro, como se amosa na Táboa 4, representando en torno ao 16,5% do valor engadido bruto e o 17,0% da remuneración de asalariados. Esta industria amosa ademais un certo carácter cíclico, tal e como evidencia a maior caída de actividade durante a pandemia en 2020 e a maior recuperación posterior.

En España, a importancia da industria manufactureira é relativamente inferior á media europea. Así, os preto de 168 mil millóns de euros de 2023 supoñen o **12,6% do valor engadido bruto** da economía española. O peso na remuneración de asalariados é aínda algo máis baixo, situándose en torno ao 12,0% do total da economía española nos últimos anos. No lado positivo, o valor engadido pola industria manufactureira en España creceu máis dun 10% anual desde a caída experimentada en 2020, superando a media da zona Euro e das principais economías europeas. Pola contra, o peso da industria manufactureira en economías como a de Alemaña é superior ao 20%, e a contribución á remuneración de asalariados é case o dobre da española

en países como Alemaña e Italia (en torno ao 21-22%). En Portugal, a relevancia da industria manufactureira é tamén algo maior, representando preto do 14% do valor engadido e da remuneración de asalariados. Entre os principais países da zona Euro, só Francia ten unha porcentaxe inferior, en torno ao 11%.

Táboa 4. Valor engadido bruto e remuneración de asalariados-selección de países da zona Euro.

	Valor engadido bruto					Remuneración de asalariados				
	2019	2020	2021	2022	2023	2019	2020	2021	2022	2023
Euro Area - 19 países										
Total	10.747,86	10.347,74	11.170,63	12.161,98	12.995,23	5.765,61	5.658,84	5.993,38	6.046,73	6.841,58
NACE Manufacturas	1.774,98	1.670,21	1.846,23	2.012,48	2.106,00	996,81	951,71	996,85	1.043,49	1.108,75
%	16,5%	16,1%	16,5%	16,5%	16,2%	17,3%	16,8%	16,6%	17,3%	16,2%
Alemaña										
Total	3.130,57	3.086,38	3.276,38	3.509,63	3.767,91	1.853,44	1.848,58	1.913,78	2.019,75	2.155,52
NACE Manufacturas	680,21	637,98	684,03	714,82	768,96	438,87	417,53	424,88	439,22	466,46
%	21,7%	20,7%	20,9%	20,4%	20,4%	23,7%	22,6%	22,2%	21,7%	21,6%
España										
Total	1.129,62	1.021,09	1.105,85	1.225,63	1.331,96	580,20	560,70	599,36	643,05	699,68
NACE Manufacturas	135,93	122,99	138,19	153,55	167,94	72,66	71,25	73,87	77,49	82,31
%	12,0%	12,0%	12,5%	12,5%	12,6%	12,5%	12,7%	12,3%	12,1%	11,8%
Francia										
Total	2.150,69	2.056,55	2.212,76	2.371,28	2.536,59	1.243,04	1.195,01	1.285,64	1.377,05	1.448,93
NACE Manufacturas	241,06	214,34	228,13	253,43	274,67	142,27	132,68	141,72	149,21	157,71
%	11,2%	10,4%	10,3%	10,7%	10,8%	11,4%	11,1%	11,0%	10,8%	10,9%
Italia										
Total	1.611,37	1.502,86	1.636,96	1.764,47	1.876,60	721,52	679,50	736,16	788,10	822,99
NACE Manufacturas	267,42	242,45	282,91	305,71	328,06	150,10	138,97	154,46	161,46	169,74
%	16,6%	16,1%	17,3%	17,3%	17,5%	20,8%	20,5%	21,0%	20,5%	20,6%
Portugal										
Total	185,54	174,77	187,07	209,79	231,06	97,10	97,12	104,10	112,83	125,06
NACE Manufacturas	25,50	24,10	26,72	29,70	31,72	14,31	14,07	15,02	16,06	17,39
%	13,7%	13,8%	14,3%	14,2%	13,7%	14,7%	14,5%	14,4%	14,2%	13,9%

Datos en miles de millóns de euros.

Fonte: Eurostat.

Segundo datos da Estatística Estrutural de Empresas (EEE) do INE, a industria manufactureira concentra case **9 de cada 10 empresas do Sector Industrial** en España – sector que integra tamén a industria extractiva e a xestión de enerxía, auga e residuos. En 2022, supuxo o 76,3% da facturación total do sector, superior aos 928 mil millóns de euros, e contribuíu co 80% do seu valor engadido (próximo aos 192 mil millóns de euros). As comunidades autónomas con maior participación na cifra de negocios industrial en 2022 foron Cataluña (20,5% do total) e Madrid (12,5%).

A Táboa 5 emprega estatísticas de dúas fontes —o Directorio Central de Empresas (DIRCE) e Ministerio de Trabajo y Economía Social— para ofrecer sendas estimacións do peso da industria manufactureira na estrutura empresarial da economía española. Así, a 31 de decembro de 2022, o sector industrial contaba con máis de 177 mil empresas activas no DIRCE, representando o 5,55% do total (excluído o sector agrario). Pola súa banda, as empresas con traballadores inscritas na Seguridade Social superaban as 105 mil (case o 8% do total), das cales 97.900 pertencían á industria manufactureira – representando o **7,36% das empresas con traballadores** inscritas na Seguridade Social. O total de traballadores inscritos nesta industria superaba os 1,9 millóns.

Táboa 5. Empresas activas no DIRCE e empresas con traballadores inscritas na Seguridade Social – distribución sectorial a decembro de 2022.

	Empresas activas (DCE)		Empresas en Seg. Social	
Total sectores	3.207,580		1.329,897	
Agrario			106.401	8,00%
Industria	177.865	5,55%	105.523	7,93%
Manufactura			97.900	7,36%
Outras			7.623	
Construcción	376.996	11,75%	136.224	10,24%
Comercio	646.339	20,15%		
Resto servicios	2.006,380	62,55%	981.749	73,82%

Fonte: Directorio Central de Empresas e Ministerio de Trabajo y Economía Social.

Malia contar con abundantes estatísticas para delimitar a dimensión da industria manufactureira a nivel español e europeo, existen moi poucas estimacións ao mesmo nivel sobre as **cifras básicas do sector artesanán**. Como se indicou anteriormente, a dispersión das actividades artesanais en diversas ramas de actividade e a dificultade para distinguir a produción artesanal da industrial nas estatísticas oficiais representan importantes obstáculos para realizar estimacións precisas.

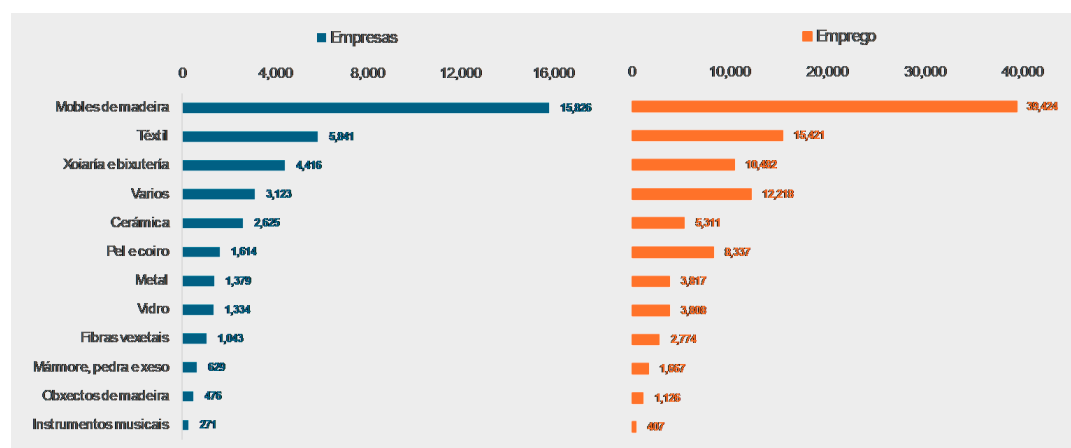
A nivel internacional, INPS (2021) e Gov.uk (2020) ofrecen estimacións do número de artesanás en Italia e Reino Unido nos últimos anos. O máis salientable é a tendencia decrecente en ambos países, cunha caída no número de ocupacións en torno ao 10-20% na década anterior. Insee (2019) en Francia e Onebid (2024) en Polonia ofrecen tamén sendas estimacións dos sectores de actividade principais onde opera a artesanía dos respectivos países, destacando o case 50% da industria manufactureira e o 30% da construción en Francia, e arte, artes gráficas, xoiaría e cerámica entre as actividades principais da artesanía en Polonia. Con todo, as interpretacións non son de todo equiparables á normativa galega, xa que no caso de Francia inclúese artesanía alimentaria, e en Polonia a principal actividade sería a pintura contemporánea (cun peso superior ao 22%).

A nivel español, o informe máis frecuentemente citado é o informe da Fundación EOI (2015) sobre a situación e competitividade da Artesanía en España nesa data. Máis recente e tamén salientable é o informe de KPMG (2022) sobre a Artesanía en España

como sinal de identidade de alta gama. No caso de EOI (2015), ofrecen distintas estimacións sobre as cifras básicas do sector artesanal a partir da información dispoñible no DIRCE, Directorio de empresas de Cámaras de Comercio, e enquisas do INE (Encuesta de Población Activa, Encuesta Industrial), así como da *Encuesta sobre la competitividad del sector artesano 2014* elaborada polo propio estudio:

- EOI (2015) estima a contribución ao PIB do sector artesanán no ano 2014 en **4 mil millóns de euros**, representando en torno a **un 2,4% do PIB industrial e un 0,4% do PIB total**. Parte desta contribución (uns 900 millóns de euros) corresponde a produción artesanán por empresas industriais non artesanás.
- Estiman a **dimensión empresarial do sector artesanán español** en máis de 38.500 empresas, das cales o 69,7% son persoas físicas (autónomos/as) e o 30,3% restante, unhas 11.700 entidades, son sociedades (mercantís, cooperativas, civís, etc.) e entidades non lucrativas (asociacións, fundacións, etc.). O 97,4% destas empresas teñen menos de 10 persoas empregadas. Atendendo á facturación, o tamaño medio da empresa artesaná é tamén moi reducido, facturando o 92,6% menos de 200 mil euros anuais (en descenso fronte ao 85,7% de 2010).
- O **emprego nas empresas artesanás** ascendería a 104.791 persoas, o 4,3% do total do emprego industrial e o 0,6% do total da economía. Outras 20.188 persoas estarían ademais empregadas como artesanás en empresas industriais que incorporan estas tarefas en distintas fases do proceso produtivo, principalmente de pre-produción e acabado de produtos de alta gama, elevando as porcentaxes ata o 5,1% do emprego industrial e o 0,7% do emprego total. Un 35,5% son empregados por conta propia (unhas 44.400 persoas) e o 64,5% restante son asalariados.

Figura 1. Distribución por subsectores da produción artesaná en España.

Fonte: EOI (2015).

A Figura 1 amosa a distribución por subsectores da produción artesaná en España, consonte estimacións da EOI (2015). Compróbese unha forte concentración por actividades: o principal subsector sería a fabricación de mobles de madeira, que supón o 41% das empresas e o 37,6% do emprego. Lembrar neste punto que as actividades artesanás recollidas pola Orde de 2017 no CNAE 31,0 *Fabricación de mobles* son ebanistería, tapizaría e dourado – como vimos nas Táboas 1 a 3; a actividade de carpintaría non se integraría neste CNAE, senón no 16,2 *Fabricación de produtos de madeira, cortiza, cestería e espartaría*. Descoñecemos se a EOI

segue o mesmo criterio. Xunto con este subsector, outros catro subsectores concentran máis do 80% das empresas e o 79% do emprego: téxtil (15,1% das empresas, 14,7% do emprego) xoiaría/bixutería (11,4% das empresas, 10,0% do emprego), “varios” (8,1% das empresas, 11,7% do emprego) e cerámica (6,8% das empresas, 5,1% do emprego). Pel e coiro, metal, vidro, e fibras vexetais ocupan un nivel intermedio, con participacións no número de empresas e no emprego artesanán entre o 2,5% e o 5%, e mármore/pedra/xeso, instrumentos musicais, e obxectos de madeira teñen participacións marxinais por número de empresas e emprego, inferiores ao 2%.

Por último, salientar que a EOI (2015) cifra a **contribución da artesanía galega** en 2.853 empresas artesanás (o 7,4% do total) e 7.853 empregos artesanás (o 7,5% do total). Ambas cifras están por riba do peso relativo de Galicia no conxunto de España, tanto en termos de PIB (5,2%) como poboación (5,6%), segundo cifras do INE para o ano 2022.

Canto ao informe de KPMG (2022), permite obter unha valoración máis recente da situación da artesanía española, se ben non resulta de todo comparable por incluír nas súas estimacións o impacto da artesanía alimentar. Así, o informe eleva a contribución da artesanía ao PIB en 2019 ata os 6 mil millóns de euros, (o 0,54% do PIB total e o 4,9% da industria manufacturera), e o número de empresas ata as 64 mil, empregando a 213 mil traballadores. Son cifras que incrementan as estimacións da EOI entre o 50% e o 100%, segundo a variable considerada, mais débese unicamente á definición máis ampla de artesanía aquí considerada. En efecto, gastronomía e sector vinícola son os principais subsectores en termos de produción e creación de emprego, seguido de cerámica e vidro, cestería e espartaría, e a fabricación de mobles – cuxa contribución rebaixan a unhas 8 mil empresas e 21 mil empregados (a metade en ambos casos do que estima o informe EOI, 2015). Ademais, salientase a evolución á baixa da produción entre 2015 e 2019 – se ben cun nivel de emprego estable.

A nivel metodolóxico, KPMG (2022) segue unha estratexia similar á proposta no noso estudo, baseada en clases CNAE (4 díxitos). Porén, o enfoque asume que a actividade artesanal se pode aproximar medindo a actividade económica rexistrada baixo un número máis limitado⁴ de epígrafes CNAE *“donde se pueden identificar (mediante asunciones) datos estadísticos que permitan medir el alcance de la artesanía dentro del sector industrial”* (KPMG, 2022, p.15). No noso

4 Respecto da taxonomía na Táboa Anexo 2, Códigos CNAE-2009 por grupos e clases, e correspondencia coas actividades artesanais, inclúen os CNAE 1392 de industria téxtil, 1413, 1419 e 1420 de confección, as 3 clases CNAE de coiro e calzado (1511, 1512 e 1520), 1623 e 1629 da industria da madeira, 1729 en papel, 1814 en artes gráficas, 2319, 2331, 2341 e 2370 en fabricación de produtos minerais non metálicos, 2550 en fabricación de produtos metálicos, 3109 en fabricación de mobles, e 3212 e 3220 noutras industrias manufactureras. Exclúe os CNAE 1310, 1320, 1330, 1391 en industria téxtil, 1610 e 1624 en industria da madeira, 1712 en papel, 1813 e 1814 en artes gráficas, 2312 en fabricación de produtos minerais non metálicos, 2561, 2572 e 2599 en fabricación de produtos metálicos, e 3213, 3230, 3240 e 3299 noutras industrias manufactureras, ademais de non incluír ningunha clase das divisións CNAE 20 industria química, 24 metalurxia, 26 fabricación de outros produtos, e 30 fabricación doutro material de transporte. Ademais, engade os CNAE 1411, 1414 e 1439 en confección, non considerados na nosa taxonomía, e divisións CNAE de artesanía alimentar.

caso, partiremos de estimacións similares a nivel das clase CNAE identificadas, mais entendendo que as estimacións obtidas serán de máximos. A partir delas, refinaremos as estimacións en base aos datos proporcionados pola enquisa realizada entre os obradoiros de artesanía rexistrados no Rexistro Xeral de Artesanía de Galicia.

A relevancia da industria manufactureira na economía galega

Neste apartado e seguintes da Parte I do informe, referidos á economía de Galicia, tomaranse datos correspondentes ao exercicio 2021. Existindo en moitos casos estatísticas algo máis recentes, óptase por esta opción por comparabilidade dos datos dispoñibles, xa que o Instituto Galego de Estatística (IGE) non ofrece datos máis recentes das contas de produción e explotación por ramas de actividade da economía galega, nin da explotación do Boletín Oficial do Rexistro Mercantil (BORME) para a obtención dos agregados por ramas de actividade das contas das sociedades mercantís rexistradas en Galicia.

O peso da **industria manufactureira en Galicia** é lixeiramente superior á media española, mais de novo tamén claramente inferior á media europea. Así, os 7,6 mil millóns de euros de 2021 supoñen o **12,9% do valor engadido bruto (VEB)** da economía galega (fronte ao 12,5% da española e 16,5% da europea no mesmo ano), mentres a remuneración de asalariados supón unha porcentaxe superior, do 15,5% (fronte ao 12,3% da española e 16,6% da europea). A Táboa 6 reflicte as cifras de produción, VEB e emprego no ano 2021 en Galicia, con estimacións do IGE.

Táboa 6. Produción, VEB e emprego da industria manufactureira en Galicia por ramas de actividade, 2021.

Contas de produción e explotación por ramas de actividade.

Datos en millóns de euros

	Produción		VEB		Remuneración de asalariados		Excedente bruto de explotación	
C INDUSTRIA MANUFACTUREIRA	38.641,5	29,5%	7.605,1	12,9%	4.572,5	15,5%	2.944,6	10,0%
R13 Industria téxtil	137,7	0,1%	52,7	0,1%	42,3	0,1%	10,1	0,0%
R14_15 Confecc. roupa vestir; industria coiro e calzado	1.854,4	1,4%	343,9	0,6%	177,5	0,6%	163,1	0,6%
R16 Industria da madeira e cortiza; cestería e espartaría	1.554,5	1,2%	390,9	0,7%	248,0	0,8%	136,2	0,5%
R18 Artes gráficas e reprodución de soportes gravados	200,7	0,2%	72,8	0,1%	65,1	0,2%	10,3	0,0%
R32 Outras industrias manufactureiras	163,9	0,1%	66,0	0,1%	45,7	0,2%	19,8	0,1%
SUBTOTAL #1	3.911,2	3,0%	926,2	1,6%	578,6	2,0%	339,5	1,2%
R17 Industria do papel	621,6	0,5%	164,2	0,3%	77,7	0,3%	82,7	0,3%
R23 Fabr. doutros produtos minerais non metálicos	1.107,8	0,8%	305,5	0,5%	217,8	0,7%	82,7	0,3%
R24 Metalurxia; fabr. produtos ferro, aceiro e ferroalixes	2.829,8	2,2%	429,4	0,7%	204,8	0,7%	210,6	0,7%
R25 Fabr. produtos metálicos, agás maquinaria e equipam.	2.397,5	1,8%	814,2	1,4%	535,8	1,8%	259,3	0,9%

R26 Fabr. produtos informáticos, electrónicos e ópticos	198,3	0,2%	78,7	0,1%	44,9	0,2%	24,2	0,1%
R30 Fabricación doutro material de transporte	799,8	0,6%	180,1	0,3%	173,1	0,6%	14,9	0,1%
R31 Fabricación de mobles	545,9	0,4%	163,0	0,3%	141,4	0,5%	20,9	0,1%
SUBTOTAL #2	12.411,8	9,5%	3.061,3	5,2%	1.974,1	6,7%	1.034,7	3,5%
TOTAL	131.142,4		59.141,8		29.567,7		29.359,0	

Emprego por ramas de actividade

	Postos de traballo		Asalariados		Non asalariados	
C INDUSTRIA MANUFACTUREIRA	133.991	12,0%	128.503	13,5%	5.488	3,3%
R13 Industria téxtil	1.743	0,2%	1.449	0,2%	294	0,2%
R14_15 Confecc. roupa vestir; industria coiro e calzado	7.757	0,7%	7.315	0,8%	442	0,3%
R16 Industria da madeira e cortiza; cestería e espartaria	7.850	0,7%	7.410	0,8%	440	0,3%
R18 Artes gráficas e reprodución de soportes gravados	2.376	0,2%	2.001	0,2%	375	0,2%
R32 Outras industrias manufactureiras	1.910	0,2%	1.464	0,2%	446	0,3%
SUBTOTAL #1	21.636	1,9%	19.639	2,1%	1.997	1,2%
R17 Industria do papel	1.861	0,2%	1.854	0,2%	7	0,0%
R23 Fabr. doutros produtos minerais non metálicos	6.881	0,6%	6.661	0,7%	220	0,1%
R24 Metalurxia; fabr. pdtos ferro, aceiro e ferroalixes	4.380	0,4%	4.367	0,5%	13	0,0%
R25 Fabr. pdtos metálicos, agás maquinaria e equipam.	16.081	1,4%	15.086	1,6%	995	0,6%
R26 Fabr. produtos informáticos, electrónicos e ópticos	1.026	0,1%	988	0,1%	38	0,0%
R30 Fabricación doutro material de transporte	3.779	0,3%	3.754	0,4%	25	0,0%
R31 Fabricación de mobles	4.705	0,4%	4.253	0,4%	452	0,3%
SUBTOTAL #2	60.349	5,4%	56.602	6,0%	3.747	2,2%
TOTAL	1.118,731		950.147		168.584	

Noutra cor: divisións de maior relevancia das actividades de artesanía.

Fonte: IGE. Contas de produción e explotación por ramas de actividade (Revisión Estatística 2019).

A información das contas de produción e explotación facilitadas polo IGE permite ademais unha primeira aproximación ao peso do sector artesanía na economía galega. A Táboa 6 ofrece o desglose por ramas de actividade correspondente ás divisións CNAE que inclúen cando menos un grupo CNAE recollido na Orde de 2017 de actividades de artesanía. Ademais, destácase noutra cor as divisións 13, 14, 15, 16, 18 e 32,⁵ que consonte á análise no apartado de Introducción son as divisións con maior relevancia das actividades artesanías. Para as divisións CNAE que inclúen algunha actividade de artesanía (subtotal #2), a produción de 12,4 mil millóns de euros é equivalente ao 9,5% da produción total e ao 32,1% da industria manufactureira. En termos de contribución ao PIB de Galicia, a porcentaxe redúcese ao 5,2% do VEB total, mais supón un peso relativo superior

⁵ O IGE emprega unha taxonomía lixeiramente distinta, mais baseada no CNAE-2009, agrupando nalgúns casos máis dunha división CNAE. En todo caso, a correspondencia entre actividades é clara, denotadas na nomenclatura do IGE como ramas de actividade R13, R14_15, R16, R18 e R32, tal e como se amosa na Táboa 6.

na industria manufactureira (o 40,25% do seu VEB). Unha mellor aproximación ao peso da artesanía a ofrece a suma das principais divisións CNAE representadas polas actividades artesás (subtotal #1). A produción ascende aos 3,9 mil millóns de euros, o 3,0% da produción total e o 10,1% da industria manufactureira. A **contribución ao PIB galego das actividades con maior representación da artesanía** ascende a 926,2 millóns de euros, **o 1,6% do VEB total da economía galega e o 12,2% do VEB da industria manufactureira**. Estas cifras darían o límite máximo da contribución da artesanía á economía de Galicia, para o cal toda a actividade económica destas divisións CNAE deberían terse levado a cabo mediante procesos artesáns, mentres o peso das actividades artesás non incluídas nestas divisións CNAE se consideraría irrelevante.

En termos de emprego e remuneración de asalariados, o peso relativo destas divisións con maior relevancia das actividades artesás é incluso superior. Así, o número de postos de traballo ascende a 21.636 empregos, dos cales máis do 90% son asalariados. O peso do número de empregos e de remuneracións está en ambos casos no entorno do 2,0% do total da economía galega – un peso relativo superior en ambos casos ao do VEB destas actividades – e o peso relativo do número de empregos no total da industria manufactureira é tamén superior (o 16,1%). As actividades principais, tanto por valor engadido bruto como por emprego e remuneración de asalariados, son a Industria da madeira e cortiza agás mobles, cestería e espartaría (16), sempre en niveis en torno ao 0,7%-0,8% do total do VEB e do emprego en Galicia, seguidos por Confección de roupa de vestir (CNAE 14) e Industria do coiro e do calzado (15), que suman entre ambas o 0,6%-0,8% do VEB e emprego totais.

Unha última aproximación máis detallada á produción na industria manufactureira galega a ofrece a Enquisa Industrial de Produtos. A Táboa 7 ofrece o valor da produción nas clases CNAE con actividades artesás recoñecidas, e separando as divisións 13, 14, 15, 16, 18 e 32, con maior relevancia da artesanía.

Táboa 7. Valor da produción industrial desagregada por produtos, 2021.

	Valor	%
13 Produtos téxtiles	90,46	0,8%
13,10 Fiados de fibras textís	X	<1%
13,20 Tecidos textís	X	<1%
13,30 Servizos de acabado téxtil	10,01	11,1%
13,91 Tecidos de punto	X	<1%
13,92 Artigos confeccionados con materias textís, excepto prendas de vestir	49,76	55,0%
13,94 Cordeis, cordas, bramantes e redes	17,81	19,7%
14 Prendas de vestir	1.365,05	12,3%
14,13 Outras prendas de vestir, exteriores	924,67	67,7%
14,19 Outras prendas de vestir e accesorios	62,57	4,6%
14,20 Artigos de peletería	X	<1%
15 Artigos de coiro e calzado	158,65	1,4%
15,1 Coiro; artigos de peletería; artigos de marroquinería e viaxe; talabartería	131,07	82,6%
15,2 Calzado	27,58	17,4%
16 Madeira e corcho e produtos de madeira e corcho, excepto mobles; cestería	1.219,06	11,0%

16,10 Aserrado e cepillado de madeira	357,42	29,3%
16,23 Fabricación de outras estruturas de madeira e pezas de carpintería e ebanistería	99,38	8,2%
16,24 Fabricación de envases e embalaxes de madeira	43,10	3,5%
16,29 Outros produtos de madeira; artigos de corcho, cestería e espartería	25,39	2,1%
18 Servizos de impresión e de reprodución de soportes gravados	146,41	1,3%
18,12 Outros servizos de impresión	105,95	72,4%
18,13 Servizos de preimpresión e preparación de soportes	14,45	9,9%
18,14 Servizos de encadernación	2,60	1,8%
32 Outros produtos manufacturados	128,90	1,2%
32,1 Artigos de xoiería, bixutería e similares	21,56	16,7%
32,2 Instrumentos musicais	X	<1%
32,3 Artigos deportivos	13,01	10,1%
32,4 Xogos e xoguetes	X	<1%
32,9 Produtos manufacturados n.c.o.p.	39,81	30,9%
SUBTOTAL (Divisións CNAE)	3.108,53	28,1%
17 Papel e produtos do papel	552,90	5,0%
17,12 Papel e cartón	63,95	11,6%
17,29 Outros artigos de papel e cartón	61,17	11,1%
20 Produtos químicos	807,89	7,3%
20,51 Explosivos e artigos pirotécnicos	2,14	0,3%
23 Outros produtos minerais non metálicos	837,44	7,6%
23,1 Vidro e produtos de vidro	56,50	6,7%
23,31 Azulexos e baldosas de cerámica	X	<1%
23,4 Outros produtos cerámicos	7,35	0,9%
23,70 Pedra tallada, labrada e rematada	424,44	50,7%
24 Produtos de metalurxia e produtos metálicos	2.577,30	23,3%
24,5 Servizos de fundición de metais	14,45	0,6%
25 Produtos metálicos, excepto maquinaria e equipo	1.955,48	17,6%
25,50 Servizos de forxa, estampación e embutición de metais	312,73	16,0%
25,61 Servizos de revestido de metais	75,36	3,9%
25,72 Fechaduras e ferraxes	61,43	3,1%
25,99 Outros produtos metálicos n.c.o.p.	44,14	2,3%
26 Produtos informáticos, electrónicos e ópticos	174,36	1,6%
26,5 Instrumentos e aparatos de medida, verificación e navegación	35,84	20,6%
30 Outro material de transporte	507,11	4,6%
30,11 Construcción de barcos e estruturas flotantes	478,54	94,4%
31 Mobles	558,20	5,0%
31,09 Outros mobles	115,54	20,7%
TOTAL (Divisións CNAE)	11.079,21	

Datos en miles de euros. (X) Segredo estatístico

Fonte: IGE. Explotación microdatos da Encuesta industrial de productos (EIP, INE).

De novo, a información facilitada non vai ser de utilidade para diferenciar, dentro de cada clase, produtos propios da artesanía dos non artesanais, mais si permite unha apreciación máis detallada das actividades CNAE onde a artesanía ten maior presenza. Así, as divisións CNAE con maior peso artesan (senaladas en cor na

Táboa 8) suman o 28,1% da produción das divisións da industria manufactureira seleccionadas. A maior parte desta produción corresponde ás divisións 14 Prendas de vestir e 16 Produtos de madeira agás mobles. As clases CNAE da división téxtil con presenza de actividades artesás suman máis do 70% desa produción. O resto da industria téxtil – divisións 13 Produtos téxtiles e 15 artigos de coiro e calzado – ten moito menos peso na industria manufactureira (pouco máis do 2%), mais amosan a mesma relevancia de clases CNAE con presenza de oficios artesás, alcanzando a totalidade ou práctica totalidade da produción nas súas correspondentes divisións. Pola contra, na industria da madeira as actividades que inclúen oficios artesás non alcanzan o 45% da produción desa división. O mesmo acontece coa división máis heteroxénea 32 Outros produtos manufacturados, pesando a xoiaría menos do 20% da súa división, e o grupo CNAE que integra a produción artesá de instrumentos musicais amosando un peso residual.

Por último, os datos correspondentes ás divisións CNAE con menor presenza de oficios artesás corroboran o menor peso destas actividades. Así, os artigos de papel e cartón suman pouco máis do 20% da produción na súa división, os artigos pirotécnicos menos do 1%, os produtos de vidro e cerámicos menos do 10%, os metálicos o 25%, e outros mobles o 20%. A principal excepción podería ser a actividade de pedra tallada – que incluíría os oficios de cantaría e talla de pedra – alcanza máis da metade da produción na división 23 Outros produtos minerais non metálicos. En cambio, o peso próximo ao 95% dos máis de 500 millóns de euros de produción doutro material de transporte que se corresponde coa construción de barcos non permite facer inferencia algunha para o oficio de carpintería de ribeira. Non existe clase CNAE máis detallada para este oficio, e é de supoñer que a maior parte desa cifra se correspondería con produción industrial.

Tecido empresarial artesanal galego

Segundo o Directorio de Empresas e Unidades Locais⁶ do IGE, en Galicia a decembro de 2021 había máis de 13.700 unidades locais na industria manufactureira, concentradas nas provincias de A Coruña (37,3%) e Pontevedra (36,1%) – véxase Táboa 8. Estas unidades representaban o 6,0% do total en Galicia, cun peso relativo superior na provincia de Ourense, onde 1.892 das 25.879 unidades locais pertencen á industria manufactureira, un 7,3% do total.

Os datos do rexistro da Seguridade Social, pola súa banda, indican que Galicia contaba na mesma data con 81.366 empresas con traballadores dadas de alta. Delas, algo máis de 7.000 (o 8,7%) son empresas industriais, que engloban maiormente ás manufactureiras. Galicia contaba entón co 6,1% das empresas do Estado, mais só supoñen o 4,9% dos traballadores de alta na Seguridade Social. O sector industrial,

6 Segundo a metodoloxía do Instituto Galego de Estatística (dispoñible en www.ige.gal/estatico/pdfs/s3/metodoloxias/Metodoloxia_Directorio_Empresas_gl.pdf), defínese como Unidade Local toda “*Empresa ou parte dela (taller, fábrica, oficina, mina, depósito,...) emprazada nun lugar no que se realizan actividades económicas baixo a responsabilidade do seu titular. (...) A unidade local así definida non coincide coa clásica de establecemento. (...) Poderíase entender un establecemento como unidade local “con local”, fronte á unidade local “sen local” propia das actividades profesionais ou colectivos con forte presenza de minifundismo empresarial, actividades que non se exercen nun lugar fixo e que en moitos casos teñen o domicilio particular como único referente estable para a organización da produción.*”

en cambio, conta cun peso relativo en Galicia superior, representando o 6,6% das empresas e o 6,2% do emprego. A provincia con maior porcentaxe de empresas industriais é Ourense (máis do 10%), seguida de Pontevedra, mentres a nivel de emprego o ranking invertease, representando o emprego industrial en Pontevedra case o 22% do total, seguida de Ourense cun peso de case o 20%. Lugo e A Coruña seguen a máis distancia, representando a industria o 8% das empresas e o 15% dos empregos nas respectivas provincias.

Os datos do IGE permiten ademais o desglose por ramas de actividade. Así, o **total de unidades locais** nas principais divisións CNAE con especial presenza **de actividades artesanais supoñen o 1,70% do total en Galicia** (subtotal #1 na Táboa 8A). A mesma porcentaxe aplicada ao número de empresas galegas dadas de alta nos rexistros da Seguridade Social arrocharía unha estimación dunhas 1.400 empresas nas actividades con maior peso da artesanía. Con todo, a explotación directa do BORME permitiríanos ofrecer máis adiante neste informe unha estimación máis precisa. A análise por ramas de actividade e provincias permite ademais comprobar o maior peso relativo da confección de roupa de vestir (CNAE 14) e industria do coiro e do calzado (15) na provincia da Coruña, da industria da madeira e cortiza, cestería e espartaría (16) nas provincias de Lugo e Ourense, e da industria téxtil (13) en Pontevedra.

Táboa 8. Unidades locais e empresas con traballadores inscritas na Seguridade Social – distribución por actividade económica e/ou provincia. Ano 2021.

8A. Unidades locais en Galicia segundo actividade principal (divisións CNAE 2009) e provincia

	GALICIA		A Coruña		Lugo		Ourense		Pontevedra	
	nº	% v	nº	% h	nº	% h	nº	% h	nº	% h
2 Industria, incluída a enerxía	15.218	6,68%	5.670	37,3%	2.088	13,7%	2.133	14,0%	5.327	35,0%
C INDUSTRIA MANUFACTUREIRA	13.720	6,02%	5.123	37,3%	1.753	12,8%	1.892	13,8%	4.952	36,1%
13 Industria téxtil	336	0,15%	121	36,0%	16	4,8%	34	10,1%	165	49,1%
14 Confección de roupa de vestir	835	0,37%	402	48,1%	40	4,8%	85	10,2%	308	36,9%
15 Industria do coiro e do calzado	66	0,03%	34	51,5%	6	9,1%	6	9,1%	20	30,3%
16 Industria da madeira e cortiza; cestería e espartaría	1.085	0,48%	345	31,8%	174	16,0%	209	19,3%	357	32,9%
18 Artes gráficas e reprodución de soportes gravados	857	0,38%	398	46,4%	96	11,2%	61	7,1%	302	35,2%
32 Outras industrias manufactureiras	684	0,30%	293	42,8%	68	9,9%	82	12,0%	241	35,2%
SUBTOTAL #1	3.863	1,70%	1.593	41,2%	400	10,4%	477	12,3%	1.393	36,1%
17 Industria do papel	50	0,02%	27	54,0%	4	8,0%	4	8,0%	15	30,0%
20 Industria química	159	0,07%	65	40,9%	12	7,5%	24	15,1%	58	36,5%
23 Fabr. doutros produtos minerais non metálicos	845	0,37%	278	32,9%	117	13,8%	148	17,5%	302	35,7%
24 Metalurxia; fabr. produtos ferro, aceiro e ferroalixes	66	0,03%	25	37,9%	8	12,1%	12	18,2%	21	31,8%
25 Fabr. produtos metálicos, agás maquinaria e equipam	2.341	1,03%	875	37,4%	319	13,6%	303	12,9%	844	36,1%
26 Fabr. produtos informáticos, electrónicos e ópticos	109	0,05%	54	49,5%	6	5,5%	10	9,2%	39	35,8%
30 Fabricación doutro material de transporte	146	0,06%	41	28,1%	7	4,8%	3	2,1%	95	65,1%
31 Fabricación de mobles	867	0,38%	394	45,4%	114	13,1%	127	14,6%	232	26,8%
SUBTOTAL #2	8.446	3,71%	3.352	39,7%	987	11,7%	1.108	13,1%	2.999	35,5%
TOTAL	227.793		94.544	41,5%	28.270	12,4%	25.879	11,4%	79.100	34,7%

8B. Empresas inscritas na Seguridade Social – empresas e traballadores, por sector de actividade e provincias

Comunidade Autónoma e Provincias	Empresas			Traballadores		
	Total	Industria	%	Total	Industria	%
Total España	1.332,390	106.453	8,0%	14.545,415	2.083,794	14,3%
Galicia	81.366	7.063	8,7%	716.807	128.841	18,0%
A Coruña	33.990	2.623	7,7%	314.094	47.157	15,0%
Lugo	11.250	938	8,3%	76.561	11.797	15,4%
Ourense	9.448	969	10,3%	68.408	13.524	19,8%
Pontevedra	30.358	2.824	9,3%	257.744	56.056	21,7%

Fonte: IGE, Explotación do directorio de empresas e unidades locais. *Ministerio de Trabajo y Economía Social*, Estatística de empresas inscritas na Seguridade Social.

Segundo datos do propio rexistro da Seguridade Social, algo máis do 30% das 81.366 empresas dadas de alta en Galicia son persoas físicas (autónomos), 31.869 en total, correspondendo as restantes 49.497 a sociedades mercantís, cooperativas, asociacións e demais tipoloxías de persoas xurídicas. Este rexistro non permite profundar na forma xurídica das empresas por ramas de actividade, mais si o permite a explotación do directorio de empresas e unidades locais do IGE – véxase Táboa 9. O número de empresas identificadas polo IGE na industria manufactureira ascende a máis de 12.750 (case o dobre das empresas con traballadores dadas de alta na Seguridade Social en todo o sector industrial). Estas empresas representaban o 5,3% do total en Galicia, un peso relativo algo inferior ao que arroxa a estatística por unidades locais. Máis da metade das empresas, 6.452 en total (51,3%), son sociedades anónimas e de responsabilidade limitada. Os autónomos ascenden a 5.461 (42,8% do total), e o resto – algo menos do 6,0% das sociedades – son cooperativas, asociacións e outro tipo de entidades.

Táboa 9. Empresas con actividade en Galicia segundo actividade principal e condición xurídica. Ano 2021.

	GALICIA		Persoas físicas		Soc. mercantís (1)		Outras (2)	
	nº	% v	nº	% h	nº	% h	nº	% h
C INDUSTRIA MANUFACTUREIRA	12.758	5,29%	5.461	42,8%	6.542	51,3%	755	5,9%
13 Industria téxtil	319	0,13%	198	62,1%	104	32,6%	17	5,3%
14 Confección de roupa de vestir	812	0,34%	486	59,9%	270	33,3%	56	6,9%
15 Industria do coiro e do calzado	63	0,03%	37	58,7%	24	38,1%	2	3,2%
16 Industria da madeira e cortiza; cestería e espartaría	1.044	0,43%	422	40,4%	554	53,1%	68	6,5%
18 Artes gráficas e reprodución de soportes gravados	822	0,34%	374	45,5%	394	47,9%	54	6,6%
32 Outras industrias manufactureiras	656	0,27%	424	64,6%	190	29,0%	42	6,4%
SUBTOTAL #1	3.716	1,54%	1.941	52,2%	1.536	41,3%	239	6,4%

17 Industria do papel	46	0,02%	5	10,9%	38	82,6%	3	6,5%
20 Industria química	140	0,06%	21	15,0%	114	81,4%	5	3,6%
23 Fabr. doutros produtos minerais non metálicos	730	0,30%	217	29,7%	482	66,0%	31	4,2%
24 Metalurxia; fabr. produtos ferro, aceiro e ferroalixes	58	0,02%	12	20,7%	45	77,6%	1	1,7%
25 Fabr. produtos metálicos, agás maquinaria e equipam	2.243	0,93%	983	43,8%	1.166	52,0%	94	4,2%
26 Fabr. produtos informáticos, electrónicos e ópticos	106	0,04%	34	32,1%	69	65,1%	3	2,8%
30 Fabricación doutro material de transporte	135	0,06%	23	17,0%	110	81,5%	2	1,5%
31 Fabricación de mobles	837	0,35%	444	53,0%	349	41,7%	44	5,3%
SUBTOTAL #2	8.011	3,32%	3.680	45,9%	3.909	48,8%	422	5,3%
TOTAL	241.247		153.010	63,4%	66.876	27,7%	21.361	8,9%

(1) Sociedades anónimas (SA) e sociedades de responsabilidade limitada (SL). (2) Sociedades cooperativas, asociacións, fundacións, etc.

Fonte: IGE, Explotación do directorio de empresas e unidades locais.

O detalle das divisións CNAE con especial presenza das **actividades artesanais** permite limitar o número a unhas **3.700 empresas, o 1,54% das empresas en Galicia**. Destas, 1.536 serían sociedades mercantís, 1.941 autónomos, e 239 outro tipo de sociedades. Resulta salientable o **maior peso relativo do emprendemento por persoas físicas** nestas actividades con maior relevancia da artesanía, un 52,2% do total – dez puntos porcentuais superior á media. Máis aínda, as principais actividades desenvolvidas en maior medida por autónomos son outras industrias manufactureiras (o 64,6% do total de empresas) e a industria téxtil (o 62,1% do total).

Por último, a explotación por parte do IGE dos datos publicados no Rexistro Mercantil permite profundar na tipoloxía de sociedades mercantís que publican regularmente os seus estados financeiros ou contas anuais. A Táboa 10 desglosa esta información, resaltando igualmente as divisións CNAE con maior peso relativo das actividades de artesanía. A principal virtude desta información mercantil é que permite acceder ao rexistro completo de actividade económica (conta de resultados) e de estado de situación financeira (balance), entre outros estados financeiros, das sociedades mercantís en Galicia. Este tipo de información é de máis difícil acceso no caso de cooperativas, asociacións, fundacións, etc., e de imposible acceso no caso das persoas físicas – que non están obrigadas a publicar a súa actividade económica rexistrada no Imposto da Renda das Persoas Físicas, IRPF.

Nas divisións CNAE con especial presenza de **actividades artesanais** (subtotal #1) identifícanse 1.092 sociedades mercantís con contas publicadas – un número significativamente inferior ás 1.536 identificadas na táboa anterior. A diferenza corresponde a sociedades mercantís que non publicaron as súas contas anuais no exercicio correspondente – correspondendo, maiormente, a empresas inactivas. **O 84,6% destas sociedades son micro empresas** (identificadas polo IGE como sociedades cunha facturación anual inferior aos 2 millóns de euros). Este peso é superior ao promedio na industria manufactureira, onde a porcentaxe de micro empresas ascende ao 81,4%. Ademais, unha comparativa entre o número de sociedades mercantís e o número de unidades locais rexistradas en cada

unha destas ramas de actividade permite comprobar a **maior atomización das actividades económicas con especial relevancia da artesanía**. En efecto, as sociedades mercantís supoñen o 36,7% das unidades locais na industria manufactureira, mais só o 15,8% en outras industrias manufactureiras (CNAE 32), o 19,4% en confección de roupa de vestir (14) e 22,3% na industria téxtil (13). Estas porcentaxes son claramente inferiores ás rexistradas nas ramas da industria manufactureira onde temos identificado un menor peso da artesanía: por exemplo, as sociedades mercantís de metalurxia (CNAE 24) equivalen ao 81,8% das unidades locais rexistradas nesa rama, mentres ramas como fabricación doutro material de transporte (30), industria química (18) e industria do papel (17) superan todas o 60%.

Táboa 10. Sociedades mercantís en Galicia segundo actividade económica e tamaño. Ano 2021.

	Total		Micro		Pequena		Media-Grande		Unids.	Socs.	
	nº	% v	nº	% h	nº	% h	nº	% h	locais	mercantís	%
2 Industria, incluída enerxía	6.058	12,31%	4.977	82,2%	742	12,2%	339	5,6%	15.218	6.058	39,8%
C INDUSTRIA MANUFACT.	5.040	10,24%	4.102	81,4%	637	12,6%	301	6,0%	13.720	5.040	36,7%
13 Industria téxtil	75	0,15%	62	82,7%	10	13,3%	3	4,0%	336	75	22,3%
14 Confección de roupa de vestir	162	0,33%	138	85,2%	10	6,2%	14	8,6%	835	162	19,4%
15 Industria do coiro e do calzado	18	0,04%	15	83,3%	2	11,1%	1	5,6%	66	18	27,3%
16 Ind. madeira, cortiza; cestería, espart.	434	0,88%	353	81,3%	64	14,7%	17	3,9%	1.085	434	40,0%
18 Artes gráficas e reprod.	295	0,60%	282	95,6%	11	3,7%	2	0,7%	857	295	34,4%
32 Outras industrias manufactureiras	108	0,22%	94	87,0%	13	12,0%	1	0,9%	684	108	15,8%
SUBTOTAL #1	1.092	2,22%	944	86,4%	110	10,1%	38	3,5%	3.863	1.092	28,3%
17 Industria do papel	30	0,06%	18	60,0%	4	13,3%	8	26,7%	50	30	60,0%
20 Industria química	96	0,20%	69	71,9%	16	16,7%	11	11,5%	159	96	60,4%
23 Fabr. doutros pdtos minerais non metál	407	0,83%	323	79,4%	58	14,3%	26	6,4%	845	407	48,2%
24 Metalurxia; fabr. pdtos ferro, aceiro	54	0,11%	38	70,4%	6	11,1%	10	18,5%	66	54	81,8%
25 Fabr. pdtos metál., agás maq.	915	1,86%	768	83,9%	123	13,4%	24	2,6%	2.341	915	39,1%
26 Fabr. pdtos inform., electr. e ópticos	48	0,10%	39	81,3%	5	10,4%	4	8,3%	109	48	44,0%
30 Fabr. doutro material de transporte	100	0,20%	74	74,0%	13	13,0%	13	13,0%	146	100	68,5%
31 Fabricación de mobles	230	0,47%	210	91,3%	15	6,5%	5	2,2%	867	230	26,5%
SUBTOTAL #2	2.972	6,04%	2.483	83,5%	350	11,8%	139	4,7%	8.446	2.972	35,2%
TOTAL	49.209		44.734	90,9%	3.448	7,0%	1.027	2,1%	227.793	49.209	21,6%

Micro (Cifra de negocio <2 millóns de euros). Pequena (Cifra de negocio 2-10 millóns de euros). Mediana-Grande (Cifra de negocio >10 millóns de euros)

(*) Nos datos do IGE o CNAE 23 aparece integrado nas industrias extractivas. A nosa estimación asume a mesma porcentaxe de sociedades mercantís do CNAE 23 neste grupo que a existente para as unidades locais.

Fonte: IGE, explotación do BORME. Contas das sociedades mercantís por actividade económica e tamaño.

Rendibilidade e solvencia da industria artesanal galega

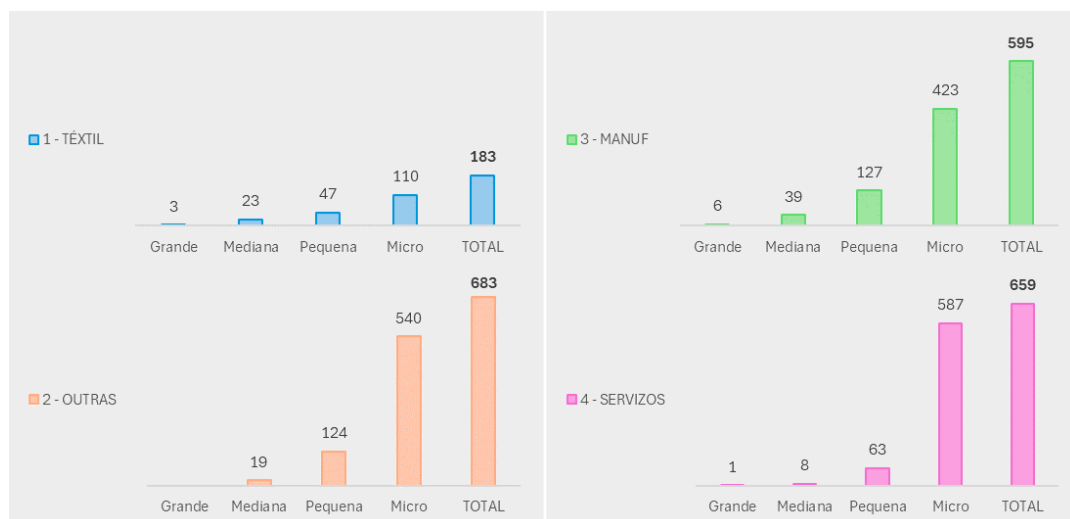
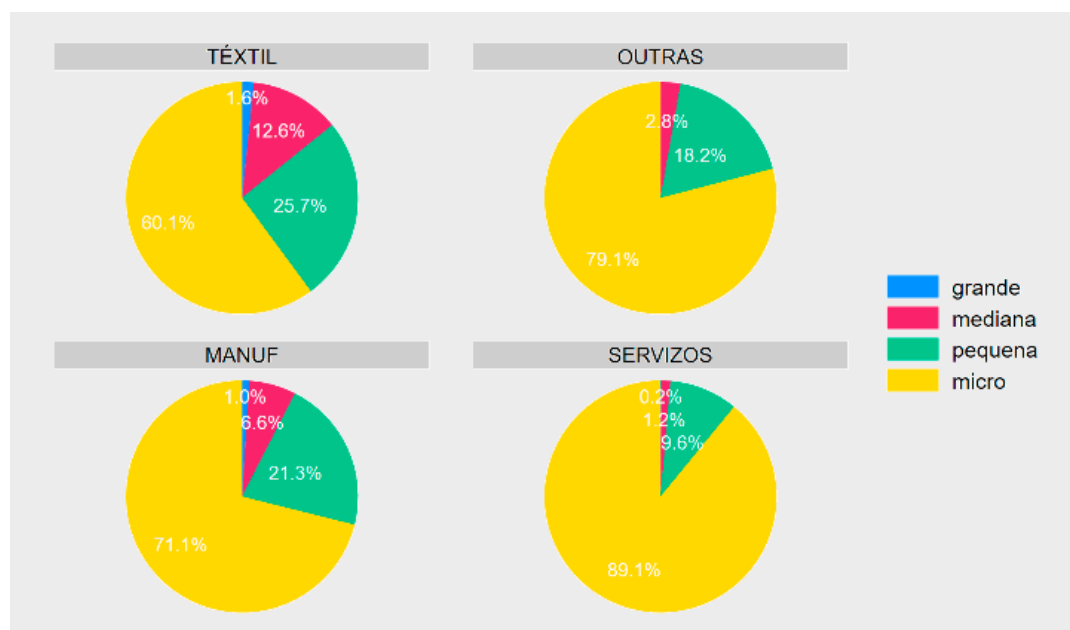
Neste último apartado procedemos a unha explotación da información financeira dispoñible no BORME mediante acceso directo á base de datos “Sistema de análise de balances ibérico” (SABI), a efectos de profundar no perfil de rendibilidade e solvencia das sociedades mercantís que operan nos grupos e clases CNAE identificados con presenza de actividades artesanais. Esta análise permitirá unha comparativa coa información primaria obtida da enquisa a obradoiros artesanais rexistrados no Rexistro Xeral de Artesanía de Galicia, que se ofrecerá na Parte II deste informe.

A selección da base de datos realizouse como segue. Limitase a busca a empresas con sede social en Galicia, rexistradas como activas e que teñen depositada a súa información financeira cando menos nalgún dos dous últimos exercicios dispoñibles (anos 2022 e 2023). Selecciónanse as empresas que operan como primeira actividade económica nas clases CNAE identificadas na Táboa 3 – onde establecemos a correspondencia máis detallada entre actividades artesanais e a clasificación CNAE-2009. Recordamos, estas clases son: 1310, 1320, 1330, 1391, 1392, 1394, 1413, 1419, 1420, 1511, 1512, 1520, 1610, 1623, 1624, 1629, 1712, 1729, 1812, 1813, 1814, 2051, 2312, 2319, 2331, 2341, 2370, 2451, 2454, 2550, 2561, 2572, 2599, 2652, 3011, 3109, 3212, 3213, 3220, 3230, 3240, 3299, 4333, 4334, 4776, 7410, 7420, 9002, 9003, e 9529. Para maior claridade expositiva, agrúpanse as empresas en catro grandes grupos:

- Grupo 1: TEXTIL. Integra as empresas que operan nas divisións CNAE 13, 14 e 15 de téxtil, confección, coiro e calzado. É o primeiro dos dous grupos onde estimamos maior relevancia das actividades artesanais, concentradas en actividades téxtiles.
- Grupo 2: OUTRAS. Integra as empresas que operan nas divisións 16, 18 e 32 de madeira, artes gráficas e outras industrias manufactureiras. É o segundo dos grupos onde estimamos maior relevancia das actividades artesanais, concentrando todas aquelas que non corresponden a actividades téxtiles.
- Grupo 3: MANUF. Integra as empresas que operan nas divisións 17, 20, 23, 24, 25, 26, 30 e 31 de papel, química, produtos minerais, metalurxia, produtos metálicos, electrónicos, de transporte, e fabricación de mobles. Corresponde coas divisións da industria manufactureira onde con maior proporción de actividades económicas alleas á artesanía.
- Grupo 4: SERVIZOS. Integra as empresas que operan nas divisións 43, 47, 74, 90 e 95 de construción especializada, comercio polo miúdo, outras actividades profesionais, actividades artísticas, e reparación de artigos de uso doméstico. Corresponde coas divisións alleas á industria manufactureira onde a Orde de 2017 recoñece a presenza de actividades artesanais.

Como resultado, o número de sociedades mercantís identificadas ascende a 2.120, para as que se obtén información detallada (información contable individual non consolidada das contas anuais do último exercicio dispoñible). Para proceder á análise da estrutura empresarial resultante, realízase unha caracterización conforme

Figura 2. Tipoloxía PEME das sociedades mercantís por grupo de análise.

Fonte: Elaboración propia.

a Tipoloxía UE 2003/361 (Tipoloxía PEME de agora en diante).⁷ A Figura 2 o número de empresas en cada grupo e tipoloxía PEME resultante.

O grupo de empresas téxtiles é o menor en número (183 empresas), mais é o que conta cunha maior dimensión media: só o 60,1% son micro empresas (a menor

⁷ A Recomendación 2003/361/EC da Comisión Europea establece unha clasificación da dimensión empresarial baseada no número de empregados, activos totais e ingresos de explotación. Considéranse empresas pequenas (micro) se cumpren dúas condicións: número de empregados inferior a 50 (10) e ben os ingresos ou os activos son inferiores a 10 (2) millóns de euros. Pola súa banda, serán empresas medianas as non incluídas nos grupos anteriores, contén con menos de 250 empregados, e teñan ou menos de 50 millóns de euros de ingreso ou menos de 43 de activos. Calquera outra empresa é gran empresa.

porcentaxe dos 4 grupos), mentres o 25,7% son pequenas, o 12,6% medianas, e o 1,6% gran empresa – as maiores porcentaxes dos catro grupos analizados.

Os outros tres grupos contan cun número de empresas similar. O grupo de madeira, artes gráficas e outras industrias manufactureiras (grupo 2 – OUTRAS) é o máis numeroso con 683 empresas, das cales o 79,1% son micro empresas. É o único grupo onde non se identifica ningunha gran empresa operativa en Galicia. O grupo 3 – MANUF conta 595 empresas e unha composición por tamaño intermedia entre o grupo de téxtiles e os outros dous. Así, o 71,1% das empresas son micro (segunda menor), o 21,3% pequenas, o 6,6% medianas, e o 1,0% grandes (todas segundas maiores, despois do grupo de téxtiles). Finalmente, o grupo 4 – SERVICIOS conta 659 empresas, cunha clara presenza de micro empresas (o 89,1% do total).

A Táboa 11 amosa os datos de facturación anual e número de empregados de cada grupo e tipoloxía PEME. O grupo 3 – MANUF é o de maior dimensión, ao contribuír co 41,2% do emprego (máis de 9.000 empregados) e o 36,0% da facturación total dos catro grupos. Máis do 70% da facturación – 1.370 dos 1.860 millóns de euros totais do grupo – se concentran nas empresas grandes e medianas, que ademais empregan 5.000 dos 9.000 traballadores do grupo.

Táboa 11. Facturación anual e número de empregados por grupo e tipoloxía PEME.

Total Facturación (millóns de euros)						Total Empleados						
	Grande	Mediana	Pequena	Micro	Total		Grande	Mediana	Pequena	Micro	TOTAL	PRDTY
1 - TÉXTIL	501,1	1.043,0	91,3	35,3	1.670,7	1 - TÉXTIL	715	1.852	1.023	332	3.922	426,0
2 - OUTRAS		238,5	308,0	190,7	737,2	2 - OUTRAS		1.365	2.145	1.645	5.155	143,0
3 - MANUF	688,9	679,0	355,5	135,4	1.858,9	3 - MANUF	1.916	3.144	2.648	1.354	9.062	205,1
4 - SERVICIOS	376,9	218,5	136,6	163,9	896,0	4 - SERVICIOS	473	738	1.034	1.601	3.846	233,0
TOTAL	1.566,9	2.179,0	891,5	525,3	5.162,8	TOTAL	3.104	7.099	6.850	4.932	21.985	234,8
Total Empleados												
	Grande	Mediana	Pequena	Micro	Total							
1 - TÉXTIL	715	1.852	1.023	332	3.922							
2 - OUTRAS		1.365	2.145	1.645	5.155							
3 - MANUF	1.916	3.144	2.648	1.354	9.062							
4 - SERVICIOS	473	738	1.034	1.601	3.846							
TOTAL	3.104	7.099	6.850	4.932	21.985							
PRDTY (mil euros)	504,8	306,9	130,2	106,5	234,8							

Fonte: Elaboración propia.

O grupo 1 – TÉXTIL, que representa o 32,4% da facturación total (1.671 millóns de euros), é o segundo maior por ingresos, aínda que só xera o 17,8% dos empregos. Sendo ademais o grupo co menor número de empresas (183), a facturación media anual por empresa ascende a máis de 9,1 millóns de euros, superando con creces ao grupo 3 – MANUF (3,1 millóns de euros por empresa) e sendo máis de 8 veces superior

ao grupo 2 – OUTRAS (1,1 millón de euros por empresa). Porén, isto débese á forte concentración da produción deste grupo en 26 grandes e medianas empresas, facturando a micro e pequena empresa unicamente 126 millóns de euros (apenas o 7,6% do total do grupo). Máis aínda, **o grupo 1 – TÉXTIL amosa a maior produtividade por empregado** (PRDTY), con 426 mil euros, máis do dobre que os grupos 3 e 4 e case o triplo que o grupo 2 – OUTRAS. Dado que a produtividade por empregado é un indicador clave do nivel de mecanización nunha industria, estes datos poderían ser indicativos de que, malia incluír o grupo 1 – TÉXTIL numerosas actividades artesanais segundo a Orde de 2017, unha boa parte das empresas que operan neste sector serían de tipo industrial. Porén, será necesario profundar na composición deste grupo para confirmar se este patrón é común a moitas das empresas ou se debe á concentración da produción en poucas grandes empresas.

O grupo 2 – OUTRAS, pola súa banda, é o que mellor reflicte un **perfil con maior presenza de empresas vinculadas a actividades artesanais**. Lembremos que este grupo inclúe **os CNAE 16 de madeira, 18 de artes gráficas e 32 de outras industrias manufactureiras**, recollendo actividades artesanais diversas como carpintaría, cestería e talla de madeira, serigrafía, gravados e encadernación, xoiaría, ourivaría e bixutería, fabricación de instrumentos musicais, miniaturas, maquetas, xoguetes e bonecas, ou ceraría, paraugas e perrucas, entre outros. A facturación total deste grupo ascende aos **737 millóns de euros** (o 14,3% do total), **dando traballo a 5.155 persoas** (o 24,3% do total).

Con todo, o uso de valores medios na análise pode levar a conclusións imprecisas, xa que non reflicte a dispersión dos datos nin o impacto que algunhas empresas poden ter sobre os valores medios do grupo. Por tal motivo, concluímos este epígrafe representando os diagramas de caixa das principais variables analizadas. A Figura 3 mostra a facturación anual e a produtividade por empregado das empresas de cada un dos catro grupos. As gráficas da esquerda abarcan toda a poboación analizada, mentres que as da dereita exclúen as empresas grandes e medianas (conforme a tipoloxía PEME) para mellorar a visibilidade dos datos.

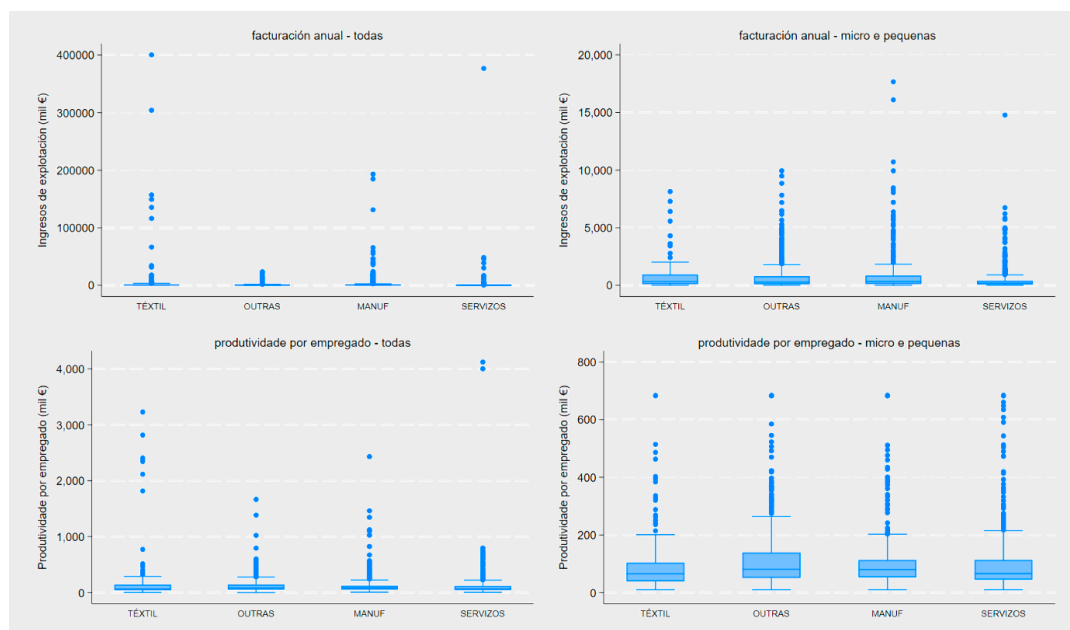
A distribución por grupos da facturación anual amosa a presenza de máis de media ducia de empresas téxtiles de facturación superior aos 50 millóns de euros, por ningunha do grupo 2 – OUTRAS e só unha empresa de 4 – SERVICIOS. Cando se exclúen as empresas grandes e medianas, a distribución entre grupos é moi similar. Máis relevante é o impacto sobre a produtividade por empregado: na gráfica da esquerda apréciase que no grupo 1 – TÉXTIL hai máis de media ducia de empresas con produtividade superior ao millón de euros por empregado; porén, ao excluír as empresas grandes e medianas⁸, o valor correspondente ao 75% das empresas téxtiles (indicado polo límite superior da caixa) está por baixo do mesmo nivel nos outros tres grupos. Conclúese por tanto que poderíamos incluír as **empresas pequenas e micro do grupo 1 – TÉXTIL, xunto coas do grupo 2 – OUTRAS, no perfil con maior presenza de empresas vinculadas a actividades artesanais**.

A Figura 4 amosa a rendibilidade económica (ROA) das empresas de cada un dos catro grupos e desglosa esta rendibilidade nos seus factores multiplicativos:

.....

8 Neste caso procedeuse ademais ao recorte dun 1% dos valores atípicos para mellorar a visibilidade das gráficas.

Figura 3. Facturación anual e produtividade por empregado, por grupo de empresas.

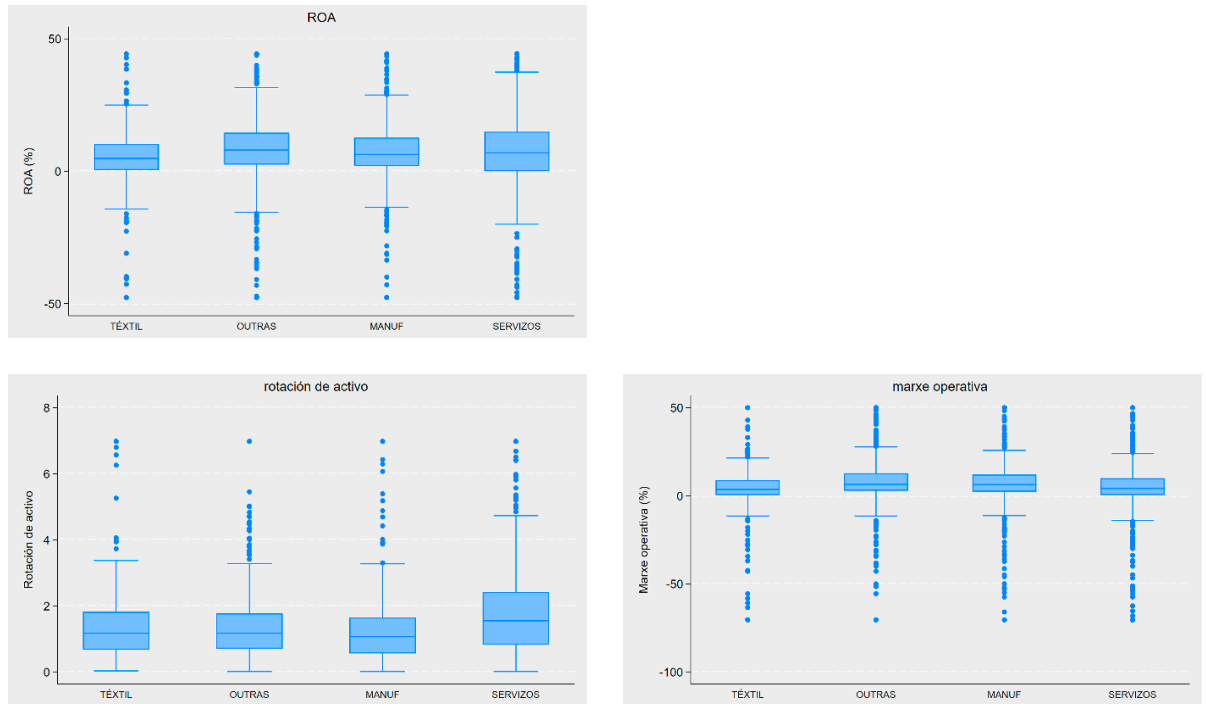
Fonte: Elaboración propia.

marxe operativa e rotación de activo. A rendibilidade económica é a porcentaxe que representa o beneficio operativo do negocio (antes de gastos financeiros e impostos) sobre o capital total investido (activo real). No noso caso, calculamos o ROA a partir do resultado de explotación, descontando tamén as dotacións ás amortizacións (EBITDA sobre activo total). A marxe operativa amosa o beneficio de explotación en termos porcentuais (en relación á facturación), indicando a capacidade da empresa de obter beneficio de cada unidade de produto ou servizo vendido. A marxe operativa aumentará a maior diferenza entre o prezo de venda e o dos insumos (materias primas, salarios, etc.), a maior produtividade da empresa (maior produción en relación ao consumo de insumos), e se vende maior proporción dos produtos ou mercados de maior marxe (produtos de maior calidade, marca, etc.). A rotación do activo, pola súa banda, actúa como un multiplicador da marxe operativa, indicando a capacidade da empresa de optimizar a dimensión do negocio ao conseguir niveis de facturación acordes ao investimento (activo total) comprometido.

Resulta destacable que ningún grupo se comporta mellor en termos tanto de rendibilidade como de marxe operativa, correspondéndose o amplo rango de ROAs observada en todos os grupos coa alta variabilidade nas marxes operativas experimentadas. Pola súa banda, os niveis de rotación de activo son tamén similares entre os tres primeiros grupos, con valores algo máis elevados para o grupo 4 – SERVICIOS. Semella, por tanto, que a mellor maneira de discriminar produción industrial de artesanal estará no tamaño empresarial (perfil PEME), non tanto nos grupos de actividade.

Así o evidencia a análise por diagramas de caixa na Figura 5. As 10 grandes empresas identificadas – con máis de 250 empregados e 50 millóns de euros de ingreso ou 43 de activos, consonte a tipoloxía PEME – contan na súa maioría con

Figura 4. ROA, marxe operativa e rotación de activo, por grupo de empresas.

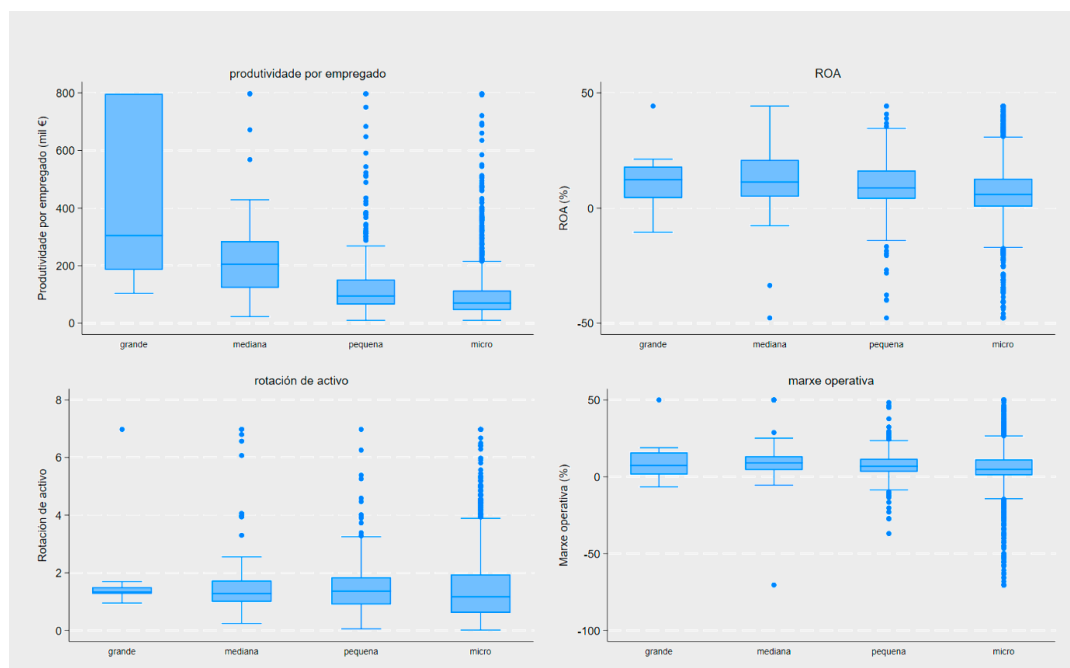
Fonte: Elaboración propia.

niveis de produtividade entre os 200 mil e o millón de euros por empregado. É un nivel superior ao nivel medio das empresas medianas, e superior á produtividade de case todas as empresas micro e pequenas, agás algúns casos puntuais. En termos de rendibilidade, destaca novamente a clara correspondencia coa marxe operativa: canto menor o tamaño empresarial, maiores dificultades para obter unha conta de resultados positiva – chegando no caso das empresas pequenas a en torno un 25% de empresas en perdas – o cal implica necesariamente unha rendibilidade tamén negativa. Por último, canto á rotación de activos, resulta especialmente salientable a maior dispersión de resultados canto menor a dimensión empresarial.

Como sinalan (Lago et al., 2023), un reducido tamaño do tecido empresarial incide negativamente tanto na economía como no conxunto da sociedade, xa que estas empresas tenden a amosar unha menor produtividade, o que incide en salarios promedio máis reducidos; ademais, son “*máis vulnerables ás crises e presentan unha vida media máis curta; presentan unha menor capacidade para exportar; maiores dificultades para buscar financiamento non bancario; ou menores posibilidades de financiar proxectos de I+D+i*” (p. 56). Para facer fronte a estas eivas, dúas son as pancas principais que sustentan o modelo de negocio artesá.

Primeira, para compensar a menor rotación de activos e produtividade do traballo, a clave para mellorar a rendibilidade económica é aumentar a marxe operativa. Isto lógrase principalmente orientando a produción cara a produtos de alta gama, cunha maior calidade percibida, forte valor de marca ou identidade, etc. En segundo lugar, menores niveis de marxe operativa tamén poden ser aceptables, dado que para moitas destas empresas e autónomos da artesanía galega, o autoemprego é un dos principais obxectivos, se non o máis importante.

Figura 5. Produtividade por empregado, ROA, marxe operativa e rotación de activo, por tipoloxía PEME.

Fonte: Elaboración propia.

PARTE II: Os oficios tradicionais de artesanía

Nesta segunda parte do informe empregaranse como fontes primarias de información a listaxe de obradoiros de artesanía rexistrados no Rexistro Xeral de Artesanía de Galicia e os datos recollidos nunha enquisa realizada polo CES para este informe. En primeiro lugar procederase a unha análise descritiva destes obradoiros de artesanía, para posteriormente realizar unha comparativa coa estrutura empresarial descrita na PARTE I do informe, a efectos de estimar a contribución económica do sector artesanal á economía galega.

Obradoiros de artesanía rexistrados

O Rexistro Xeral de Artesanía de Galicia (RXAG) ten por finalidade o coñecemento, por parte da Administración, da realidade do sector, tamén para a mellora, planificación e coordinación das actuacións dirixidas á súa promoción e desenvolvemento (artigo 12,2 da Lei 8/2023). Os datos a respecto dos recoñecementos outorgados segundo o disposto nesta Lei teñen carácter público, a disposición no portal web <https://economia.xunta.gal/rexistro-de-talleres-de-artesanía>.

En setembro de 2024 procedeuse a extraer desta web a listaxe de obradoiros de artesanía rexistrados en Galicia. En total, son 878 os obradoiros rexistrados, mais excluídas 6 duplicidades detectadas a poboación de estudo ascende a **872 entidades**. A Táboa 12 amosa a frecuencia de rexistros das 88 actividades artesanais recoñecidas.

Táboa 12. Frecuencia de rexistros por actividade artesanal.

	Actividades artesanais	Frecuencia	%	% total
	Xoiaría, xoeiro(a)	90	10,3%	10,3%
	Cerámica, ceramista	82	9,4%	19,7%
	Marroquinaria, marroquino(a)	67	7,7%	27,4%
	Complementos de moda	43	4,9%	32,3%
5	Modisto(a)	42	4,8%	37,2%
	Produtor(a) e reparador(a) de redes, redeiro(a)	33	3,8%	40,9%
	Bixutería	24	2,8%	43,7%
	Ourivaría, ourive	23	2,6%	46,3%
	Carpintaría, carpinteiro(a)	23	2,6%	49,0%
10	Calceta, calceteiro(a), gancho, gancheiro(a)	23	2,6%	51,6%
	Encaixes, encaixeiro(a), palilleiro(a), picador(a) de cartóns	21	2,4%	54,0%
	Tecidos, tecedor(a)	20	2,3%	56,3%
	Produtor(a) de instrumentos tradicionais populares galegos	19	2,2%	58,5%
	Restauración, restaurador(a)	19	2,2%	60,7%
15	Olaría, oleiro(a)	18	2,1%	62,7%
	Cantaría, canteiro	16	1,8%	64,6%
	Xoguetes, xogueteiro(a), bonecos, bonequeiro(a)	15	1,7%	66,3%
	Produtor(a) de instrumentos musicais de corda ou luthier	15	1,7%	68,0%
	Ebanistaría, ebanista	15	1,7%	69,7%
20	Forxa e ferraría, ferreiro(a)	14	1,6%	71,3%
	Escultura, escultor(a)	14	1,6%	72,9%
	Encadernación, encadernador(a)	12	1,4%	74,3%
	Traxes tradicionais populares, produtor(a) de..	12	1,4%	75,7%
	Debuxo, debuxante.	12	1,4%	77,1%
25	Arranxos florais, fabricación de flores de papel ou teas, etc.	12	1,4%	78,4%
	Tornaría, torneiro(a) de madeira	11	1,3%	79,7%
	Carpintaría de ribeira, carpinteiro(a) de ribeira	10	1,1%	80,8%
	Bordados, bordador(a)	10	1,1%	82,0%
	Talla, tallista	9	1,0%	83,0%
30	Manipulados de papel e cartón, manipulador(a) de papel e cartón	9	1,0%	84,1%
	Serigrafía, serigrafo(a)	9	1,0%	85,1%
	Vidreiro(a)	8	0,9%	86,0%
	Decoración de teas, decorador(a) de teas	8	0,9%	86,9%
	Cestaría, cesteiro(a)	6	0,7%	87,6%
35	Prataría, prateiro(a)	6	0,7%	88,3%
	Talla de pedra ou mármore, tallista de pedra ou mármore	6	0,7%	89,0%
	Sombreiraría	6	0,7%	89,7%
	Con 5 rexistros:			
	- 3 actividades (vitralista, instrum. de percusión, zapataría)		1,7%	91,4%
	Con 4 rexistros:			
	- 5 actividades (retallos, ceraría, instrum. de vento, tapizaría, metalistaría)		2,3%	93,7%
	Con 3 rexistros:			
	- 9 actividades (figuras de pan, pintor-decorador, esmaltes, artigos deportivos, labores de palla, escaparatismo, cartón pedra, talla de vidro, albardaría)		3,1%	96,8%

Con 2 rexistros:		
- 7 actividades (zoqueiro(a), peletaría, gravados, pirotecnia, reloxeiro(a), escenografía, maquetas)	1,6%	98,4%
Con 1 rexistro:		
- 14 actividades (repuxado, cerrallaría, xastre, marquetaría, fotografía, fundición de campás, miniaturas, palleteiro(a), pirogravado, tonelaría, talla de acibeche, papel, mosaicos, dourado)	1,6%	100,0%
TOTAL	872	
Sen rexistros:		
- 13 actividades (afiador(a), afinador(a), caldeiraría, curtidos, fundición, follalataría, paraugas, perrucas, rotulación, talla de coral etc., talla de pedras preciosas, taxidermia)	0,0%	

Fonte: Elaboración propia a partir dos datos extraídos do RXAG.

Os datos amosan a concentración de rexistros nun número reducido de actividades artesanais. Case o 90% dos corresponden a 37 dos 88 oficios recoñecidos, e incluso **o 49% dos rexistros concéntranse en unicamente 9 actividades artesanais**. No lado oposto, 27 oficios contan con só un ou ningún rexistro, incluídas cerrallaría, marquetaría, fotografía, pirogravado, papel ou mosaicos entre os que só contan cun rexistro, e afiador, afinador de instrumentos musicais, fabricación de paraugas ou taxidermia, entre os que non contan con ningún. As actividades artesanais máis representadas son xoiaría co 10,3%, seguido de cerámica e marroquinaría con máis do 5%, e complementos de moda, modisto/a, redeiro/a, bixutería, ourivaría, carpintaría e calceta con máis do 2,5% cada unha. Apréciase xa que logo a clara relevancia de actividades relacionadas coa xoiaría e bixutería, cerámica, e téxtil e confección.

A Táboa 13 amosa a frecuencia de rexistros no Rexistro Xeral de Artesanía de Galicia clasificadas por grupos CNAE (3 díxitos) e clases CNAE (4 díxitos). Para a realización desta táboa, asúmese a clasificación CNAE que lle corresponde en base ao oficio artesán no cal está rexistrado.⁹ Pódese comprobar que o nivel de concentración dos rexistros de artesanía de Galicia é incluso máis pronunciado cando se avalía a nivel de actividades económicas desenvolvidas. Lembremos que son 50 as clases CNAE en base ás que realizamos o estudo do tecido empresarial na Parte I deste informe e 37 os grupos CNAE identificados pola Orde de 2017 que relaciona oficios artesanais e actividades económicas. Pois ben, **só cinco clases CNAE (10%) concentran máis do 50% dos rexistros**: fabricación de artigos de xoiaría, confección doutras prendas de vestir e accesorios, fabricación de artigos cerámicos, fabricación de artigos de marroquinaría, e creación artística e literaria. Máis aínda, case o 90% dos rexistros concéntranse en 21 das 50 clases CNAE. A nivel de grupos CNAE a concentración é similar, co **70% dos rexistros concentrados en 7 dos 37 grupos CNAE recollidos na Orde de 2017**: Fabricación de xoiaría, bixutería e similares (CNAE 321), Confección de prendas de vestir, excepto de peletería (141), Fabricación doutros produtos cerámicos (234), Fabricación doutros produtos téxtiles (139), Coiro, marroquinería e peles (151), Actividades de creación, artísticas e espectáculos (900) e Fabricación de instrumentos musicais (322).

⁹ Como se comprobará posteriormente para as sociedades mercantís rexistradas, tal CNAE non coincide sempre coa actividade principal que declaran ditas sociedades.

Táboa 13. Frecuencia de rexistros por grupos e clases CNAE-2009.

	CNAE Clases CNAE	Frecuencia	%	% total
	3212 Fabricación de artículos de joyería y artículos similares	120	13,8%	13,8%
	1419 Confección de otras prendas de vestir y accesorios	103	11,8%	25,6%
	2341 Fabricación de artículos cerámicos de uso doméstico y ornamental	100	11,5%	37,0%
	1512 Fabric. de artículos de marroquinería, viaje y de guarnicionería y talabartería	71	8,1%	45,2%
5	9003 Creación artística y literaria	46	5,3%	50,5%
	3220 Fabricación de instrumentos musicales	44	5,0%	55,5%
	1392 Fabricación de artículos confeccionados con textiles, excepto prendas de vestir	35	4,0%	59,5%
	1394 Fabricación de cuerdas, cordeles, bramantes y redes	33	3,8%	63,3%
	3213 Fabricación de artículos de bisutería y artículos similares	24	2,8%	66,1%
10	1391 Fabricación de tejidos de punto	23	2,6%	68,7%
	1623 Fabric. de otras estructuras de madera y piezas de carpintería y ebanistería	23	2,6%	71,3%
	2370 Corte, tallado y acabado de la piedra	22	2,5%	73,9%
	1320 Fabricación de tejidos textiles	20	2,3%	76,1%
	3109 Fabricación de otros muebles	20	2,3%	78,4%
15	1629 Fabricación de otros productos de madera; corcho, cestería y espartería	19	2,2%	80,6%
	3240 Fabricación de juegos y juguetes	18	2,1%	82,7%
	2550 Forja, estampación y embutición de metales; metalurgia de polvos	14	1,6%	84,3%
	2312 Manipulado y transformación de vidrio plano	13	1,5%	85,8%
	4776 Comercio al por menor de flores, plantas, semillas, fertilizantes, ...	12	1,4%	87,2%
20	1814 Encuadernación y servicios relacionados con la misma	12	1,4%	88,5%
	1610 Aserrado y cepillado de la madera	11	1,3%	89,8%
	3011 Construcción de barcos y estructuras flotantes	10	1,1%	90,9%
	1812 Otras actividades de impresión y artes gráficas	9	1,0%	92,0%
	1729 Fabricación de otros artículos de papel y cartón	9	1,0%	93,0%
25	1330 Acabado de textiles	8	0,9%	93,9%
	2561 Tratamiento y revestimiento de metales	7	0,8%	94,7%
	1520 Fabricación de calzado	7	0,8%	95,5%
	3299 Otras industrias manufactureras n.c.o.p.	7	0,8%	96,3%
	9002 Actividades auxiliares a las artes escénicas	5	0,6%	96,9%
	Con 3 rexistros:			
	- 4 clases CNAE (2319, 3230, 4334, 7410)		1,4%	98,3%
	Con 2 rexistros:			
	- 4 clases CNAE (1420, 1813, 2051, 2652)		0,9%	99,2%
	Con 1 rexistro:			
	- 7 clases CNAE (1413, 1624, 1712, 2051, 2454, 2572, 4333, 7420)		0,8%	100,0%
	TOTAL	872		
	Sen rexistros:			
	- 4 clases CNAE (1511, 2451, 2599, 9529)		0,0%	

	CNAE	GRUPOS CNAE	Frecuencia	%	% total
	321	Fabricación de joyería, bisutería y similares	144	16,5%	16,5%
	141	Confección de prendas de vestir, excepto de peletería	104	11,9%	28,4%
	234	Fabricación de otros productos cerámicos	100	11,5%	39,9%
	139	Fabricación de otros productos textiles	91	10,4%	50,3%
5	151	Cuero; marroquinería; pieles	71	8,1%	58,5%
	900	Actividades de creación, artísticas y espectáculos	51	5,8%	64,3%
	322	Fabricación de instrumentos musicales	44	5,0%	69,4%
	162	Fabricación de productos de madera, corcho, cestería y espartería	43	4,9%	74,3%
	181	Artes gráficas y servicios relacionados con las mismas	23	2,6%	76,9%
10	237	Corte, tallado y acabado de la piedra	22	2,5%	79,5%
	132	Fabricación de tejidos textiles	20	2,3%	81,8%
	310	Fabricación de muebles	20	2,3%	84,1%
	324	Fabricación de juegos y juguetes	18	2,1%	86,1%
	231	Fabricación de vidrio y productos de vidrio	16	1,8%	88,0%
15	255	Forja, estampación y embutición de metales; metalurgia de polvos	14	1,6%	89,6%
	477	Comercio al por menor de otros artículos en establecimientos especializados	12	1,4%	90,9%
	161	Aserrado y cepillado de la madera	11	1,3%	92,2%
	301	Construcción naval	10	1,1%	93,3%
	172	Fabricación de artículos de papel y de cartón	9	1,0%	94,4%
20	133	Acabado de textiles	8	0,9%	95,3%
	256	Tratamiento y revestimiento de metales	7	0,8%	96,1%
	152	Fabricación de calzado	7	0,8%	96,9%
	329	Industrias manufactureras n.c.o.p.	7	0,8%	97,7%
	Con 4 rexistros:				
	- 1 grupo CNAE (433)			0,5%	98,2%
	Con 3 rexistros:				
	- 2 grupos CNAE (323, 741)			0,7%	98,9%
	Con 2 rexistros:				
	- 3 grupos CNAE (142, 205, 265)			0,7%	99,5%
	Con 1 rexistro:				
	- 4 grupos CNAE (171, 245, 257, 742)			0,5%	100,0%
	TOTAL		872		
	Sen rexistros:				
	- 2 grupos CNAE (259, 9529)			0,0%	

Fonte: Elaboración propia a partir dos datos extraídos do RXAG.

A explotación dos datos no Rexistro Xeral de Artesanía de Galicia permite tamén un achegamento á forma xurídica das entidades rexistradas. Esta información é especialmente relevante, identificando os oficios artesáns que se levan a cabo ben como persoas físicas (autónomos), como sociedades mercantís, ou como outro tipo de entidades (cooperativas, asociacións, etc.). Esta caracterización permitirá ademais realizar unha estimación máis precisa do peso da artesanía na economía de Galicia no último punto deste epígrafe, ao cruzar estes datos cos obtidos na enquisa a analizar no punto seguinte, así como cos da análise realizada na Parte I deste informe.

A Taboa 14 amosa a porcentaxe de entidades rexistradas en cada oficio (identificados por clase CNAE) que realizan a súa actividade como empresarios individuais, sociedades mercantís (incluíndo SA e SL), e outras formas xurídicas (integrando cooperativas, comunidades de bens e sociedades civís, asociacións e fundacións, e outro tipo de entidades non mercantís). Os resultados son claros: **case o 90% dos obradoiros de artesanía rexistrados no RXAG son traballadores autónomos** (762 obradoiros do total de 872). As 77 sociedades mercantís (case todas SL, só 4 sociedades anónimas) supoñen menos do 9% dos rexistros. O resto de formas xurídicas non acadan o 4%, con 22 cooperativas, comunidades de bens ou sociedades civís, 10 asociacións e fundacións, e unha entidade relixiosa.

Cando se analiza esta información a nivel de clase CNAE, compróbase que unicamente o oficio de carpintaría de ribeira (CNAE 3011) conta unha clara maioría de sociedades mercantís. Máis lonxe, con preto do 30% de sociedades mercantís, destaca a actividade de serrado e cepillado da madeira. Por último, o maior peso do asociacionismo se comproba tamén en actividades relacionadas coa madeira (fabricación de pezas de carpintaría e ebanistería; fabricación de outros mobles), así como no téxtil (fabricación de artigos téxtiles).

Táboa 14. Frecuencia de rexistros por forma xurídica e clases CNAE-2009.

CNAE CLASES CNAE	individ	mercantil	outra	% individ	% mercant	% outra
3212 Fabricación de artigos de joyería y artículos similares	95	20	5	79.2%	16.7%	4.2%
1419 Confección de otras prendas de vestir y accesorios	91	10	2	88.3%	9.7%	1.9%
2341 Fabricación de artículos cerámicos de uso doméstico y ornamental	93	4	3	93.0%	4.0%	3.0%
1512 Fabric. de artículos de marroquinería, viaje y de guarnicionería y talabartería	65	4	2	91.5%	5.6%	2.8%
9003 Creación artística y literaria	39	5	2	84.8%	10.9%	4.3%
3220 Fabricación de instrumentos musicales	42	2	0	95.5%	4.5%	0.0%
1392 Fabricación de artículos confeccionados con textiles, excepto prendas de vestir	30	0	5	85.7%	0.0%	14.3%
1394 Fabricación de cuerdas, cordeles, bramantes y redes	33	0	0	100.0%	0.0%	0.0%
3213 Fabricación de artículos de bisutería y artículos similares	24	0	0	100.0%	0.0%	0.0%
1391 Fabricación de tejidos de punto	23	0	0	100.0%	0.0%	0.0%
1623 Fabric. de otras estructuras de madera y piezas de carpintería y ebanistería	16	2	5	69.6%	8.7%	21.7%
2370 Corte, tallado y acabado de la piedra	19	2	1	86.4%	9.1%	4.5%
1320 Fabricación de tejidos textiles	18	1	1	90.0%	5.0%	5.0%
3109 Fabricación de otros muebles	15	2	3	75.0%	10.0%	15.0%
1629 Fabricación de otros productos de madera; corcho, cestería y espartería	18	1	0	94.7%	5.3%	0.0%
3240 Fabricación de juegos y juguetes	18	0	0	100.0%	0.0%	0.0%
2550 Forja, estampación y embutición de metales; metalurgia de polvos	14	0	0	100.0%	0.0%	0.0%
2312 Manipulado y transformación de vidrio plano	10	2	1	76.9%	15.4%	7.7%
4776 Comercio al por menor de flores, plantas, semillas, fertilizantes, ...	12	0	0	100.0%	0.0%	0.0%
1814 Encuadernación y servicios relacionados con la misma	10	2	0	83.3%	16.7%	0.0%
1610 Aserrado y cepillado de la madera	7	3	1	63.6%	27.3%	9.1%
3011 Construcción de barcos y estructuras flotantes	1	9	0	10.0%	90.0%	0.0%
1812 Otras actividades de impresión y artes gráficas	9	0	0	100.0%	0.0%	0.0%
1729 Fabricación de otros artículos de papel y cartón	8	0	1	88.9%	0.0%	11.1%
1330 Acabado de textiles	7	0	1	87.5%	0.0%	12.5%
2561 Tratamiento y revestimiento de metales	6	1	0	85.7%	14.3%	0.0%
1520 Fabricación de calzado	6	1	0	85.7%	14.3%	0.0%
3299 Otras industrias manufactureras n.c.o.p.	6	1	0	85.7%	14.3%	0.0%
9002 Actividades auxiliares a las artes escénicas	4	1	0	80.0%	20.0%	0.0%
Resto (CNAEs 1413, 1420, 1624, 1712, 1813, 2051, 2319, 2454, 2572, 2652, 3230, 4333, 4334, 7410 e 7420)	23	4	0			
TOTAL	762	77	33	87.4%	8.8%	3.8%

Fonte: Elaboración propia a partir dos datos extraídos do RXAG.

Por último, cabe sinalar que ao cruzar a información das SA e SL rexistradas no RXAG coa información contable depositada no BORME, obsérvanse dous feitos salientables. En primeiro lugar, identificáronse numerosas empresas (ata 30 de 77) cuxo código CNAE non coincide co que lles correspondería dada a actividade artesá rexistrada. Destacamos tres grupos que merecen especial atención:

- a. todas as sociedades que rexistradas como oficio “Tornaría, torneiro(a) de madeira” declaran no BORME o CNAE 162(9) ‘Fabricación doutros produtos de madeira; cortiza, cestería e espartaría’ como primeira actividade. Isto é significativo, xa que é o único oficio dentro da división CNAE 16 que a Orde de 2017 encadra no grupo 16,1, mentres que todos os demais oficios están clasificados no grupo 16,2 – todos os demais oficios están en efecto no grupo 16,2;
- b. case a metade das carpintarías de ribeira están dadas de alta baixo o CNAE 3315 ‘Reparación e mantemento naval’, e non como ‘Construción naval’, que é a única actividade CNAE recoñecida pola Orde de 2017 para este oficio;
- c. o 40% das SL con actividade de xoiaría non están dadas de alta no CNAE 321 identificada pola Orde de 2017, senón maioritariamente no CNAE 4777, que corresponde ao comercio polo miúdo de artigos de xoiaría. Esta situación de uso dun CNAE comercial no canto de fabricación obsérvase tamén nalgunhas sociedades de confección e coiro, aínda que son casos minoritarios.

En segundo lugar, e moito máis salientable, é o feito de atoparmos un **elevado número de empresas inactivas** no BORME (8 das 77 rexistradas) ou cuxa última información financeira depositada é moi antiga (outras 7 sociedades). Suman un total de 15 sociedades, o 19,5% das rexistradas – unha porcentaxe moi elevada.

Este tipo de comportamento soe ser indicativo de empresas con moi pouca actividade ou precaria situación financeira. Este feito redunda en varios dos comentarios sinalados anteriormente: o tecido empresarial artesán galego está fortemente atomizado, composto na súa maioría por pequenos obradoiros. Neste tipo de empresas son frecuentes as dificultades para consolidarse, así como a necesidade dunha maior profesionalización – aspecto que require un volume de facturación suficiente e regular.

Resultados da enquisa a obradoiros de artesanía

En xullo de 2024 levouse a cabo unha enquisa entre os obradoiros de artesanía rexistrados no RXAG. A análise a continuación resume os principais resultados que dela se desprende.

Un total de 97 participantes responderon á enquisa, o que supón contar cunha mostra equivalente ao 11,1% dos obradoiros rexistrados. Unha das respostas descartouse a efectos de análise ao non contar con información suficiente. A Táboa 15 resume as principais características demográficas da mostra.

Táboa 15. Características demográficas da mostra.
15A. Obradoiros

	Artesán						Forma xurídica		
	Home		Muller		Total		Individual	Mercantil	Total
Oficios									
Téxtil			13	100%	13	14%	12	1	13
Calceta & encaixe			9	100%	9	10%	8	1	9
Confección	1	14%	6	86%	7	8%	6	1	7
Coiro & calzado	8	62%	5	38%	13	14%	12	1	13
Madeira	5	71%	2	29%	7	8%	6		6
Artes gráficas	3	75%	1	25%	4	4%	4		4
Vidro & pedra	1	33%	2	67%	3	3%	3		3
Cerámica	4	50%	4	50%	8	9%	7	1	8
Metal	3	60%	2	40%	5	5%	4	1	5
Transporte	1	100%			1	1%		1	1
Mobles	1	50%	1	50%	2	2%	2		2
Xoiaría & bixutería	4	29%	10	71%	14	15%	13	1	14
Instrumentos musicais	4	100%			4	4%	4		4
Comercio retallista			1	100%	1	1%	1		1
Actividades artística	1	50%	1	50%	2	2%	2		2
Total	36	38,7%	57	61,3%	93		84 (91,3%)	8 (8,7%)	92

15B. Artesáns

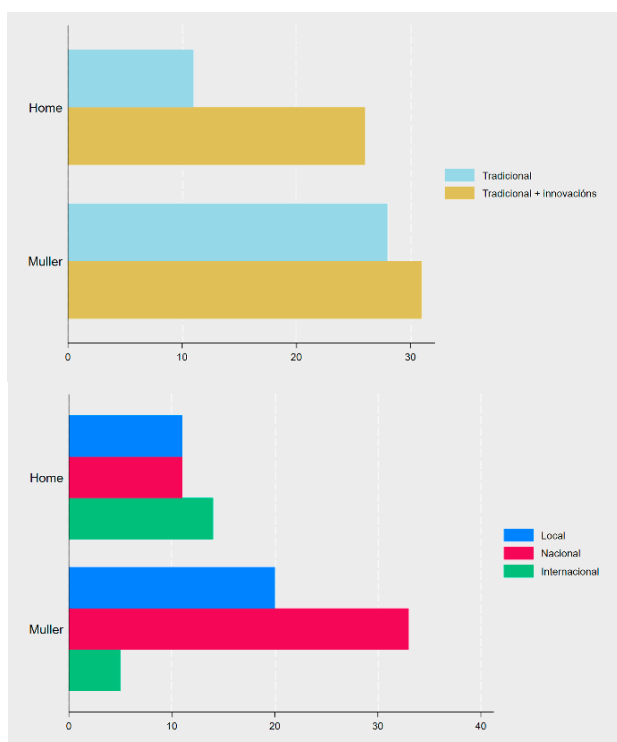
Anos de actividade artesán						
	1-4 anos	5-9	10-19	+20	Total	%
Idade						
Home						
20-29 anos						0,0%
30-39 anos	1	1	1		3	8,1%
40-49 anos	1	4	3	5	13	35,1%
50-59 anos	2	2	1	6	11	29,7%
60 ou máis		1		9	10	27,0%
Total	4	8	5	20	37	100,0%
	10,8%	21,6%	13,5%	54,1%	38,5%	
Muller						
20-29 anos		1			1	1,7%
30-39 anos	4	7	5		16	27,1%
40-49 anos	1	3	6	3	13	22,0%
50-59 anos	1	5	5	7	18	30,5%
60 ou máis		1		10	11	18,6%
Total	6	17	16	20	59	100,0%
	10,2%	28,8%	27,1%	33,9%	61,5%	
Total						
20-29 anos		1			1	1,0%
30-39 anos	5	8	6		19	19,8%
40-49 anos	2	7	9	8	26	27,1%
50-59 anos	3	7	6	13	29	30,2%
60 ou máis		2		19	21	21,9%
Total	10	25	21	40	96	100,0%
	10,4%	26,0%	21,9%	41,7%	100,0%	

Fonte: Elaboración propia.

A Táboa 15A amosa a distribución nas 15 principais áreas de actividade representadas na enquisa (agrupadas en base a divisións ou grupos CNAE), por sexo do artesán e forma xurídica do obradoiro. As principais actividades representadas son o CNAE 13 (24 participantes en téxtil, calceta e encaixe), CNAE 15 (13 obradoiros de marroquinería, coiro e calzado), e xoiaría e bixutería (con 14 obradoiros). O maior peso feminino obsérvase no téxtil e confección (CNAEs 13 e 14), representando a case totalidade da mostra. Pola súa banda, a maior proporción de homes obsérvase na produción de instrumentos musicais, a carpintería de ribeira, madeira, e artes gráficas. Canto á forma xurídica dos obradoiros, máis do 90% son traballadores autónomos e algo menos do 9% sociedades mercantís. En canto aos artesáns que rexentan estes obradoiros, a Táboa 15B amosa a súa distribución segundo sexo, idade e antigüidade no oficio. Os homes representan o 38,5% da mostra (37 respostas de 96), fronte ao 61,5% de mulleres artesás participantes na enquisa. Obsérvase unha maior proporción de emprendedoras entre as mulleres, como amosa o maior peso das cohortes 20-29 e 30-39 na idade e o rango 5-9 anos de experiencia no oficio. No global obsérvase unha elevada idade media, con só o 20,8% dos participantes contando menos de 40 anos no momento de realizar a enquisa.

A Figura 6 profunde na distinta estratexia comercial seguida por homes e mulleres. Así, os artesáns caracterízanse por unha maior aposta por incorporar innovacións como novas tecnoloxías e outros materiais ás técnicas tradicionais, así como por unha maior exposición aos mercados internacionais. As artesás, pola súa banda, optan en maior medida polas técnicas tradicionais e os mercados local e nacional. Unha comparativa similar por idades (en gráfico non reportado) apunta niveis similares de aposta pola innovación nas distintas cohortes de idade e experiencia no oficio.

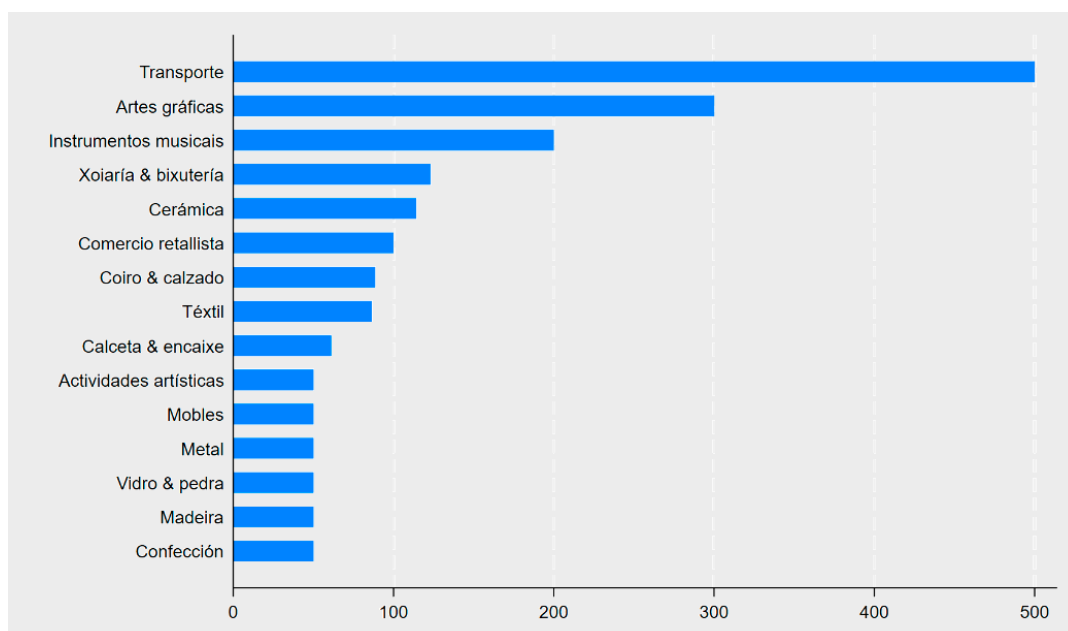
Figura 6. Técnicas de produción empregadas e principais mercados de comercialización, por sexo.

Fonte: Elaboración propia.

Os participantes na enquisa responderon a varias cuestións sobre a situación financeira do seu negocio, o cal permite realizar unha comparativa entre a mostra e a estrutura empresarial descrita na PARTE I do informe. A Figura 7 amosa a facturación promedio dos obradoiros das distintas áreas de actividade. Todos eles son micro empresas consonte a Tipoloxía UE 2003/361, ao facturar por baixo dos 2 millóns de euros. Máis aínda, **unha ampla maioría dos obradoiros non supera os 200 mil euros de ingresos anuais**. Unicamente a carpintería de ribeira, artes gráficas, e produción de instrumentos musicais contan con empresas de maior facturación, mais a mostra dista de ser representativa en todos os casos (só respondeu unha carpintería de ribeira e catro obradoiros de ambos os outros oficios). Seguen por tamaño medio as áreas con maior número de representantes na mostra: xoiaría e bixutería (14 obradoiros), cerámica (8 obradoiros), coiro e calzado (13) e téxtil (13) contan con niveis de ingresos anuais en torno aos 100 mil euros. No lado oposto, e entre os oficios con maior representación na mostra, as áreas de actividade en confección (7 obradoiros), madeira (6) ou metal (5) apenas chegan aos 50 mil euros de facturación anual.

Figura 7. Facturación anual media dos obradoiros da mostra distribuídos por áreas de actividade.

Fonte: Elaboración propia.

No lado positivo, a información facilitada acerca dos ingresos do negocio cinco anos atrás apunta certa tendencia ao crecemento. Así, se ben só nove obradoiros activos en 2018 declaran ter crecido en facturación cinco anos despois – principalmente nas áreas de téxtil, calceta, confección e coiro e calzado – outros 18 obradoiros iniciaron a súa actividade durante este período, principalmente xoiarías e oficios nas actividades de téxtil e confección. Pola contra, unicamente dous obradoiros declaran caída de actividade, ambos caendo na inactividade en 2023.

Para profundar na situación económica da industria artesán en Galicia, pediúselles aos participantes na enquisa que facilitaran tamén unha estimación subxectiva da marcha dos seus negocios. A Táboa 16 resume as respostas facilitadas, entre

“mala”, “regular” ou “boa”. 48 obradoiros artesanais (o 53% das respostas) declaran unha situación regular, por 29 (32%) que a ven boa e 14 (15%) que a declaran mala. As valoracións máis positivas son as facilitadas polos obradoiros de cerámica, artes gráficas (ambas 75% positivas) e vidro e pedra (67% positivas). No lado oposto, as dúas empresas de actividade artística declaran unha situación mala, así como 3 das 13 xoiarías e bixuterías. Chama a atención a distribución por sexos: a metade dos homes (18 de 36) valora positivamente a marcha dos seus obradoiros, por só 13 de 58 mulleres (22,4%), entre as cales a valoración “regular” é claramente maioritaria (37 respostas, o 64%).

Táboa 16. Situación dos obradoiros participantes na mostra, segundo valoración do artesán.

	Situación do obradoiro				Total
	Mala	Regular	Boa		
Oficios					
Téxtil	1 7,7%	9 69,2%	3 23,1%		13
Calceta & encaixe	2 22,2%	5 55,6%	2 22,2%		9
Confección	1 14,3%	5 71,4%	1 14,3%		7
Coiro & calzado	1 7,7%	8 61,5%	4 30,8%		13
Madeira		5 83,3%	1 16,7%		6
Artes gráficas	1 25,0%		3 75,0%		4
Vidro & pedra	1 33,3%		2 66,7%		3
Cerámica		2 25,0%	6 75,0%		8
Metal	1 20,0%	3 60,0%	1 20,0%		5
Transporte		1 100,0%			1
Mobles		2 100,0%			2
Xoiaría & bixutería	3 23,1%	7 53,8%	3 23,1%		13
Instrumentos musicais	1 25,0%	1 25,0%	2 50,0%		4
Comercio retalista			1 100,0%		1
Actividades artísticas	2 100,0%				2
Total	14 15,4%	48 52,7%	29 31,9%		91

Fonte: Elaboración propia.

Por último, pedíuselle aos participantes unha interpretación, en formato resposta libre, sobre cal é o por que da boa, regular ou mala marcha do seu negocio. As respostas foron codificadas en 6 categorías para as interpretacións sobre a marcha negativa ou regular do negocio, e outras 4 categorías sobre a boa marcha do negocio. As negativas son:

1. necesidades do negocio non atendidas: como estar iniciando a actividade, falta de espazo, falta de tempo ou imposibilidade de conciliación, e investimentos necesarios;
2. baixa facturación;
3. marxe estreito: unha resposta que se pode manifestar ben facendo mención aos elevados gastos de xestión, un prezo de mercado baixo de máis, ou a apreciación equivalente dunha “artesanía non valorada polo mercado”;
4. mención expresa ás respostas 2. e 3. (baixa facturación e marxe estreito)
5. a falta de axudas públicas (subvencións, etc.);
6. outras razóns.

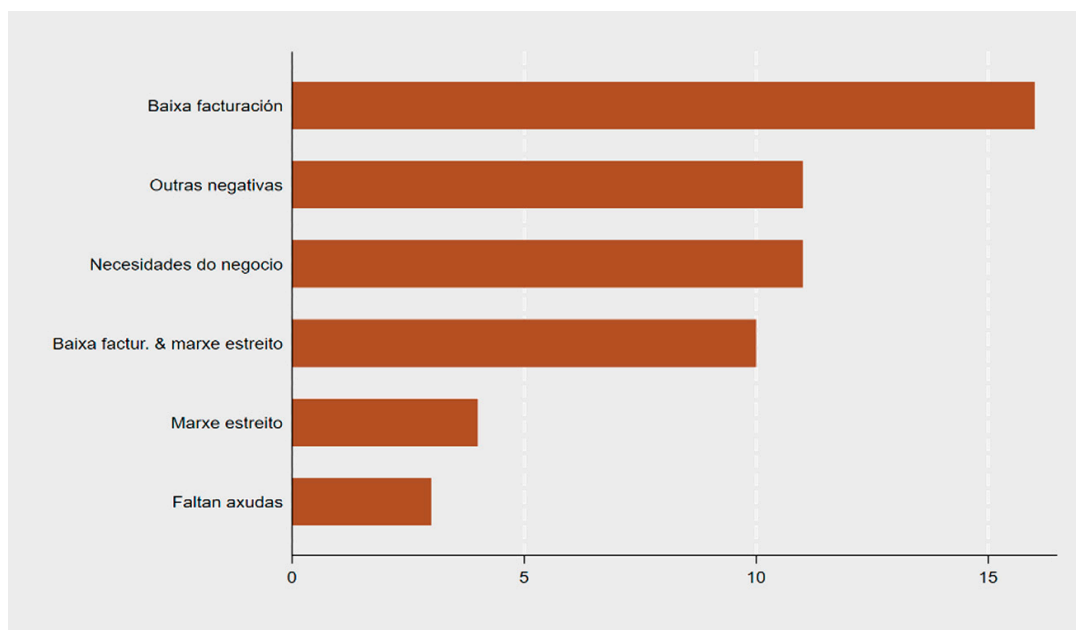
Pola súa banda, as respostas positivas codificadas son:

7. alta facturación (nivel de vendas e ingresos suficiente);
8. crecemento (a empresa ou as vendas están crescendo);
9. marxe operativo adecuado (ganancia suficiente entre prezo de venda e gastos de xestión);
10. outras razóns.

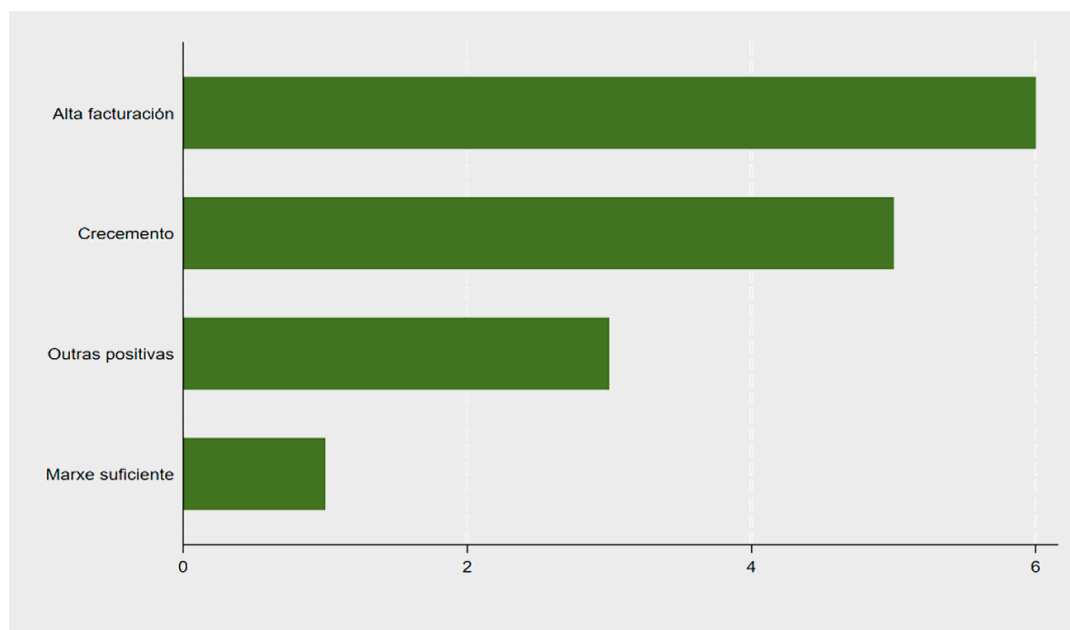
A Figura 8 amosa as interpretacións facilitadas, separadamente para os obradoiros en mala ou regular situación (gráfica superior) e para os obradoiros en boa situación (gráfica inferior). Como se pode apreciar, os obradoiros en peor situación fan referencia ás **dificultades para consolidar o negocio que permita unha maior profesionalización**. Así, 26 das 54 interpretacións facilitadas para este tipo de obradoiros fan referencia aos baixos ingresos (o 48% das respostas), ben como principal razón ou en conxunto co estreito marxe de beneficios. Ademais, necesidades non atendidas como a falta de tempo ou investimentos necesarios suman 11 respostas (o 20% das interpretacións negativas). Igualmente, os obradoiros en boa situación fan referencia a un nivel de ingresos suficiente ou en crecemento nos últimos anos como razóns principais (11 de 15 interpretacións, o 73% das respostas facilitadas). Porén, case a metade dos obradoiros neste grupo non facilitaron interpretación algunha.

Figura 8. Respostas á pregunta “por que considera que a situación do obradoiro é boa/regular/mala?”

Obradoiros en situación “mala” ou “regular”

Obradoiros en boa situación

Fonte: Elaboración propia.

Contribución do sector artesanal á economía galega

Do estudo realizado a partir de múltiples fontes de información primarias e secundarias extraense as seguintes conclusións.

A maior parte dos oficios de artesanía encádranse na industria manufactureira. Os máis relevantes pertencen aos grupos e clases CNAE identificados na Orde de 12 de Abril de 2017 (*Orde 2017*) dentro das **divisións de Industria téxtil (13), Confección de prendas de vestir (14), Industria do coiro e calzado (15), Industria da madeira e cortiza, cestería e espartaría (16), Artes gráficas e servizos relacionados (18), e Outras industrias manufactureiras (32).**

A **industria manufactureira en Galicia** representa o **12,9% do valor engadido bruto (VEB)** da economía galega, cun peso relativo superior lixeiramente á media española (12,5%) mais claramente inferior á europea (16,5%). A remuneración de asalariados, do 15,5%, móvese nos mesmos termos fronte ao 12,3% da española e 16,6% da europea. Canto á suma das **principais divisións CNAE representadas polas actividades artesás**, a produción ascende aos 3,9 mil millóns de euros, o 3,0% da produción total e o 10,1% da industria manufactureira. A **contribución ao PIB galego das actividades con maior representación da artesanía** ascende a 926,2 millóns de euros, o **1,6% do VEB total da economía galega e o 12,2% do VEB da industria manufactureira**. Estas cifras darían o límite máximo da contribución da artesanía á economía de Galicia, para o cal toda a actividade destas divisións CNAE deberían terse levado a cabo mediante procesos artesáns.

O número de empregos ascende a 21.636 – máis do 90% asalariados – supoñendo **en torno ao 2,0% dos empregos** en Galicia. As actividades con maior contribución son a Industria da madeira e cortiza agás mobles, cestería e espartaría (16), en niveis en torno ao 0,7%-0,8% do total do VEB e do emprego en Galicia, seguidos por Confección de roupa de vestir (CNAE 14) e Industria do coiro e do calzado (15), que suman entre ambas o 0,6%-0,8% do VEB e emprego totais.

O **total de unidades locais** nas principais divisións CNAE con especial presenza **de actividades artesás supoñen o 1,70% do total en Galicia**. O número de empresas estímase en **3.700 – o 1,54% das empresas en Galicia**. Destas, en torno ao 40% serían sociedades mercantís, o 53% autónomos e menos do 7% outro tipo de sociedades. Destaca o **maior emprendemento por persoas físicas** nestas actividades con maior relevancia da artesanía – dez puntos porcentuais superior á media. Identifícanse 1.092 sociedades mercantís nas divisións CNAE con especial presenza de **actividades artesás** con contas publicadas no BORME. **O 84,6% destas sociedades son micro empresas** (facturación anual inferior aos 2 millóns de euros). Compróbase ademais a **maior atomización empresarial nas actividades económicas con especial relevancia da artesanía**.

A análise da Tipoloxía PEME das sociedades mercantís permite concluír que as **empresas pequenas e micro das divisións CNAE de Industria téxtil (13), Confección de prendas de vestir (14), Industria do coiro e calzado (15), Industria da madeira e cortiza, cestería e espartaría (16), Artes gráficas e servizos relacionados (18), e Outras industrias manufactureiras (32) son os que contan con maior presenza de empresas vinculadas a actividades artesanais**. Ningún grupo de análise se comporta mellor en termos de rendibilidade ou marxe operativa, do cal se infire que o mellor xeito de discriminar dentro destas ramas de actividade a produción industrial da produción artesanal, de acordo á definición da Lei 8/2023 de Artesanía de Galicia, estará no tamaño empresarial (perfil PEME).

Por último, o 49% das **872 entidades** rexistradas no RXAG **concéntranse en unicamente 9 actividades artesanais**, principalmente en xoiaría e bixutería, cerámica, e téxtil e confección. Por forma xurídica, **case o 90% dos obradoiros de artesanía rexistrados no RXAG son traballadores autónomos**. As sociedades mercantís supoñen menos do 9% dos rexistros, e o resto de formas xurídicas non acada o 4%. Canto aos resultados da enquisa, todos os obradoiros participantes na mostra son micro empresas, **cunha ampla maioría non superando sequera os 200 mil euros de ingresos anuais**. Os obradoiros en peor situación fan referencia ás **dificultades para consolidar o negocio que permita unha maior profesionalización**. Igualmente, os obradoiros en boa situación fan referencia a un nivel de ingresos suficiente ou en crecemento nos últimos anos como razóns principais da boa marcha do negocio.

A partir das conclusións anteriores, realízase unha estimación da contribución económica do sector artesanal á economía galega. A metodoloxía emprega como punto de partida unha estimación da porcentaxe de sociedades mercantís activas no BORME dentro de cada grupo CNAE seleccionado ás que se lle atribúe un carácter artesanal. Esta atribución baséase no número de rexistros existentes

no RXAG. Para corrixir o nesgo de auto-selección dos obradoiros rexistrados, a atribución realízase mediante inferencia Bayesiana para determinar a probabilidade de selección nos distintos grupos. O segundo paso é a estimación da facturación total destas sociedades mercantís, en base a información dispoñible na base de datos SABI. Complétase a estimación co número e facturación dos autónomos, cooperativas, asociacións e outro tipo de entidades.¹⁰ A relación entre produción e VEB das ramas correspondentes da industria manufactureira en Galicia permite completar a estimación para a contribución ao VEB da artesanía galega.

Estimamos o valor engadido bruto **(VEB) anual da artesanía galega en 135 millóns de euros**, o cal representa **o 0,23% do PIB de Galicia** no ano 2021, e **o 1,7% do PIB industrial**. Parte desta estimación corresponde a produción artesán por empresas industriais non artesás – asumindo unha contribución á estimada por EOI (2015) para a artesanía española. O **número de empresas roldaría as 1.850**, na súa maioría (en torno ao 84%) autónomos.

Esta estimación resulta claramente inferior ás proporcionadas por EOI (2015) e KPMG (2022) para a artesanía en España (no 2,4% do PIB industrial e un 0,4% do PIB total no caso das estimacións feitas pola Fundación EOI e o *Ministerio de Industria, Energía y Turismo*). Máis aínda, a nosa revisión á baixa contrasta coa estimación da contribución da artesanía galega en termos de número de empresas (2.850 no ano 2015) e empregos artesanís, ambos por riba do peso relativo de Galicia no conxunto de España, tanto en termos de PIB como de poboación.

Dada a metodoloxía de estimación empregada, **os resultados á baixa son consecuencia do alto nivel de atomización e inactividade observado no tecido empresarial da artesanía galega**. A definición dos obxectivos da Lei de Artesanía de Galicia, no seu artigo 1, asumen en boa medida esta realidade. Entre outros, os seguintes:

- e) o impulso da comercialización e a mellora da rendibilidade e da competitividade da artesanía no mercado (...);
- f) a profesionalización do sector artesanal mediante a formación continua e especializada;
- g) a promoción da creatividade, da calidade e da innovación na produción artesanal galega e a creación de sinerxías con outros sectores produtivos.

—

Agradecementos

O autor deste capítulo agradece a contribución de Edelmiro López Iglesias (USC).

¹⁰ Asísumese unha facturación similar ás mercantís para outro tipo de entidades e, en base aos datos obtidos na enquisa, do 45% da facturación das sociedades mercantís para os traballadores autónomos.

Referencias bibliográficas

- CES (2022). *Ditame 4/22 Sobre o anteproxecto da Lei de Artesanía de Galicia*. Consello Económico e Social de Galicia.
- EOI (2015). *Situación de la artesanía en España: Informe de competitividad y principales variables económicas*. Fundación EOI & Ministerio de Industria, Energía y Turismo.
- Gov.uk (2020). Number of employees in the craft economy of United Kingdom (UK) from 2011 to 2019. Gov.uk Retrieved in Statista from www.statista.com/statistics/284946/crafts-economy-employment-in-the-united-kingdom-uk/
- INE (2022). CNAE-2009. Instituto Nacional de Estadística, 06/04/2022. Accesible en www.ine.es/daco/daco42/clasificaciones/cnae09/notasex_cnae_09.pdf
- INPS (2021). Number of artisans in Italy from 2014 to 2020. *Instituto Nazionale della Previdenza Sociale*. Retrieved in Statista from www.statista.com/statistics/1209732/artisans-in-italy/
- Insee (2019). Distribution of craft businesses operating in France in 2018, by activity sector. *Insee, & CCI Paris Île-de-France*. Retrieved in Statista from www.statista.com/statistics/1047842/craft-businesses-by-activity-sector-france/
- KPMG (2022). *La artesanía en España: seña de identidad de la alta gama*. KPMG. Disponible en <https://kpmg.com/es/es/home/sala-de-prensa/notas-de-prensa/2022/05/np-artesania-aportacion-economia.html>
- Lago S, Armesto JF, Domínguez A, Sánchez P (2023). Tecido empresarial galego e dinámica empresarial. Análise comparada. *CES Galicia*. Colección informes 3/23.
- Lei 8/2023, do 14 de decembro, de Artesanía de Galicia*. DOG 239 do 19/12/2023.
- Onebid (2024). Structure of the arts and crafts market in Poland in 2023, by transaction volume. *Onebid.pl*. Retrieved in Statista from www.statista.com/statistics/1455444/poland-structure-of-the-arts-and-crafts-market/
- Orde de 12 de Abril de 2017, pola que se revisa a relación de actividades artesás recollidas no anexo IV do Decreto 218/2001, de 7 de setembro, polo que se refunde a normativa vixente en materia de artesanía*. DOG 79 do 25/04/2017.
- Peón D, Ruíz F, López E (2020). Informe sobre o tecido industrial do sector lácteo en Galicia. En Andrade JM (ed.), *Estratexia de dinamización do sector lácteo galego 2020-2025*, Xunta de Galicia e Fundación Juana de Vega, p. 74-125.
- Real decreto 475/2007, de 13 de abril, *por el que se aprueba la Clasificación nacional de actividades económicas 2009 (CNAE-2009)*. BOE 102 de 28/04/2007.

6

Artesanía e consumo

Artesanía e consumo

Carmen Rodríguez Rodríguez

Elvira Santiago Gómez

Percepción actual como obxecto de consumo: a revalorización da artesanía

Á hora de analizar o consumo actual de artesanía en Galicia parece necesario comezar a reflexión coa descrición do obxecto de consumo (que se consome), continuar abordando a comprensión do sentido que se lle pode dar ao consumo (por que se consome), para, finalmente, estudar a percepción actual que existe sobre o consumo de artesanía (que se ten en conta á hora de consumir artesanía). Esta última cuestión reflicte como se concreta a construción social da mirada de quen consome dentro dun contexto histórico determinado, como os valores dunha determinada época inflúen na percepción (e na compra) dos consumidores.

A descrición do obxecto resulta fundamental para entender o seu consumo. Esta tarefa xa se abordou con anterioridade neste informe. Realizouse un esforzo para construír a súa definición e desagregáronse as características propias desta actividade, tratando de crear unha descrición ampla que dea cabida á vasta e rica diversidade que a caracteriza. Este apartado dedicado ao consumo deterase a considerar os aspectos desta definición que afectan directamente ao seu consumo.

A necesidade dunha definición clara do que é a artesanía, de categorización, de marcar límites que establezan un “dentro/fora” (e a cuestión de quen decide que queda dentro e que queda fora) aparece recollida na teoría sobre este tema, pero tamén nos discursos dos entrevistados e enquisados na investigación realizada para este informe¹. A precisión da definición é considerada un elemento básico que establecerá requisitos, creará identidade, distinción e clasificación, condicións que son fundamentais para a asociación, conservación e protección. Pero o ánimo uniformizador que implica toda categorización, en certo sentido, choca coa multiplicidade, pluralidade e especificidade propias da produción artesanal, o que fai que este labor resulte complexa e problemática.

A construción desa definición e a asignación desa etiqueta de “artesanía” resulta, por tanto, unha tarefa controvertida, pero necesaria para orientar tanto a súa

¹ Entrevista con membros da Asociación Galega de Artesáns AGA. Mostrart, A Coruña, 29/07/2024; Enquisa Sistemas Artesanais en Galicia. Perspectivas de futuro. UDC-CISPAC para o CES-Galicia. Xullo, 2024.

práctica como o seu consumo. O establecemento de criterios clasificatorios nun ámbito tan heteroxéneo tende a aterse á practicidade dunha política de mínimos á hora de construír unha definición operativa. Para unir as diferentes visións do que ha de ser considerado como artesanía, distinguíndoa claramente do ámbito do industrial e do artístico (aínda que manteña puntos de contacto con ambos), habería que atender ao esencial, ao nexo común que orienta o traballo artesán: “Unha actividade multidireccional obriga, por tanto, a buscar nexos de unión epistemolóxica que incorporen contidos comúns ás diferentes disciplinas.”² (Suárez Martín, 2021:164). Con todo, como simplificar a complexidade do diverso mantendo certo rigor?

Se a definición é demasiado laxa, ampliando a acepción do termo para dar cabida a todas as manifestacións da artesanía, pódese favorecer o intrusismo, ou, pola contra, se se restrinxen demasiado a definición, podería xurdir certa discriminación ao esixir condicións moi específicas que restrinxan o campo do artesán. Pero entre o “todo entra” e o “nada cabe”, hai un espazo amplo no que se pode situar o que é a artesanía.

Un elemento que pode axudar a iluminar esta cuestión é a clasificación que suxire Suárez Martín (2021), seguindo a Santos (2011) e Aguirre e López (2019), e que establece 8 tipos de artesanía: a suntuaria, a folclórica, a informal (baseada no movemento *Do It Yourself*), a tecnolóxica (que incorpora a dixitalización e os espazos colaborativos como os fabLabs), a artística, a etnográfica, a recreativa (vinculada a talleres e cursos, experiencial e educativa) e a contemporánea:

unha artesanía de vangarda, innovadora, que atende ás novas tendencias e necesidades sociais, confronta a tradición coa modernidade, incorpora a tecnoloxía, móvese entre a identidade do territorio e o seu desenvolvemento global, xoga cos materiais e o seu maior protagonista é o deseño. Unha artesanía fresca e actual que incorpora a transversalidade na súa propia concepción.³ (Suárez Martín, 2021:164)

Cabería entón falar de artesanías, máis que de artesanía, recollendo a súa heteroxeneidade e a evolución que sofren ao longo do tempo, dando a cada manifestación o seu espazo, pero distinguíndoas claramente.

Abordaríase nesta clasificación unha das problemáticas que apareceu de forma recorrente na investigación e que pode plantexarse como un criterio básico para a categorización dun produto como artesán e a adxudicación desa etiqueta: a utilización da tecnoloxía na súa produción. Adóitase identificar o artesán co “feito a man”, para subliñar que é unha man humana a que crea o obxecto. Con todo, esa man humana usa ferramentas. E aí aparece un dos puntos de fricción, pois a introdución de novidades técnicas e tecnolóxicas é un feito constante e acumulativo, que pode vincularse co propio sentido de perfeccionamento que ten a práctica da artesanía, pero que o converte nun permanente territorio en disputa. Á fin e ao cabo, a artesanía está viva, non é unha actividade ancorada no pasado, senón que, como apunta Sennett (2009) ten que estar vinculada ao seu tempo para ter sentido como actividade económica.

2 En castelán no orixinal. Tradución propia.

3 En castelán no orixinal. Tradución propia.

Pero ata que punto admite o termo as novidades tecnolóxicas? é posible non telas en conta, vedarlles a entrada? Quizá a distinción de distintos tipos de artesanías poida colaborar a resolver algún destes dilemas á hora de etiquetar que se consome cando se consome artesanía.

Unha vez visto o obxecto de consumo, vexamos o porqué do consumo.

As transformacións históricas, políticas, sociais, culturais e económicas que tiveron lugar no últimos cincuenta anos modificaron aos individuos, os seus valores e o contexto no que estes, viven, producen e consomen. Os fenómenos derivados do desenvolvemento do capitalismo a finais do século XX e principios do XXI modificaron o mercado e a maneira de consumir. A globalización, a virtualización e dixitalización da sociedade de consumo de masas expuxeron novos escenarios nos que o consumo adoptou novas formas e conquistou novos territorios. Aínda que se mantén o consumo orientado a satisfacer as necesidades básicas, este tamén pode entenderse como símbolo de ostentación (Veblen, 2004), forma de distinción social (Bourdieu, 2015), de emulación de clases sociais superiores (Duesenberry, 1972), de lecer ou hedonismo (Lipovetsky e Charles, 2006), pode supoñer unha vía de escape (unha forma de evasión) ante a insatisfacción vital dun individuo que buscar un sentido para a súa vida (Moreno, 1982) ou pode concibirse como medio para construír a individualidade e sentirse aprobado socialmente (Girola, 2005), de proporcionar felicidade, á fin e ao cabo (Cabrera, 2011). Ningunha destas motivacións é excluínente.

Ao ser o consumo fillo do seu tempo, evoluciona ao seu compás. Nun contexto no que os vínculos sociais dilúense, onde os cambios aumentan a súa velocidade e desintegran as seguridades, sementando a incerteza, o consumo representaría “un dominio elixido e domesticado para os suxeitos, un universo para un mesmo no que se buscan incesantemente elementos de felicidade”⁴ (Lipovetsky, 2007:280). Sería esta unha felicidade, seguindo o ritmo dos tempos, resulta efémera e require novamente da repetición do consumo para manterse. O consumo configúrase, así, como unha especie de lugar seguro e de goce, que proporciona identidade, personalidade e sentido ao suxeito, aínda que sexa de forma fugaz e provisional e deba ser renovada para manter o seu efecto, incitando a un novo consumo.

A necesidade de subliñar a singularidade e a diferenciación dos individuos fronte á masa e a urxencia por crear novas identidades a través do consumo (Baudrillard, 1990), ante o enfraquecemento ou a desaparición das tradicionais, leva ás marcas para vender conceptos, máis que obxectos, construíndo “a marca como experiencia, como estilo de vida”⁵ (Klein, 2001:49). Esta forma de presentarse ante os demais, de constituírnos a nós mesmos a través dos ollos dos que nos miran, orienta o noso consumo. Detrás dese estilo de vida, do que se ergue como símbolo o produto consumido, existe unha narrativa que vincula uns valores cos que o consumidor pretende identificarse (participar deles, reflectirse neles, verse recoñecido por eles). Así, “Os consumidores modernos poden identificarse coa fórmula seguinte: eu son = o que teño e o que consumo.”⁶ (Fromm, 1978:43)

4 En castelán no orixinal. Tradución propia.

5 En castelán no orixinal. Tradución propia.

6 En castelán no orixinal. Tradución propia.

Os valores (positivos e negativos, de todo tipo) dos obxectos, que se contaxian ao seu posuidor, configúranse entón como un elemento fundamental á hora de motivar (ou desmotivar) o consumo. Habemos de volver, pois, sobre os valores da artesanía para analizar o porqué do seu consumo, que sufriu unha resignificación, unha revalorización reactiva ao devir dos tempos.

Ante a desaparición dos referentes fixos e das identidades tradicionais, a artesanía proporciona obxectos con historia e cunha narrativa incrustada. Transmite a cultura material e inmaterial dun pobo ou dun territorio, conteñen a súa memoria. Supoñen identidade e patrimonio. Os obxectos artesanais están cargados de sentido e de significado.

Fronte á despersonalización do obxecto fabricado en serie e en masa a artesanía produce un obxecto único e singular. A artesanía supón unha factura individualizada diferenciada do produto final, que resulta imperfecto, distinguíndose así do acabado liso e preciso propio do produto dunha máquina. Sobre este resultado aparentemente perfecto reflexiona Han:

O puído, pulcro, liso e impecable é o aceno de identidade da época actual. (...) Por que o puído resúltanos hoxe fermoso? Máis aló do seu efecto estético, reflicte un imperativo social xeneral: encarna a actual sociedade positiva. O puído e impecable non dana. Tampouco ofrece ningunha resistencia.⁷ (Han, 2016:11)

Pero esta artificialidade está deshumanizada. Non incorpora a reflexión nin emoción que contén a artesanía. Detrás dela non hai ninguén, hai un baleiro.

Un dos valores presentes na artesanía é que supón a presenza dunha persoa, a existencia dun interlocutor. O elemento fundamental da súa produción é a intervención directa do artesán/a, protagonista da actividade, creador e autor do obxecto. El/ Ela controla a totalidade do proceso de produción e establece un vínculo persoal co produto xerado a través do que comunica ideas e emocións. O seu labor implica certo coñecemento técnico, supón a posesión de certas habilidades e un compromiso ético co seu traballo e coa súa contorna. E todo isto, suma valía ao traballo.

Fronte ao ritmo fugaz que marca a aceleración da época da obsolescencia programada, ofrécese, a través do consumo da artesanía, raíz e permanencia. Apréciase o feito de que a realización dun obxecto artesán conleve un investimento en tempo, destreza, reflexión e creatividade que incrementan o seu valor.

Ademais, a artesanía é a forma de produción máis respectuosa co medio ambiente e atópase aliñada cos novos hábitos de consumo emerxentes que se orientan cara á sustentabilidade, a reciclaxe e a economía circular. Tende a promover a produción e o consumo de proximidade, participa do próximo e respecta o territorio e os seus habitantes.

Dinámicas de achegamento ao consumidor

Analizando os resultados da investigación realizada, pódense propoñer diferentes accións para que a artesanía chegue mellor ao consumidor. Estas baséanse fundamentalmente na mellora de tres elementos que están interrelacionados: o (re) coñecemento, o acceso e a visibilidade.

7 En castelán no orixinal. Tradución propia.

Segundo a Real Academia Española (RAE), recoñecer ten unha dobre acepción. Pode entenderse como “Examinar algo ou a alguén para coñecer a súa identidade, natureza e circunstancias”⁸. Saber que é a artesanía e cales son as súas características, resulta un requisito previo para poder valorala correctamente. Tamén pode entenderse como “Establecer a identidade de algo ou de alguén”⁹. Neste sentido, a certificación, a etiquetaxe do que é artesanía e do que é un/a artesán/a, supoñerían unha garantía da súa calidade. O papel do coñecemento e do recoñecemento do sector son eixos craves onde cabe posibilidade de mellora.

O acceso á artesanía, o compartir espazos físicos ou virtuais entre produtores e consumidores, o establecer comunicación entre ambos, facilita a interacción e a creación de vínculos, fomentando tanto o consumo puntual como a longo prazo. O acceso facilita o coñecer e o coñecemento mantido no tempo permite o recoñecemento, o distinguir a calidade.

A visibilidade posibilita mostrar tanto a multiplicidade da oferta como as posibilidades dunha actividade económica enraizada no territorio, que forma parte de nós, aínda que ás veces vivamos de costas a ela. A divulgación e promoción da artesanía convértense aquí en vías de intervención que poderían ampliar esa visibilidade que é a antesala do contacto. Se non se ve, non se sabe que existe (non se coñece) e, por tanto, é coma se non existise (co que o acceso se volve imposible).

Como se pode observar, as tres cuestións non poden considerarse de forma autónoma e illada, pois unhas inflúen nas outras, e así é como as debemos entender nas reflexións que aparecen a continuación.

Na investigación levada a cabo, un dos enquisados propón que “Deberían crearse máis oportunidades para la venta de productos artesanales”. E sería interesante realizalo desde distintos ámbitos, espazos e formatos, dunha forma consciente e reflexiva, coidando a calidade da experiencia para promover a correcta valoración do produto artesanal e fomentar a profesionalización do sector.

No traballo de campo destácase o papel das feiras e os encontros como lugares de consumo. Na reunión con membros da Asociación Artesáns de Galicia (AGA) estes sinalan que a venda directa, de ti a ti, que se realiza sobre todo en feiras e encontros pode supoñer un punto principal de venda. Un 50,5% das persoas enquisadas sinalan que asiste ás feiras sectoriais (mercados xerais/feiras de artesanía) para comercializar os seus produtos mentres que un 29,9% que afirma ter tenda propia. En ambas as formas de comercialización prodúcese un trato directo coa persoa compradora, que pode ser motivo de disfrute ou cuestión problemática, dependendo da actividade e da persoa artesá. Pode custar facerse a este formato, “pérdese a intimidade do obradoiro, ou traballo e a introspección”.

Ademais, a participación nas feiras resulta demasiado cara e ás veces estas están desvirtuadas ao non estar reguladas. Realizar feiras, pero de calidade (“as feiras deberían de ser un exemplo de calidade”), con certo nivel dos participantes, feitas por axentes cualificados (“que as faga quen ten que facelas, quen ten o coñecemento”), poden ser unha forma de achegar ao público á artesanía, unha forma de educar á xente sobre o que é a artesanía. A regulación das feiras tamén serviría para xestionar

8 En castelán no orixinal. Tradución propia.

9 En castelán no orixinal. Tradución propia.

o control do uso do termo artesanía. A esta distinción, suxiren, podería colaborar unha catalogación de feiras que diferenciase as que son de artesanía das que non o son.

Simultaneamente, imponse a realidade da transición a un mercado global e a necesaria adaptación a un mundo en liña. A artesanía, “Durante anos resistiu á industrialización, aos embites da globalización, ao consumismo feroz ausente de valores, pero o impacto da dixitalización é tan forte na sociedade que non podemos obviarla.”¹⁰ (Suárez Martín, 2021:170). Pode ser, mesmo, unha oportunidade para expandirse e ampliar mercados: “O sector vese abocado a identificar de modo urxente aquelas oportunidades de desenvolvemento que xa estaban pendentes de resolver e outras novas que se derivan da actual situación, de modo que posibiliten chegar tanto ao seu público obxectivo como a novos públicos, a través da adaptación dos formatos polos que se canaliza, da propia natureza e composición dos seus produtos, da adaptación á economía circular ou das canles de transmisión utilizados.”¹¹ (García, 2021:46).

Neste sentido, segundo os datos da enquisa, a venda en liña é usada por un 53,6% dos enquisados para comercializar os seus produtos, cobrando unha maior relevancia desde a pandemia do 2020. Esa percepción da utilidade do dixital compróbase ao observar que unha porcentaxe significativa os artesáns e artesás enquisados estarían interesados de recibir formación complementaria relacionada coa visibilidade e accesibilidade en redes. Isto permitiría a ampliación da posibilidade de conexión cos seus consumidores potenciais e expandiría o seu círculo de compradores. Un 20,2% dos enquisados estarían interesados en formación relacionada con comunicación e redes sociais, a un 19,1% gustaríalle recibir nocións sobre comercio electrónico e un 13,8% considera interesante recibir ensinamentos sobre deseño de páxinas web.

Varias das persoas que realizaron a enquisa mencionan a utilidade das axudas existentes para o sector enfocadas á mellora da súa actividade en liña (tanto da páxina web como do comercio en liña), aínda que algúns as consideran insuficientes. Tendo en conta as necesidades de dixitalización, de visibilidade e de expansión de mercados ao exterior, quizá sería unha boa medida reforzar este tipo de axudas ou outras relacionadas con estas, como a dun artesán que propón que “sería muy interesante para facilitar el comercio online sobre todo internacional la subvención de gastos de envío”, ao encarecer estes o prezo final do produto, un dos obstáculos á venda. Pero habería que adaptar a modalidade de axuda ao tipo de negocio. A especificidade da artesanía require unha revisión das políticas de axudas, pois en ocasións non requiren as mesmas cousas que outro tipo de negocios. Cortar a todas por un mesmo patrón pode resultar contraproducente e pouco eficaz. Quizá unha reconsideración de que axudas necesita a artesanía, desde a perspectiva dos produtores, poida resultar interesante, pois consideran que “no hay una infraestructura real ni unos canales reales de ayuda para comercializar nuestro producto (...) realmente no ayudan a la mayoría del sector, ayudan a dos o tres talleres que tienen una producción alta con muchos empleados y es lo que interesa, piensa que la artesanía depende de la consellería de industria y turismo no de la agricultura e interesa comercializar un producto que se puede hacer en

¹⁰ En castelán no orixinal. Tradución propia.

¹¹ En castelán no orixinal. Tradución propia.

cantidades”. Esta insatisfacción tamén se observa nalgúns comentarios nos que se sinala que as axudas que se orientan ás páxinas web ou ás redes sociais non resultan interesantes nalgúns casos, porque “no meu oficio iso non é ou que funciona”. A heteroxeneidade existente neste campo fai que haxa que prestar atención ás diversas casuísticas. Ademais, a actividade en liña pode parecer como unha posible solución, tendo moito peso en certos oficios, pero non debe substituír á promoción física, remarcando de novo o papel das feiras: “ninguén te vai ir buscar á rede se non te coñece de antemán, e a iso axudan as feiras artesás de calidade- que hai moitas que non o son e se apropián dos valores dos artesáns para sacar proveito e rédito económico.”

Reflexionando sobre esta idea de ofrecer espazos físicos e virtuais de calidade para mellorar a imaxe da artesanía e fomentar o seu consumo, hai que lembrar o papel que cumpren as certificacións e o asociacionismo para o recoñecemento dunha actividade económica que, en ocasións, é vista como pouco profesionalizada.

No caso do estudo realizado para este informe, un 96,9% das persoas enquisadas está inscrita no Rexistro de Artesáns. Entre as razóns para estalo, destacan que supón dar máis valor ao seu labor “a marca Artesanía de Galicia é un aval para o meu traballo” e mellora o seu visibilización, a súa proxección e a súa forza, pois outra das razóns esgrimidas para rexistrarse é “para formar parte dun colectivo e ter máis voz”. Con todo, pouco máis da metade, un 56,5% pertence a algunha asociación, agrupación ou federación e só un 25,8 % das empresas posúen algunha certificación (Artesanía de Galicia, Galicia Calidade, Homo faber, Marca rexistrada...). Ofrecer medios para incrementar estas porcentaxes podería colaborar a fortalecer o sector.

Outro eixo no que se recoñece que hai capacidade de mellora é o da divulgación. Un 29,3% dos enquisados considera que o apoio na divulgación é un dos ámbitos nos que pensan que pode recibir máis apoio na súa actividade. Hai “pouca cultura sobre a artesanía”, sinala un dos enquisados.

Seguindo este afán pedagóxico e para lograr unha maior visibilidade, os entrevistados formulan diversas propostas que tentaron poñerse en práctica, pero que quedaron no aire: crear roteiros de feiras, roteiros por talleres (“aportan valor pero non todos os obradoiros son visitables, moitos desenvolven o seu traballo na casa ou non teñen un obradoiro como tal ao que poidan ir visitas, por intimidade ou falta de espazo”), o desenvolvemento dunha aplicación chamada *Obradoiros abertos* (que xeolocaliza os talleres artesáns en Galicia pero que actualmente non está actualizada) ou o proxecto de creación en Santiago dun Centro de artesáns promovido pola Administración (para aprender oficios, mostrar como son, ver os talleres...), pero que se paralizou por un cambio de goberno. Quizá estas ideas merezan unha reconsideración e unha reflexión sobre o seu desenvolvemento práctico e o seu seguimento, fixándonos en casos de éxito deste tipo de intervencións noutros lugares. Retomar estas experiencias, avaliando as súas posibilidades, resolvendo os seus problemas e adaptándoas ao contexto actual (vinculándoas entre si, mesmo), quizá poida ser unha opción para ter en conta.

A revaloración do traballo artesán pode observarse no interese que se esperta en certos sectores empresariais polo artesanal, polos oficios tradicionais. Con iso prodúcese curiosos paradoxos, como o intento de protección que realizan algunhas marcas de luxo sobre sectores artesanais dos que se nutren, por exemplo

a reivindicación de Chanel dos *Métiers d'Art*, que protagonizan algunhas das súas coleccións (dedica unha colección anual específica a estes “oficios da arte”) e que levaron, desde 1985, á compra por parte desta marca de talleres artesanais franceses que estaban abocados á súa desaparición para mantelos en activo, preservar os oficios artesanais da moda e poder seguir servíndose dos seus produtos para elaborar as súas coleccións. Ou como a colaboración de artesáns con grandes marcas industriais nas que a complexidade das relacións supón unha procura de equilibrios (nos tempos, nas remuneracións, na comercialización dos produtos, na toma de decisións...) entre dous mundos distintos que non sempre se poden manter, xerando dificultades no axuste dos seus intereses, o que cuestiona o alcance destas conexións e a utilización que se realiza destas colaboracións (a súa finalidade, a súa concreción práctica, a súa publicidade...). Entre os entrevistados expónse a cuestión de que, a pesar de que dan visibilidade ao traballo artesán e póñeno en valor, “non existe unha colaboración real salvo que esta sexa entre iguais, (...) se apropian dos valores da artesanía”. Outra das persoas enquisadas fai unha reflexión interesante sobre esta colaboración desigual: “Me parece salvajemente ofensivo que grandes artesanos se jacten de estar prototipando para grandes marcas que luego realmente los van a fagocitar porque después de creados los prototipos se llevan las producciones a otros países para hacerlos más baratas. Y también es un error reducir el mundo de la alta artesanía al mundo del lujo y la exquisitez porque recordamos mucho el público potencial.”

Con todo, son apreciadas positivamente polos entrevistados outro tipo de colaboracións, que implican a vinculación entre distintas disciplinas, mesmo con sectores non artesáns, como os deseñadores, que, en ocasións, vén impulsada desde os centros de formación, que recomendan a aprendizaxe nos talleres como unha experiencia formativa de interese.

En canto aos proxectos de futuro dos enquisados, destacan dous tipos de respostas que miran en direccións opostas (cara a fóra e cara a dentro): a internacionalización da marca e a formación de novos artesáns.

As aspiracións baseadas na internacionalización da marca poden vir orientadas pola procura de novos mercados e consumidores entre os que a súa oferta atope un bo encaixe. As respostas vertidas en distintas preguntas da enquisa mostran a importancia dada os referentes estranxeiros, tanto á hora de desenvolver a lexislación referida á artesanía (e de xestionar a burocracia), como aos modelos de formación impartida (o francés aparece mencionado en varias ocasións) ou casos de artesáns que serven de exemplos a seguir.

Os proxectos de futuro relacionados coa formación de novos artesáns e coa docencia en xeral, colaborarían a paliar un dos problemas que sofre o sector, a falta de substitución xeracional que supón a desaparición do coñecemento artesán. Resulta significativa a proposta dun dos enquisados: “crear una escuela o casa de oficios artesanos donde se pueda divulgar el conocimiento de todos los artesanos/as que estamos a punto de jubilarnos”. Esta idea parece retomar o concepto de escolas-taller e casas de oficios que organizaban os concellos, que aparecen tamén positivamente mencionadas polos entrevistados que consideran que “é unha mágoa que agora iso non se poida facer tal como se facía antes, neste momento só quedan anécdotas” porque “O marco educativo e legal non pon ningunha facilidade para que o coñecemento artesán non se perda (para que este se transmita)”.

Aínda que só un 11,3% dos enquisados recibiu formación nunha Escola-taller, un 29,9 % dos participantes da enquisa declara que se formou nunha Escola de Artes e Oficios, só sendo superada este tipo de formación pola autodidacta, que recibiu un 60,1% dos enquisados. Un 28,9% realizou aprendizaxe nun taller e un 19,6% cursou Formación Profesional (FP).

O lugar onde se recibe a formación resulta importante en moitos aspectos. Neste sentido destaca a evolución das antigas Escolas de Artes e Oficios, moitas das cales pasaron a denominarse Escolas de Arte e Superior de Deseño, quedando baixo a dependencia da Xunta (a EASD Pablo Picasso na Coruña, a EASD Mestre Mateo en Santiago, a EADS Ramón Falcón de Lugo...) e orzando cara ás artes plásticas e o deseño. Resulta así un caso peculiar a Escola de Artes e Oficios de Vigo, dependente do Concello. Neste último caso destaca o tipo de formación impartida (nela seguen primando os ensinos artísticos e artesanais), a relación que se establece entre a escola (e os seus estudantes e docentes) e a cidade, a apertura do centro a través do espazo expositivo público, a súa visibilidade polo tipo de edificio no que está instalada e o seu carácter céntrico (nun destacado edificio neogótico deseñado por Pacewicz) e a súa inserción na cultura popular a través do protagonismo que cobra en “O último barco”, a novela de Domingo Villar. Estas características fan crecer os vínculos da institución co territorio no que está insere, chegando a formar parte da súa memoria histórica. Neste sentido, como recoñece Ruth Martínez: “A Escola Municipal de Artes e Oficios de Vigo é unha institución de referencia para cidade, cunha ampla tradición formativa e que arrastra máis dun século de existencia. Esta escola representa un das iconas sociais de identidade da cidade de Vigo.”¹² (Martínez, 2018:23). O abrir os centros de formación artesá á poboación en xeral, estreitando lazos coa súa contorna, fai que estes se convertan en parte da paisaxe, que formen parte da identidade dos seus habitantes, que se volvan imprescindibles.

Conclusiones

A dificultade da identificación, caracterización e clasificación da(s) artesanía(s) debido á súa heteroxeneidade suxire que hai que atender e prestar atención á diversidade das súas manifestacións e ás consecuencias que diso derívanse. Non ter en conta as súas particularidades como actividade económica claramente diferenciada do resto e, ademais, con gran diversidade interna, dificulta a adecuación e efectividade da súa xestión. Semella que as dinámicas xeradas ao redor dela fan que se tenda a actuar coma se a artesanía fose unha (e non múltiple), e cun formato similar a unha empresa industrial, cando ten diferentes tamaños, formas e ritmos de traballo e, por tanto, distintos problemas e necesidades. Necesítase comprender o obxecto de consumo e adecuarse á súa singularidade para que as actuacións para fortalecer o seu consumo sexan efectivas. Necesítase escoitar ao sector para entender e, así poder proporcionar, o que este necesita.

Dos datos obtidos nesta investigación extraíanse tres liñas de estratexias para achegar a artesanía ao consumidor baseadas en tres conceptos: o (re)coñecemento, o acceso e a visibilidade.

¹² En castelán no orixinal. Tradución propia.

A idea de (re)coñecemento baséase na necesidade de que o consumidor coñeza o que é a artesanía, o concepto, as características, os formatos, a multiplicidade de manifestacións que adopta, indo máis aló de certos estereotipos e lugares comúns e superando a complexidade da súa percepción como actividade económica. Isto resulta imprescindible para que se poida valorar a artesanía en toda a súa extensión, sendo vías para logralo, a pedagogía e a divulgación. Tamén se refire esta idea á necesidade de recoñecemento que ten este tipo de actividade, a través de certificacións, marcas e tamén de premios que sexan valorados adecuadamente pola sociedade. O papel das institucións e asociacións é esencial para manter, protexer e fomentar a calidade non só dos produtos, senón da profesión e dos espazos físicos e virtuais de consumo. Resulta especialmente importante o velar pola calidade das feiras, impulsando e publicitando a súa realización. Destacan aquí o labor de promoción desde Artesanía de Galicia e a existencia de revistas como Obradoiro de Artesanía, que colaboran a dar a coñecer a artesanía ao gran público.

Ademais do prezo, un dos obstáculos ao consumo da artesanía é a dificultade de acceso. Superar os obstáculos para a comercialización dos seus produtos, para que cheguen ao seu público, requiren dun esforzo que moitos artesáns non se poden permitir ou non saben como levar a cabo. Facilitar o contacto entre a artesanía e o consumidor a través de espazos físicos, como as feiras ou encontros, e dixitais é unha cuestión para promover.

Finalmente, a visibilidade refírese a conseguir unha mellor e maior divulgación de que se fai e como se fai. Neste sentido, ten un papel fundamental colaborar á creación de futuros consumidores, achegando a artesanía ao público infantil e mozo para que saiban apreciála, entender o traballo que leva detrás e distinguir que a diferenza doutro tipo de produtos.

Bibliografía

- Aguirre, J. S. y M. L. López. "El diseño como vehículo de desarrollo del sector artesanal". *Actas de Diseño*, 205 (2019).
- Baudrillard, J. *El sistema de los objetos*. Madrid: Siglo XXI, 1990.
- Bourdieu, P. *La distinción: criterio y bases sociales del gusto*. Madrid: Taurus, 2015.
- Cabrera, A. "Bienestar subjetivo del consumidor y concepto de felicidad". *Nueva Época*, 67 (2011): 67-91.
- Duesenberry, J. *La renta, el ahorro y la teoría del comportamiento de los consumidores*. Madrid: Alianza Editorial, 1972.
- Fromm, E. *¿Tener o ser?* México: Fondo de cultura económica, 1978.
- García López, A. "Tradición, vanguardia y glocalización: investigación y reflexiones sobre artesanía contemporánea desde la Cátedra de Innovación en Artesanía, Diseño y Arte contemporáneo de la Universidad de Granada". *Cuadernos del Centro de Estudios en Diseño y Comunicación*, 141 (2021): 45-57.
- Girola, L. *Anomia e individualismo del diagnóstico de la modernidad de Durkheim al pensamiento contemporáneo*. Barcelona: Anthropos, 2005.
- Han, B.-C. *La salvación de lo bello*. Barcelona: Herder, 2016.
- Klein, N. *No logo: el poder de las marcas*. Barcelona: Paidós, 2001.
- Lipovetsky, G. *La felicidad paradójica: Ensayo sobre la sociedad del hiperconsumo*. Barcelona: Anagrama, 2007.
- Lipovetsky, G. y S. Charles. *Los tiempos hipermodernos*. Barcelona: Anagrama, 2006.
- Martínez López de Castro, R. *La cultura organizacional en la Escuela Municipal de Artes y Oficios de Vigo*. [Tesis doctoral, Facultat de Belles Arts, Universitat de Barcelona]. 2018. file:///C:/Users/carme/Downloads/RTLDC_TESIS.pdf
- Moreno, J. (1982). "El papel del consumo en el sistema económico". *El consumo en la sociedad española*, 48 (1982): 7-28.
- Santos, J. (2011). *Diseño con las manos*. Proyecto y Proceso en la Artesanía del S. XXI. (pp. 76-91). Madrid: Fundación Española para la Innovación de la Artesanía.
- Sennett, R. *El artesano*. Barcelona: Editorial Anagrama, 2009.
- Suárez Martín, A. "Semiótica de la transversalidad para una formación contemporánea en la artesanía". *Cuadernos del Centro de Estudios en Diseño y Comunicación*, 141 (2021): 161-172.
- Veblen, T. *Teoría de la clase ociosa*. México: Fondo de Cultura Económica, 2004.

Conclusiones

Conclusións

Comézase a traballar neste informe co firme convencemento de que artesanía é un sector clave en Galicia, en diferentes aspectos, polo que se xustifican as análises realizadas en aras de determinar, de xeito máis concreto e obxectivo, a situación actual destes oficios. Das impresións iniciais, moitas foron confirmadas e cuantificadas e outras, matizadas á vista dos resultados obtidos.

Como se puido ver, as metodoloxías para abordar o estudo son variadas e específicas de cada un dos temas tratados, pero cabe sinalar como a máis determinante, á falla de datos oficiais precisos sobre a artesanía en Galicia, a elaboración dunha enquisa propia para este informe, distribuída pola Fundación Artesanía de Galicia, e o contacto directo coas/cos protagonistas do sector, a través, fundamentalmente, da Asociación Galega de Artesáns.

A continuación, recóllense as conclusións de cada unha das temáticas abordadas co obxectivo final de sistematizar unha serie de liñas de actuación para contribuír á consolidación do sector e mitigar os déficits detectados. Estas propostas parten dos estudos parciais realizados desde cada unha das perspectivas abordadas, pero as liñas de actuación sistematízanse en conxunto, xa que a abordaxe do problema así o require e, moitas destas estratexias foron evidenciándose e confluindo desde as distintas temáticas.

A nivel xeral, conclúese co recoñecemento de múltiples valores do sector da artesanía en Galicia, desde os culturais, sociais, artísticos, persoais, etc. ata as potencialidades como sector económico e como estratexia de xeración de sinerxias que poden contribuir na dinamización doutros sectores, como o agrario ou o comercial. Outra das grandes conclusións é a evidencia de que vivimos un momento de recoñecemento do produto artesán polos usuarios, non reflexado, sen embargo, na maior parte dos casos na rendibilidade económica do oficio.

Evidénciase tamén que a artesanía xoga un papel relevante na Galicia Contemporánea, na que hoxe non ten sentido algún apostar por un único sistema produtivo, senón que son varios os que teñen que convivir e complementarse nun mundo complexo como é o actual. Á pervivencia das técnicas tradicionais hai que unir as innovacións que non poden ser obviadas e garantir a continuidade destes oficios tradicionais.

No estudo, detectáronse claramente dous ámbitos de crise moi preocupantes, autónomos pero á vez moi vinculados, que son a falla de relevo xeracional, que acada niveis dramáticos e unha crise na formación, recoñecida por profesionais e profesorado. A estes únese unha problemática común a moitos outros ámbitos da sociedade que é a desigualdade de xénero. Ámbitos todos que precisan dunha toma de medidas de urxencia porque do seu éxito depende o presente e o futuro da artesanía galega.

A ARTESANÍA E OS SEUS VALORES

A artesanía conta cuns valores que a diferencian doutro tipo de produción e que é preciso sistematizar para entender a súa potencialidade no mundo contemporáneo.

Facer ben, orgullo, lentitude, feito á man (handmade), rendibilidade dos oficios, tradición, valor patrimonial, memoria, identidade, saber como (know how), técnicas tradicionais, innovación, deseño aplicado, novos materiais, novas técnicas, liñas de investigación, obxectos de arte, arte e vida, creatividade, experimentación, interacción entre disciplinas, sustentabilidade, economía circular, reciclaxe, materias primas locais, simbiose co medio produtivo, ... son conceptos que xorden ao redor dos valores da artesanía galega.

Artesanía vs. Industria:

Desde a Revolución Industrial estamos a asistir a este debate sobre as singularidades de cada un dos sistemas produtivos. Hoxe en día, este complexízase cando os límites entre ambos ámbitos son máis difíciles de trazar.

A clara delimitación das actividades artesanais fronte ás industriais e tecnolóxicas, na actualidade, e a súa clasificación, require dunha reflexión desde a práctica, pero tamén intelectual, que debe de ser definidora para o establecemento de criterios para o rexistro oficial de artesás/áns. É preciso un amplo debate que incorpore distintas perspectivas e que permita definir con claridade estes termos pero, á vez, non restrinxir e limitar a evolución destas actividades.

Valores como o compromiso ético co facer ben, o orgullo de cultivar as habilidades, a lentitude como fonte de satisfacción nun mundo acelerado ou o valor do traballo á man, o *handmade*, como garantía de calidade, son aspectos que poñen en valor o mundo artesanal. Transmitir estes valores á sociedade é clave para que os identifique e comparta, polo que é preciso implementar iniciativas de visibilización.

Por outra banda, é preciso lembrar, tal como recolle a lexislación autonómica, que a actividade artesanal é unha actividade económica e, como tal, debe de ser tratada, promovendo medidas para a rendibilidade dos oficios.

Tradición e innovación: desde a técnica, os materiais e o deseño:

A tradición segue a ser a base da artesanía. O coñecemento desta constitúe un valor patrimonial de memoria e identidade que, xa en si mesmo, xustifica a súa salvagarda. Recolle o saber como —*know how*— dos nosos antepasados, mellorado

ao longo do tempo. Trátase dun saber vivo, non estático, en continua evolución. Aquí, entra, por tanto, a innovación como un xeito de continuar con esa liña de tradición. O dominio da técnica tradicional, afirman algunhas/algúns artesás/áns, é a base para a innovación.

No mundo artesán galego, constátase que a metade traballan con técnicas tradicionais e, a outra metade, incorporan a estas innovacións na súa produción. Estes intereses refléxanse tamén no desexo de formarse en ambos mundos, cando se reclama formación específica no deseño aplicado ao produto artesán, en novos materiais e novas técnicas e tamén, ao mesmo nivel, afondar no coñecemento das técnicas tradicionais.

Aínda sendo anecdótico, hai que ter en conta, tamén, que hoxe en día, hai artesáns que non continúan liñas de traballo tradicionais, senón que importan inspiración doutros lugares con propostas que atopan na Galicia actual un espazo.

As mostras, encontros, feiras, etc., xogan un papel activo, non só na comercialización, senón tamén para compartir coñecementos, ferramentas, novos materiais, etc.

A investigación desde as Universidades e os centros de formación é unha ferramenta fundamental para documentar aspectos da tradición e evitar a súa perda e, ao mesmo tempo, traballar en liñas de innovación experimental que axuden a definir a artesanía galega contemporánea. Exemplos como os proxectos A Reitoral [CIT] que promoven a creación de centros de divulgación activos ou o CICAGallery, abandeirando a interdisciplinaridade como ferramenta creativa así o demostran.

Arte e artesanía:

Outro dos valores engadidos na artesanía, é o diálogo e interferencia co mundo da arte. Pezas de artesanía galega convértense en obxectos de arte no espazo expositivo, en galerías, museos, etc. aportando, ademais doutros valores, un nivel de visibilización pública como obxectos de calidade. Achegar a arte á vida, en produtos que utilizamos a diario é un valor engadido que non se acada con outro tipo de produción.

Por outra banda, a creatividade, innovación e experimentación con novas técnicas, materiais, deseños, etc. e a interacción entre disciplinas, que fomentan os procesos artísticos suman capas de interese á produción artesá.

Incentivar este tipo de exposicións e contar cun espazo propio que se integre na rede de centros culturais de Galicia, serían estratexias a promover.

O compromiso co medio ambiente: economía circular:

A artesanía é unha actividade que, desde a súa orixe, se atopa en liña coa sensibilidade contemporánea cara o medio ambiente. É, por definición, sustentable, e responde literalmente ao concepto de economía circular, un dos principais obxectivos perseguidos pola Europa actual. A artesanía en Galicia demostra ese compromiso co medio ambiente, abandeirándoo como un valor engadido.

Detéctanse, sen embargo, problemáticas que dificultan algúns destes aspectos. Por exemplo, o uso de materias primas locais. A metade das/os artesás/áns explica

que recorren a outros lugares para conseguir o que precisan. Algúns, para mitigar este hándicap, realizan a súa propia produción, pero son aínda exemplos puntuais. Asoma esta como unha boa oportunidade para crear simbioses co medio produtivo que sería, ademais, de gran interese para a revitalización de cultivos, gandería sostible, etc. incentivando unha economía que transcende a dos propios talleres. Un bo exemplo, neste senso, é o caso dos oficios artesáns que traballan con madeira, que levan implícita a necesidade de incentivar unha política forestal sostible.

Datos máis positivos se detectan na reciclaxe, xa que un 84,6% das respostas da enquisa indican que reciclan os produtos sobrantes. Incluso un 45,1% traballa con materiais reciclados para a elaboración dos seus produtos. Reclaman, ademais, formación específica nestes temas, axudas económicas e infraestruturas para implementar a reciclaxe nos seus talleres.

ARTESANÍA E FORMACIÓN

Tralo estudo da formación actual da artesanía en Galicia, onde se analizaron enquisas e se tiveron reunións con diferentes partes implicadas (escolas de arte e deseño, asociacións de artesáns, etc.) pódense mencionar futuras liñas a aplicar á hora de mellorar a formación da artesá e do artesán galegos:

- Fomento de escolas taller ou obradoiros de emprego vinculadas á artesanía, onde sexan os profesionais de cada oficio os que impartan maior tempo de clase, realizándose traballos reais. Neste senso deberíanse incentivar os actuais contratos de formación en alternancia.
- Implantar para a artesanía un sistema similar ás FP duais actuais, onde o maior peso formativo recaia nos propios talleres artesáns, ós cales se incorpora o alumnado en calidade de *aprendiz*. Parte da formación durante a semana realizarase igualmente nas aulas das escolas oficiais para recibir formación de carácter máis transversal e complementar os seus estudos.
- Formación a través de obradoiros impartidos por artesáns de recoñecido prestixio ou mestres de cada oficio. En todo caso o artesán ha de contar con suficientes incentivos (recoñecemento, dispendio económico, etc.) para dar a coñecer as súas innovacións e os coñecementos que só a experiencia e a práctica aportan.
- Bolsas e contratos en prácticas ben adaptados ó sector actual da artesanía en Galicia que permita formar a futuros traballadores nos propios talleres sen un gran sobrecoste nin sobrecarga administrativa para os mesmos.
- Mellorar os ciclos existentes nas EASD, vinculándoos máis ós talleres profesionais. Neste senso deberíase aumentar a oferta formativa no tocante ás actividades artesáns. Se pensamos nos conservatorios, si é posible manter a formación de certos oficios artesáns con pouco alumnado, sempre en beneficio de manter a tradición e o sector produtivo artesán.
- Colaboración dos artesáns en proxectos de innovación tecnolóxica e formativa como asesores externos. Tales proxectos son bastante habituais nos centros integrados de FP e na universidade, e poderíanse trasladar facilmente ás propias escolas de arte.

Hoxe existe un gran interese social polo obxecto artesán. O obxecto artesán, tal como se analiza noutros epígrafes deste informe, converteuse nun produto cobizado,

máis cando o acompaña a pátina do deseño e a creación de autor. O sector está en auxe, sobre todo nalgúns actividades en concreto, como poden ser a fabricación de instrumentos tradicionais, a cerámica ou a moda. Trátase dun sector relacionado intimamente coa cultura e a tradición galega, que se deben fomentar e protexer. Por tal motivo débese apostar por seguir mellorando a formación da artesanía. A inversión en educación neste caso está máis que xustificada.

Existe unha oferta formativa variada e adaptable a diferentes situacións, dende os estudos regrados a obradoiros máis personalizados. Necesítase, iso si, estreitar lazos entre as diferentes institucións educativas e os propios talleres, mellorando o fluxo de información e coñecemento e a colaboración entre docentes e artesáns. Existen certas dificultades para aprender certos oficios artesáns, sobre todo os que contan con moi poucos profesionais, e tamén algúns aspectos mellorables no que atinxe á formación regrada da artesanía. Aínda así considérase que as propostas de mellora aquí recollidas poden limar tales dificultades e facilitar a formación do futuro artesán.

ARTESANÍA E XÉNERO

As mulleres teñen unha presenza destacada na artesanía. A situación das mulleres artesanais reflicte o peso das tradicións e das desigualdades. As mulleres desempeñan un papel crucial na preservación das técnicas e coñecementos tradicionais aínda que a miúdo non reciben o recoñecemento que merecen e teñen grandes dificultades de acceso aos recursos e os mercados.

Na artesanía, ao igual que no resto de profesións, existe unha brecha de xénero horizontal e vertical. A brecha horizontal leva a feminización de certas actividades artesanais, como poden ser a elaboración de complementos ou o encaixe de bolillos, actividades altamente feminizadas. A brecha vertical supón unha barreira nas oportunidades económicas e de recoñecemento do traballo desenvolvido polas mulleres.

Alcanzar a igualdade de xénero no recoñecemento recibido á actividade artesanal realizada segue sendo un reto en Galicia. Así, revisados os datos dos Premios outorgados pola Fundación Pública de Artesanía de Galicia dende o ano 2008 foron 9 os homes que recibiron o premio á súa traxectoria fronte a unicamente 3 mulleres.

Desenvolver a actividade artesanal no ámbito doméstico resulta nunha situación paradóxica na que as veces se facilitan os coidados e a atención as tarefas reprodutivas e noutras esta cercanía asemella ser unha dificultade para poder avanzar no traballo. Alcanzar un reparto igualitario entre homes e mulleres nas tarefas domésticas resulta esencial para diminuír as desigualdades de xénero en todos os sectores produtivos.

A participación en asociacións, a especialización no coñecemento, o uso de técnicas innovadoras nos procesos e na mercantilización xunto co apoio institucional axuda á visibilización do traballo das mulleres na artesanía mellorando as súas condicións económicas.

A maior parte dos oficios de artesanía encádranse na industria manufactureira. Os máis relevantes pertencen aos grupos e clases CNAE identificados na Orde de 12 de Abril de 2017 (*Orde 2017*) dentro das divisións de Industria téxtil (13), Confección de prendas de vestir (14), Industria do coiro e calzado (15), Industria da madeira e cortiza, cestería e espartaría (16), Artes gráficas e servizos relacionados (18), e Outras industrias manufactureiras (32).

A industria manufactureira en Galicia representa o 12,9% do valor engadido bruto (VEB) da economía galega, cun peso relativo superior lixeiramente á media española (12,5%) mais claramente inferior á europea (16,5%). A remuneración de asalariados, do 15,5%, móvese nos mesmos termos fronte ao 12,3% da española e 16,6% da europea. Canto á suma das principais divisións CNAE representadas polas actividades artesanais, a produción ascende aos 3,9 mil millóns de euros, o 3,0% da produción total e o 10,1% da industria manufactureira. A contribución ao PIB galego das actividades con maior representación da artesanía ascende a 926,2 millóns de euros, o 1,6% do VEB total da economía galega e o 12,2% do VEB da industria manufactureira. Estas cifras darían o límite máximo da contribución da artesanía á economía de Galicia, para o cal toda a actividade destas divisións CNAE deberían terse levado a cabo mediante procesos artesanais. O número de empregos ascende a 21.636 —máis do 90% asalariados— supoñendo en torno ao 2,0% dos empregos en Galicia. As actividades con maior contribución son a Industria da madeira e cortiza agás mobles, cestería e espartaría (16), en niveis en torno ao 0,7%-0,8% do total do VEB e do emprego en Galicia, seguidos por Confección de roupa de vestir (CNAE 14) e Industria do coiro e do calzado (15), que suman entre ambas o 0,6%-0,8% do VEB e emprego totais.

O total de unidades locais nas principais divisións CNAE con especial presenza de actividades artesanais supoñen o 1,70% do total en Galicia. O número de empresas estímase en 3.700 —o 1,54% das empresas en Galicia. Destas, en torno ao 40% serían sociedades mercantís, o 53% autónomos e menos do 7% outro tipo de sociedades. Destaca o maior emprendemento por persoas físicas nestas actividades con maior relevancia da artesanía— dez puntos porcentuais superior á media. Identifícanse 1.092 sociedades mercantís nas divisións CNAE con especial presenza de actividades artesanais con contas publicadas no BORME. O 84,6% destas sociedades son micro empresas (facturación anual inferior aos 2 millóns de euros). Compróbase ademais a maior atomización empresarial nas actividades económicas con especial relevancia da artesanía.

A análise das sociedades mercantís permite concluír que as empresas pequenas e micro das divisións CNAE de Industria téxtil (13), Confección de prendas de vestir (14), Industria do coiro e calzado (15), Industria da madeira e cortiza, cestería e espartaría (16), Artes gráficas e servizos relacionados (18), e Outras industrias manufactureiras (32) son os que contan con maior presenza de empresas vinculadas a actividades artesanais. Ningún grupo de análise se comporta mellor en termos de rendibilidade ou marxe operativa, do cal se infire que o mellor xeito de discriminar dentro destas ramas de actividade a produción industrial da produción artesanal, de acordo á definición da Lei 8/2023 de Artesanía de Galicia, estará no tamaño empresarial.

Por último, o 49% das 872 entidades rexistradas no RXAG concéntranse en unicamente 9 actividades artesanais, principalmente en xoiaría e bixutería, cerámica, e téxtil e confección. Por forma xurídica, case o 90% dos obradoiros de artesanía rexistrados no RXAG son traballadores autónomos. As sociedades mercantís supoñen menos do 9% dos rexistros, e o resto de formas xurídicas non acada o 4%. Canto aos resultados da enquisa, todos os obradoiros participantes na mostra son micro empresas, cunha ampla maioría non superando sequer os 200 mil euros de ingresos anuais. Os obradoiros en peor situación fan referencia ás dificultades para consolidar o negocio que permita unha maior profesionalización. Igualmente, os obradoiros en boa situación fan referencia a un nivel de ingresos suficiente ou en crecemento nos últimos anos como razóns principais da boa marcha do negocio.

A partir das conclusións anteriores, realízase unha estimación da contribución económica do sector artesanal á economía galega.

Estimamos o valor engadido bruto (VEB) anual da artesanía galega en 135 millóns de euros, o cal representa o 0,23% do PIB de Galicia no ano 2021, e o 1,7% do PIB industrial. Parte desta estimación corresponde a produción artesán por empresas industriais non artesás – asumindo unha contribución á estimada por EOI (2015) para a artesanía española. O número de empresas roldaría as 1.850, na súa maioría (en torno ao 84%) autónomos.

Esta estimación resulta claramente inferior a outras proporcionadas anteriormente para a artesanía en España.

Dada a metodoloxía de estimación empregada, os resultados á baixa son consecuencia do alto nivel de atomización e inactividade observado no tecido empresarial da artesanía galega. A definición dos obxectivos da Lei de Artesanía de Galicia, no seu artigo 1, asumen en boa medida esta realidade. Entre outros, os seguintes:

- e) o impulso da comercialización e a mellora da rendibilidade e da competitividade da artesanía no mercado (...);
- f) a profesionalización do sector artesanal mediante a formación continua e especializada;
- g) a promoción da creatividade, da calidade e da innovación na produción artesanal galega e a creación de sinerxías con outros sectores produtivos.

ARTESANÍA E CONSUMO

A dificultade da identificación, caracterización e clasificación da(s) artesanía(s) debido á súa heteroxeneidade suxire que hai que atender e prestar atención á diversidade das súas manifestacións e ás consecuencias que diso derívanse. Non ter en conta as súas particularidades como actividade económica claramente diferenciada do resto e, ademais, con gran diversidade interna, dificulta a adecuación e efectividade da súa xestión. Semella que as dinámicas xeradas ao redor dela fan que se tenda a actuar coma se a artesanía fose unha (e non múltiple), e cun formato similar a unha empresa industrial, cando ten diferentes tamaños, formas e ritmos de traballo e, por tanto, distintos problemas e necesidades. Necesítase comprender o obxecto de consumo e adecuarse á súa singularidade para que as actuacións para fortalecer

o seu consumo sexan efectivas. Necesítase escoitar ao sector para entender e, así poder proporcionar, o que este necesita.

Dos datos obtidos nesta investigación extraénsen tres liñas de estratexias para achegar a artesanía ao consumidor baseadas en tres conceptos: o (re)coñecemento, o acceso e a visibilidade.

A idea de (re)coñecemento baséase na necesidade de que o consumidor coñeza o que é a artesanía, o concepto, as características, os formatos, a multiplicidade de manifestacións que adopta, indo máis aló de certos estereotipos e lugares comúns e superando a complexidade da súa percepción como actividade económica. Isto resulta imprescindible para que se poida valorar a artesanía en toda a súa extensión, sendo vías para logralo, a pedagogía e a divulgación. Tamén se refire esta idea á necesidade de recoñecemento que ten este tipo de actividade, a través de certificacións, marcas e tamén de premios que sexan valorados adecuadamente pola sociedade. O papel das institucións e asociacións é esencial para manter, protexer e fomentar a calidade non só dos produtos, senón da profesión e dos espazos físicos e virtuais de consumo. Resulta especialmente importante o velar pola calidade das feiras, impulsando e publicitando a súa realización. Destacan aquí o labor de promoción desde Artesanía de Galicia e a existencia de revistas como Obradoiro de Artesanía, que colaboran a dar a coñecer a artesanía ao gran público.

Ademais do prezo, un dos obstáculos ao consumo da artesanía é a dificultade de acceso. Superar os obstáculos para a comercialización dos seus produtos, para que cheguen ao seu público, requiren dun esforzo que moitos artesáns non se poden permitir ou non saben como levar a cabo. Facilitar o contacto entre a artesanía e o consumidor a través de espazos físicos, como as feiras ou encontros, e dixitais é unha cuestión para promover.

Finalmente, a visibilidade refírese a conseguir unha mellor e maior divulgación de que se fai e como se fai. Neste sentido, ten un papel fundamental colaborar á creación de futuros consumidores, achegando a artesanía ao público infantil e mozo para que saiban apreciála, entender o traballo que leva detrás e distinguir que a diferenza doutro tipo de produtos.

Liñas de actuación

Liñas de actuación

A partir das conclusións do informe, trázanse unha serie de estratexias a considerar sobre os oficios artesanás en Galicia como actuación efectivas para contribuír na posta en valor do sector.

A ferramenta para por en marcha estas estratexias pasará pola elaboración dun **Plan Estratéxico da Artesanía de Galicia**, que contemple os aspectos clave do mundo artesán, que foron definidos neste informe e que, a continuación, se van reflexando nas propias estratexias de actuación propostas.

Como actuación necesaria, apóstase pola creación do **Centro Galego da Artesanía**, tema xa tratado hai uns anos pero nunca levado a cabo, cunha sede física representativa, que sirva para incorporar a participación activa de tódolos axentes implicados no mundo artesán e complementar a labor da Fundación Artesanía de Galicia permitindo así ampliar as actividades que esta vén realizando e implementar outras novas.

Obxectivos do Plan:

- **Entender o mundo artesanal galego como parte dun sistema xeral:**
A artesanía non é unha actividade autónoma, senón que forma parte dun sistema no que se establecen relacións de sinerxía con moitos outros sectores.

Por unha banda, o devir destas actividades forma parte do equilibrio produtivo de Galicia. Unha crise nalgún destes oficios, supón unha desestabilización neste balanço. Cada unha destas actividades demanda materias primas, sexan estas agrícolas, gandeiras, minerais, etc. que incentivan estas producións. Á vez, a venda dos produtos elaborados satisface unha demanda que, de non existir estes oficios, tería que mercarse noutros contextos. Para isto, tamén se xeran redes comerciais que dependen da continuidade destas dinámicas.

Por outra banda, na actualidade, a convivencia dos diversos sistemas produtivos é un feito. Os grandes debates sobre a aposta en exclusividade pola artesanía ou a industria, acaecidos desde que esta última irrompeu con forza, perdeu sentido, en favor dunha convivencia de sistemas. Hoxe hai que contar, ademais, cunha diversidade de maneiras de producir ao amparo nas novas tecnoloxías, a posibilidade de fabricación propia, etc. que complexiza máis o contexto pero, á vez, tamén o enriquece.

- **Reivindicar a artesanía como unha oportunidade, non un problema, especialmente no ámbito rural:** Asumindo que na artesanía en Galicia, como actividade económica, hai bastante marxe de mellora, tal como se reflexou neste informe, hai que recoñecer aínda a pervivencia dun sistema cun gran potencial.

Observouse como estes oficios son moi ben considerados como profesión polos seus artífices, como acostuman a ser opcións de vida vocacionais a pesar de requirir moita dedicación, como unha porcentaxe moi alta considera que a súa profesión lle permite conciliar vida laboral e persoal, como hai un continuo desexo de progreso e aprendizaxe, etc. Por outra banda, nun territorio rural como o galego, por en marcha medidas que contribúan á posta en valor destas actividades vai en paralelo a un efecto revulsivo neste medio, por exemplo, coa plantación de cultivos para a demanda de materias primas, coa apertura de posibilidades de redes de comercio ou coa xeración de interese cultural e turístico polo lugar.

- **Reivindicar os valores patrimoniais da artesanía en Galicia.**
Ademais da potencialidade do sector a nivel profesional, a artesanía en Galicia é un valor patrimonial que atesoura coñecemento que se foi transmitindo e perfeccionando ao longo do tempo. Noutros tempos, estes saberes íanse transmitindo entre xeracións pero, na actualidade, estas vías estanse a perder.

Espazos museísticos, como o Museo do Pobo Galego, xogan un papel moi importante no atesouramento de pezas ao longo da historia pero, hoxe en día, este modelo de museo non pode ser o único. Precísase do impulso para a creación de centros que, desde unha concepción activa, contribúan á recollida e protección destes saberes pero tamén na divulgación e na xeración de coñecemento. Fronte ao gran museo central, estes espazos, dispersos polo territorio e con carácter local, contribúen á dinamización dunha zona. Tamén a investigación desde as Universidades xoga un papel de importancia na preservación destes valores.

Estratexias para visibilizar a artesanía, pasa pola integración en rutas de visitas turísticas ou a organización de rutas temáticas, xunto co mapeado dos talleres que ofertan visitas (Xa existe unha aplicación en Galicia pensada con este fin (Obradoiros abertos), pero non está en funcionamento). Os premios, como os outorgados pola Fundación Artesanía de Galicia, tamén son unha boa oportunidade para resaltar estes valores.

- **A garantía de futuro: o relevo xeracional.**
Os datos sobre o relevo xeracional na artesanía galega son preocupantes e condenan o futuro destas actividades. Na comparativa entre o número de xente artesá recollida no Rexistro oficial na actualidade e a que figura na Guía coordinada por Felipe-Senén López, do ano 1995, reflexa unha baixa do 32% de dedicación a estes oficios. Ademais, se a evolución continúa a ser a actual, tendo en conta que máis da metade dos artesáns galegos (segundo os datos recollidos neste informe) son maiores de 50 anos, e a incorporación de xente nova é moi baixa, nun período duns 15 anos teremos perdido a metade do tecido artesanal en Galicia, con todo o que isto implica a nivel económico, social, cultural e patrimonial.

- **A clave: a formación.**

A formación é a maneira de preservar e transmitir este legado de coñecemento para mantelo vivo. Entendendo que, hoxe en día, hai un problema de falla de persoal no mundo laboral pero non de demanda de traballo, deberíase de promover a incorporación de xente á formación nestas actividades.

Tal como se detecta en varias liñas do informe, a formación nas actividades artesanais é, sen dúbida, un dos graves problemas aos que se enfronta o sector en Galicia e que require a toma de medidas de urxencia. Apúntase, no informe, a medidas estratéxicas claras a implementar para solventar esta problemática.

A falla de profesionalización do sector vese acentuada pola falla de formación regrada para a gran diversidade de actividades artesanais. As que contan con ensinanzas regradas, acostuman ter poucas horas de práctica en centros de traballo e moi escaso profesorado especialista provinte do mundo laboral, xa que as condicións do acceso á docencia oficial non o permiten. Pouco a pouco a tradicional figura de *mestre de taller* está perdendo peso na docencia. Aínda que a lei de artesanía recolle a denominación de *mestra artesá/mestre artesán*, non implica status docente. A desvinculación, por tanto, do mundo da práctica é un dos maiores problemas. A maior parte das/os artesás/áns, sen embargo, teñen impartido docencia e estarían interesados en facelo.

Axudaría a consideración da formación en actividades artesás como ensinanzas de especial interese para Galicia. Isto permitiría manter e implementar actividades que contan con pouco alumnado nas EASD e introducir certas flexibilidades para incorporar á docencia, tanto profesorado artesán, como un maior peso das prácticas académicas e laborais no currículo docente, segundo un modelo similar á FP dual. A favor da formación en actividades artesás, cabe valorar en positivo que as EASD galegas non separaron as ensinanzas de deseño das artísticas.

Para reforzar as ensinanzas prácticas, as axudas económicas aos talleres que colaboran na formación, recuperando a figura de *aprendiz*, sería unha boa estratexia para a que hai que buscar sistemas que non penalicen ao taller e que reduzan as dificultades burocráticas para a súa xestión.

Outra fórmula ben valorada polo artesanado galego pasa por la recuperación das antigas *Escolas Taller* que contaban con formadores artesáns, pero abertas a un alumnado xeral, non só a xente desempregada, entre o que se busque fomentar a vocación desde unha escala próxima e local. Tamén a fórmula dos obradoiros duais de emprego ten interese.

A Fundación Artesanía de Galicia vén organizando con éxito talleres prácticos e en eventos como os encontros e feiras de artesanía acollen talleres para público xeral pero tamén para especialistas nos que aprender, especialmente, en temas de innovación.

Existen outras iniciativas alternativas a considerar, como os Movementos Maker, que promoven a formación con novas tecnoloxías para facelo un/unha mesmo/a. As/os artesás/áns reclaman maior formación no deseño aplicado ao produto artesán, en técnicas tradicionais e, á vez, en innovación. Son

estes aspectos a considerar prioritarios, xa que son tarefas propias da/o artesá/ánn. Outras, como axuda na xestión, poderían saír do taller con xente especializada e condicións económicas que o permitan.

- **Definir con claridade o ámbito económico destas actividades e medidas específicas para as súas particularidades.**

A día de hoxe, a dificultade para discernir as actividades artesás entre as definidas pola CNAE impide obter datos exactos sobre a súa magnitude económica. Aínda así, coas estimacións feitas, acádanse uns resultados que amosan que a relevancia do sector artesanal en Galicia non ten un reflexo equivalente no ámbito económico, situándose, en xeral, por debaixo de valores medios a nivel nacional e con maior distancia en relación a outros espazos europeos.

Definir con claridade estas actividades artesanais no ámbito económico permitirá tomar decisións sobre consideracións especiais dacordo á súa singularidade para paliar algúns dos problemas máis significativos do sector.

A lei establece que as empresas artesás non teñen máis de 10 empregadas/os, tratándose, por tanto de micro empresas. Na realidade, a maior parte da actividade artesanal é realizada por xente autónoma (90%), traballando soa ou cun baixo número de empregados. A consideración da artesanía como unha entidade propia, diferenciada da produción industrial, que se desenvolve con dinámicas totalmente diferentes, abriría a porta a unha análise concreta e precisa e a toma de decisións efectivas. Neste senso, considerar medidas paliativas específicas para o mundo artesán, reducir burocracia nos procesos nos que non se diferencia a complexidade dos procedementos dos aplicables a grandes empresas, incrementar axudas económicas para estes casos ou facilitar asesoramento específico, son medidas que poden contribuír á rendibilidade económica do sector e a xerar maior posibilidade de emprego.

- **Abordar especificamente a desigualdade de xénero.**

A artesanía amosa un balance bastante equilibrado en canto á presenza de mulleres e homes no sector e, no escaso incremento de incorporación de xente a estas actividades, elas son as que máis aumentan e cun perfil máis novo (aínda que, en xeral, a/o artesá/án tipo galega/o non é xente moi nova).

Comezan, sen embargo, as diferencias. Por exemplo, na disponibilidad de taller propio, sendo maioritariamente elas as que non contan cun espazo de traballo específico. A isto súmanse sesgos de dedicación a actividades concretas. Hai *oficios de homes*, como o traballo coa madeira, e *oficios de mulleres*, como os oficios do téxtil. Temos constancia de que esta situación non mudou, ao menos desde mediados do século XX, tal como reflexan os datos das antigas Escolas de Artes e Oficios. Tamén son sesgos que se manteñen na Guía do ano 1995, coordinada por Felipe-Senén López. Son roles herdados da consideración máis doméstica dalgúns traballos asignados á muller e de dinámicas de intercambio ligados ao home. Hoxe en día, estas diferenzas deberían de ser limadas e traballar en favor do cambio de patróns herdados para facer tódolos oficios accesibles sen distinción de xénero e en prol da igualdade. Esta acción debe de verse, ademais, como unha oportunidade para animar a máis poboación a incorporarse ao mundo da artesanía. Unha oportunidade

moi real, tendo en conta que varias artesás admiten que ven a súa actividade como unha oportunidade laboral fronte a que ningún home a valora como tal.

Outro aspecto moi relevante é a constatación de que as/os artesás/ásns consideran maioritariamente que o seu oficio lles permite conciliar vida laboral e persoal. Este dato é sorprendentemente positivo tendo en conta as enormes dificultades para a conciliación da maior parte dos traballos. Cabe sinalar que, sen embargo, a expresión de dificultades para conciliar é recoñecida maioritaria por parte de mulleres que de homes. Convén ter este aspecto en conta.

- **Reforzar as vendas a dúas bandas: o contacto directo e a venta online.** Os produtos artesáns viven un momento de boa consideración. Na actualidade, os valores que son inherentes a esta produción -sensibilidade medioambiental, historia, experiencia persoal (unhas mans que elaboran este produto), etc.- son conceptos que venden. É importante visibilizar estes valores para marcar a diferenza con outro tipo de produción e que os consumidores entendan que o prezo da artesanía non só é polo pago dun obxecto, senón de todas estas cualidades. Para manter e consolidar estas impresións, é preciso loitar contra o intrusismo, bastante habitual, e que xera confusión sobre os valores dos produtos.

Unha evidencia do valor de mercado da artesanía é o actual interese das grandes marcas, de Inditex a Chanel ou Loewe, por colaborar con artesáns, manter talleres ou crear premios específicos de artesanía, buscando a identificación co mundo artesán. Estas relacións son controvertidas desde a base, cando tratándose de empresas que venden a nivel internacional con producións masivas, buscan, sen embargo, dar imaxe de unicidade e exclusividade vinculándose a este tipo de produción.

A forma tradicional de venda da artesanía é local, nos talleres propios, en feiras, tendas artesás, etc. Seguen a ser estas dinámicas a manter, xa que o contacto directo entre produtor e cliente é a mellor forma de explicitar o valor da creación persoal sobre o produto. De feito, algúns artesáns consideran que as súas vendas online veñen, maioritariamente, por contactos persoais previos.

En todo caso, sexan dinámicas únicas ou complementarias, ambos sistemas precisan de apoios específicos, tanto en formación, como en axudas económicas.

- **A investigación como garante de documentación da tradición e innovación.** Dado que o escaseza de relevo xeracional rompe coa tradición da salvagarda das técnicas tradicionais e, nestes intreos, xa se está a perder unha parte importante deste patrimonio, a investigación, como documentación e recollida destas, xoga un papel activo na preservación destes saberes. Por outra banda, é a través da investigación como se pode chegar a apuntar a novas solucións que incorporen innovacións creativas, tecnolóxicas, de deseño, coa incorporación de novos materiais, de mellora en temas de sustentabilidade, etc. que, con carácter experimental, se poden testar para seguir avanzando na continuidade da tradición. Neste senso, as bolsas de investigación de I+D+i para as/os profesionais e a labor das Universidades galegas no traballo nestas liñas de investigación son inversións que, sen dúbida, terán os seus resultados a curto,

medio e longo prazo. Para que estes traballos sexan viables, as convocatorias de financiamento das distintas administracións públicas deben de incorporar liñas de investigación concretas que os posibiliten. Alinéanse, todos estes aspectos, coas premisas das axendas europeas dos próximos anos.

Metodoloxía de traballo:

- **Formación de equipos de traballo transdisciplinaís.**
Entendendo que a artesanía forma parte dun sistema global, non se pode abordar un proxecto deste tipo desde unha única perspectiva, senón desde unha variedade de disciplinas en diálogo, tal como se abordou este informe. Espazos de investigación como o Centro de Investigación Interuniversitario das Paisaxes Atlánticas Culturais. CISPAC, asentán a súa investigación nestas dinámicas de traballo en conxunto desde as distintas olladas que o conforman.
- **Procesos participativos cos/coas protagonistas.**
Artellar procesos participativos para incorporar a xente artesá de Galicia debe de ser prioritario para o éxito da análise e as propostas.
- **Elaboración de datos obxectivos e completos da situación actual en Galicia**
Neste informe téñense obtido datos sobre os distintos temas a analizar, pero para trazar un mapa axustado da realidade, é preciso contar cun abanico máis amplo de datos económicos, sociais, etc., maior difusión de enquisas, etc.
- **Mapeado de talleres artesáns, tendas, feiras, etc.**
Elaborar unha base de datos documental e gráfica, con acceso en aberto.
- **Debate sobre as clasificacións.**
Contribuir na definición da actividade artesá e a súa clasificación. No informe apúntase a varias opcións. Habería que partir dunha clarificación destes criterios.
- **Incorporar referencias de éxito.**
Neste informe alúdese a algúns exemplos doutras latitudes que se consideran de interese referencial en temas concretos que afectan ao mundo artesán, ás que se poden sumar outras para aprender de experiencias xa consolidadas.
- **Dotación económica realista.**
Estudo económico realista para a posta en marcha das accións que se determinen como prioritarias para conseguir os obxectivos marcados.

Anexos

Anexo 1: Resumo resultados enquisa

Sistemas Artesanais en Galicia. Perspectivas de futuro.

CES-GALICIA. Consello Económico e Social de Galicia. UDC - CISPAC

Enquisa para a elaboración dun informe sobre o estado actual do sector da artesanía en Galicia, redactado pola Universidade da Coruña (UDC) e o Centro de Investigación Interuniversitario das Paisaxes Atlánticas Culturais (CISPAC) para o Consello Económico e Social da Xunta de Galicia (CES-Galicia) e distribuída por Artesanía de Galicia.

Os datos recollidos son anónimos e usaranse unicamente co fin especificado. O formulario tivo un total de 97 respostas, non completas en tódalas cuestións. Este documento elabórase como resumo dos resultados á enquisa para o seu uso como conclusión ao estado actual da artesanía vista dende o punto de vista das persoas artesás. Estivo en liña do día 10 ao 31 de xullo do 2024.

SECCIÓN 1: Datos xerais

1. Oficio artesán

94/97 respostas á enquisa

Resultados:

7 olaría	tradicional, produtor de instrumentos musicais)
9 marroquinaría	1 artesanía en pedra
3 talabartaría	1 escultura
9 xoiería	1 fabricación de figuras, xigantes e cabezudos en cartón pedra
1 pratería e talla de óso, ébano, etc.	1 traballo con esmaltes
3 bixutería	2 confección de traxes tradicionais (unha tamén xoiería)
4 encadernación	3 téxtil
3 encaixe con palillos / palilleiras	6 labor de punto
2 vidrería	(2 tecidos-tecer, 1gancho, 1 calceta, 1 calceta e gancho, 1 tinguido de las, calceta e gancho)
1 maquetista	1 ensinanza de costura e bordado a man
2 traballo con redes / redeiras	1 ilustración e confección téxtil
2 tornaría de madeira	1 impresión téxtil
2 talla de madeira	2 estampaxe
1 carpintería de ribeira	1 sombreirería
1 artesanía da madeira	4 complementos téxtiles e de moda
1 restauración de mobles, ebanistería	1 artesanía do feltro de la
1 restauración de mobles e cestaría	1 florista
2 cestaría	
2 forxa / ferraría	
4 fabricación de instrumentos musicais (produtor de guitarras, construción e restauración de clarinetes históricos, percusión	

2. Concello onde traballa

95/97 respostas á enquisa

Resultados:

A CORUÑA: 43

Santiago de Compostela: 12
A Coruña: 8
Ferrol: 2
Cambre: 3
Paderne: 2
Ordes: 1
Rianxo: 1
Pontedeume: 2
Abegondo: 2
Culleredo: 1

As Pontes: 1
Ponteceso: 1
Carnota: 1
Sada: 1
Carral: 1
Somozas: 1
Oroso: 1
Ames: 1
Bergondo: 1

LUGO: 14

Lugo: 6
Monterroso: 2
A Pastoriza: 1
Vilalba: 1

Ribadeo: 1
Viveiro: 1
Mondoñedo-Burela: 1
Foz-Mondoñedo: 1

OURENSE: 13

Allariz: 3
Ourense: 3
Maceda: 1
O Barco de Valdeorras: 1
Taboadela: 1

Esgos: 1
Vilar de Santos: 1
Leiro: 1
Laza: 1

PONTEVEDRA: 24

Gondomar: 3
Pontevedra: 4
O Grove: 2
Vigo: 3
O Porriño: 2
Vedra: 1
A Estrada: 1
Moaña: 1

Covelo: 1
A Guarda: 1
Mos: 1
Tui: 1
Lalín: 1
Tomiño: 1
Marín: 1

VARIAS PROVINCIAS: 1

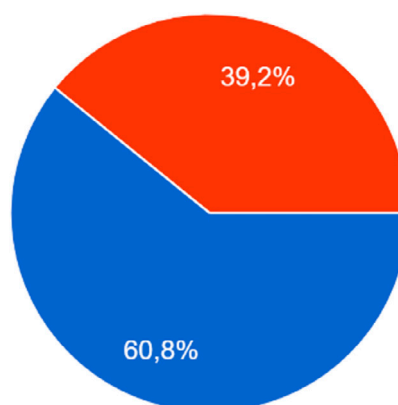
As Pontes-Cerdido-Xove: 1

3. Sexo

97/97 respostas á enquisa

Resultados:

- Muller: 60,8%
- Home: 39,2%
- Outra: 0%

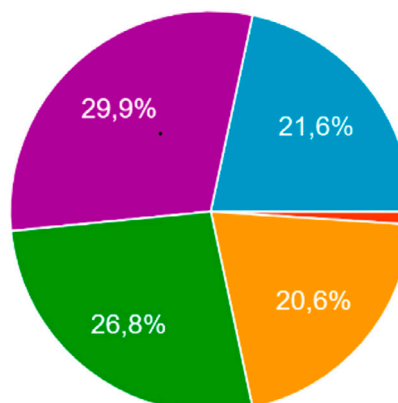

4. Idade

97/97 respostas á enquisa

Resultados:

- Menor de 20 anos: 0%
- 20-29 anos: 1,1%
- 30-39 anos: 20,6%
- 40-49 anos: 26,8%
- 50-59 anos: 29,9%
- 60 ou máis: 21,6%

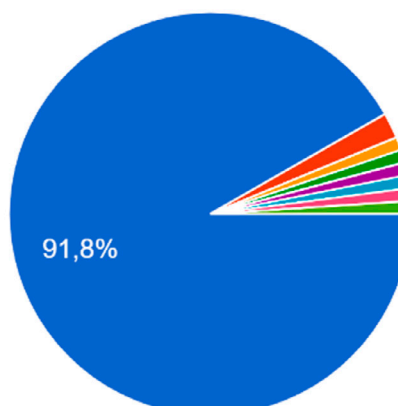

5. Dispón de taller propio?

97/97 respostas á enquisa

Resultados:

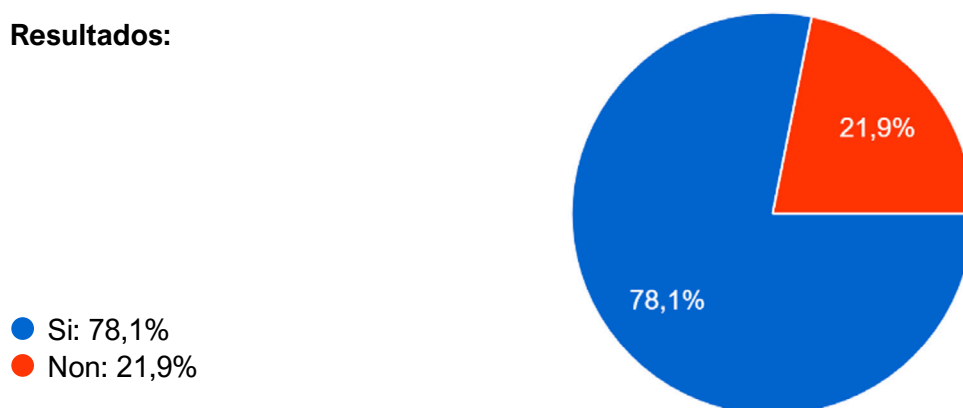
- Si: 91,8%
- Non: 2%
- Outra: 6,2%
- Unha habitación na casa
- Taller e tenda de artesanía
- Na casa
- O faiado da casa
- Teño o taller na casa

6. O seu traballo permítelle conciliar vida familiar e laboral?

97/97 respostas á enquisa

Resultados:

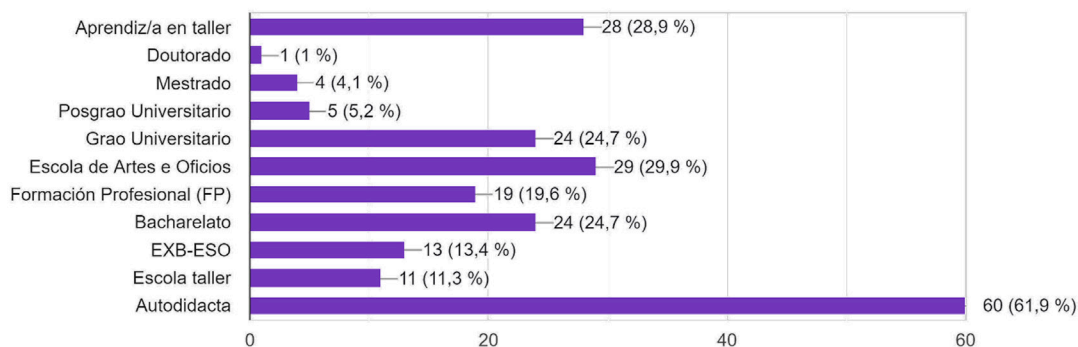

SECCIÓN 2: Formación

7. Formación recibida

97/97 respostas á enquisa

Resultados:

Autodidacta: 61,9%
Escola de Artes e Oficios: 29,9%
Aprendiz/a en taller: 28,9%
Grao Universitario: 24,7%
Bacharelato: 24,7%
Formación Profesional (FP): 19,6%
EXB-ESO: 13,4%
Escola taller: 11,3%
Posgrao Universitario: 5,2%
Mestrado: 4,1%
Doutorado: 1%

8. Enumere especificamente a formación recibida (Ex.: Belas Artes en Pontevedra, Grao en Deseño Industrial na UDC; Dourado, prateado e policromía na Escola Pablo Picasso da Coruña; Curso de Xestión da seguridade informática da empresa no INEM; ...)

68/97 respostas á enquisa

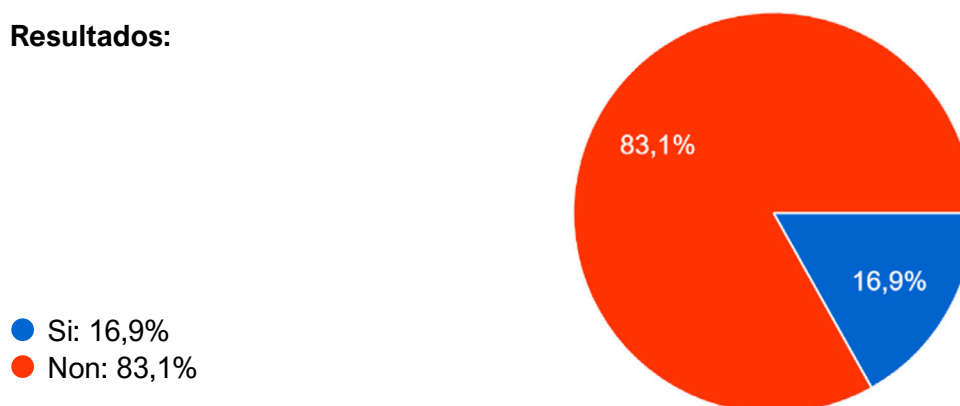
Resultados:

Respostas múltiples

9. Considera que os estudos, a día de hoxe, están adaptados ás novas necesidades da artesanía?

89/97 respostas á enquisa

Resultados:

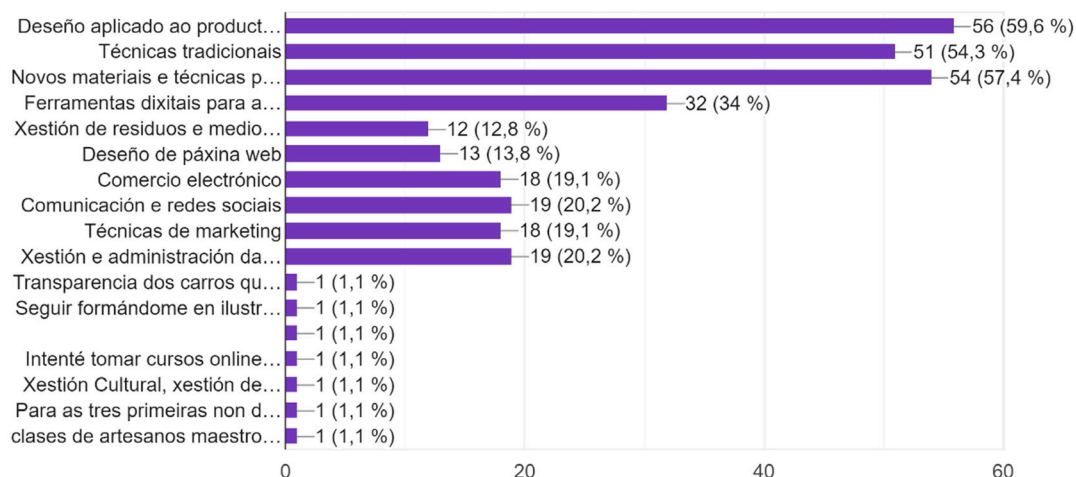

10. En que tipo de formación complementaria estaría interesada/o?

Marca as 4 da súa preferencia

94/97 respostas á enquisa

Resultados:

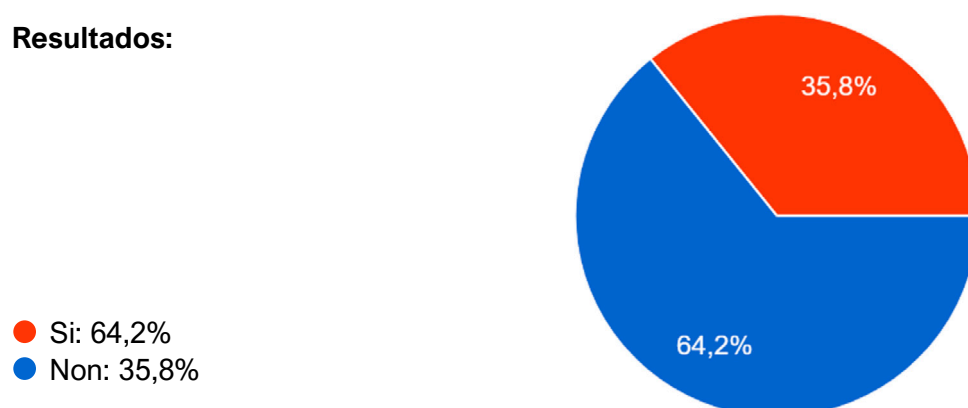

Deseño aplicado ao produto artesan: 59,6%
 Novos materiais e técnicas para o seu oficio: 57,4%
 Técnicas tradicionais: 54,3%
 Ferramentas dixitais para a produción artesá: 34%
 Xestión e administración da empresa: 20,2%
 Comunicación e redes sociais: 20,2%
 Comercio electrónico: 19,1%
 Técnicas de marketing: 19,1%
 Deseño de páxina web: 13,8%
 Xestión de residuos e medio ambiente: 12,8%
 Outra: 7,7%

11. Impartiu ou imparte algunha actividade formativa sobre a artesanía na que traballa?

95/97 respostas á enquisa

Resultados:

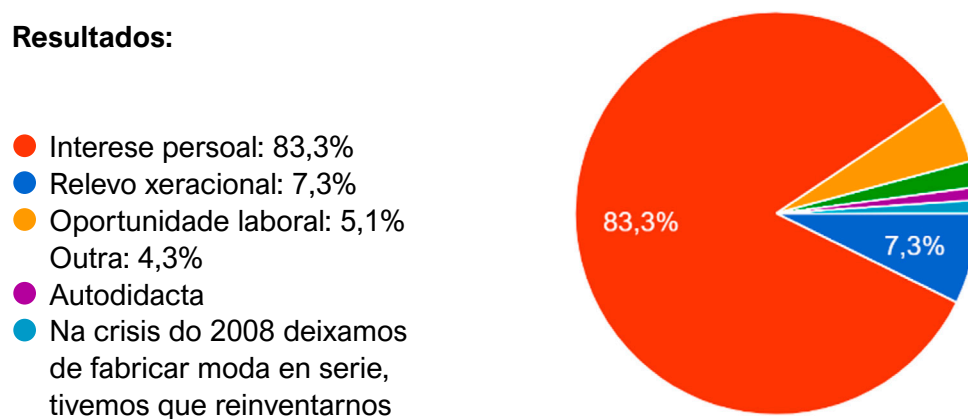

SECCIÓN 3: Experiencia profesional/artesanal

12. Como chegou á profesión?

96/97 respostas á enquisa

Resultados:

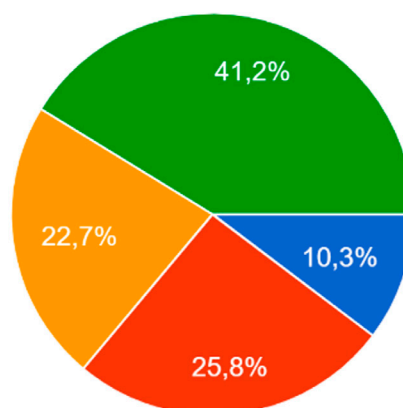

13. Canto tempo leva nesta actividade?

97/97 respostas á enquisa

Resultados:

- Máis de 20 anos: 41,2%
- 10-19 anos: 22,7%
- 5-9 anos: 25,8%
- 1-4 anos: 10,3%

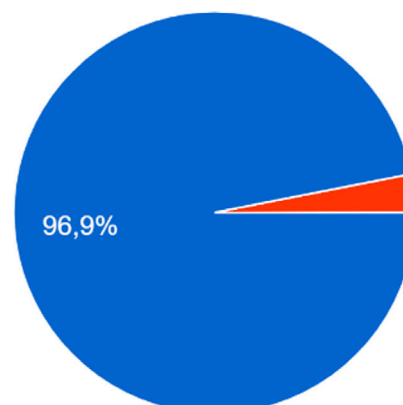

14. Está inscrita/o no Rexistro de Artesáns?

97/97 respostas á enquisa

Resultados:

- Si: 96,9%
- Non: 3,1%

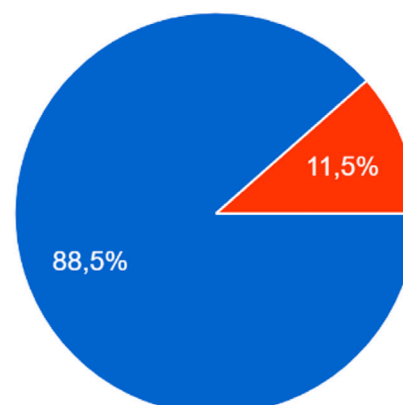

15. Está interesada/o en acadar a carta de Mestra/e Artesá/n?

87/97 respostas á enquisa

Resultados:

- Si: 88,5%
- Non: 11,5%

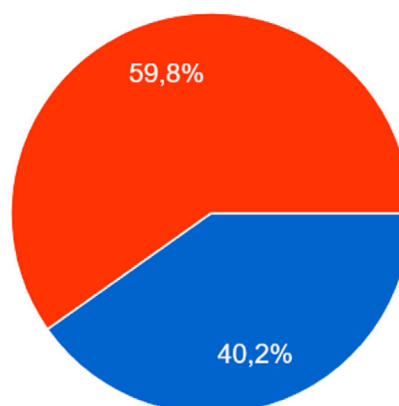
SECCIÓN 4: Innovación na produción

16. A súa produción está baseada fundamentalmente en:

97/97 respostas á enquisa

Resultados:

- Técnicas tradicionais coa incorporación de innovación a través de novas tecnoloxías, outros materiais, etc. : 59,8%
- Técnicas tradicionais: 40,2%

17. En caso de innovar na súa produción, explique en que aspectos.

59/97 respostas á enquisa

Resultados:

Respostas múltiples

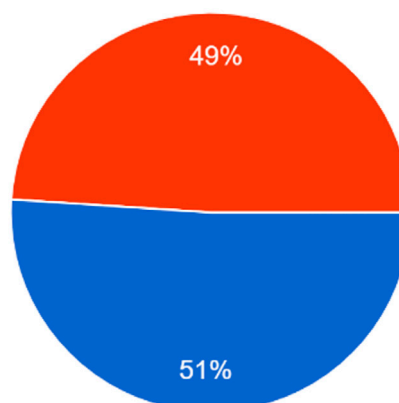
SECCIÓN 5: Economía circular

18. Emprega, maioritariamente, materiais locais para a elaboración dos seus produtos?

96/97 respostas á enquisa

Resultados:

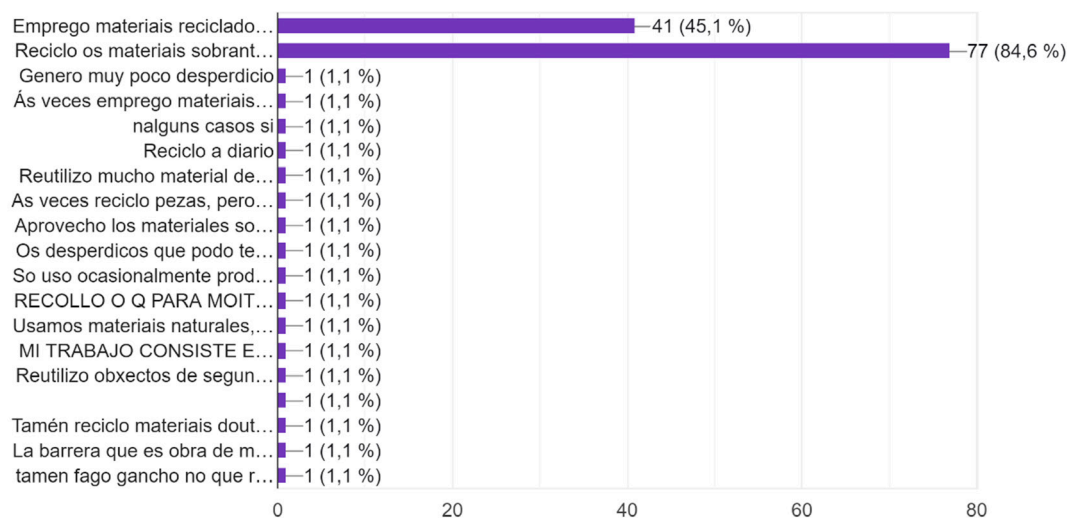
- Si: 51%
- Non: 49%

19. Reciclaxe

91/97 respostas á enquisa

Resultados:

Reciclo os materiais sobrantos da produción: 84,6%

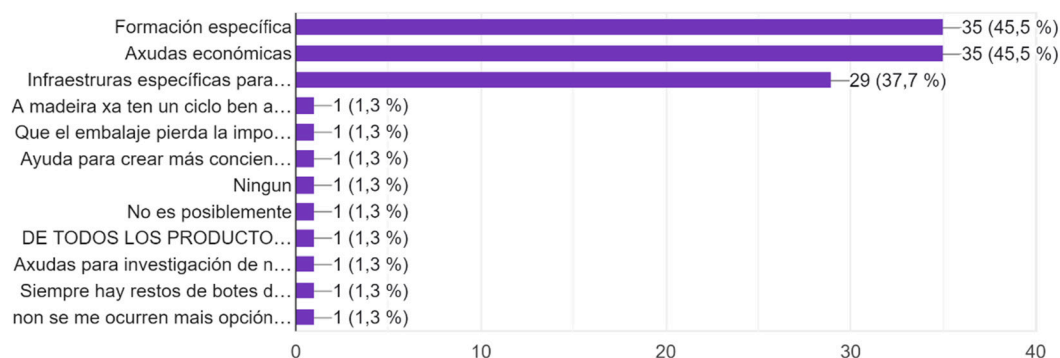
Emprego materiais reciclados para a elaboración dos meus produtos: 45,1%

Outra: 18,7%

20. Que medidas cre que lle axudarían para a mellora na reciclaxe? (máximo 2)

77/97 respostas á enquisa

Resultados:

Formación específica: 45,5%

Axudas económicas: 45,5%

Infraestruturas específicas para a reciclaxe deste tipo de produción: 37,7%

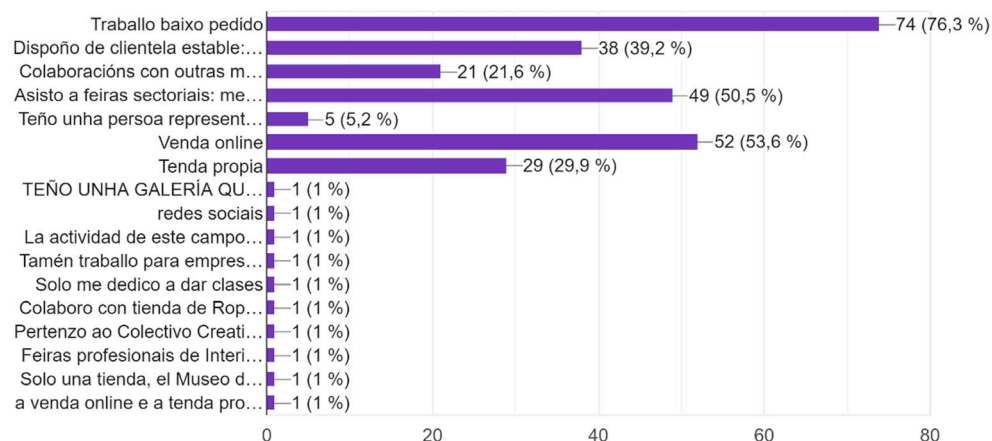
Outra: 11,7%

SECCIÓN 6: Comercialización

21. Que fórmulas emprega para comercializar os seus produtos?

97/97 respostas á enquisa

Resultados:

Traballo baixo pedido: 76,3%

Venda online: 53,6%

Asisto a feiras sectoriais: mercados xerais/feiras de artesanía: 50,5%

Dispoño de clientela estable: particulares, comercio: 39,2%

Tenda propia: 29,9%

Colaboracións con outras marcas/firmas: 21,6%

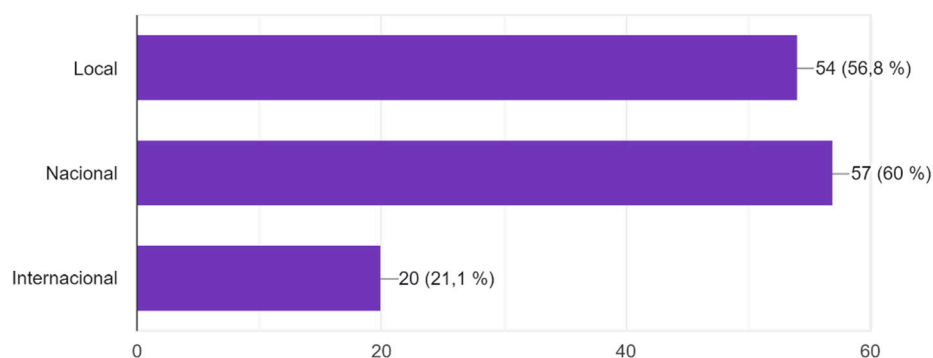
Teño unha persoa representante para os meus produtos: 5,2%

Outra: 10%

22. As miñas vendas son maioritariamente de ámbito:

97/97 respostas á enquisa

Resultados:

Nacional: 60%

Local: 56,8%

Internacional: 21,1%

23. Que medidas considera que serían de axuda para mellorar as condicións de comercialización dos seus produtos?

73/97 respostas á enquisa

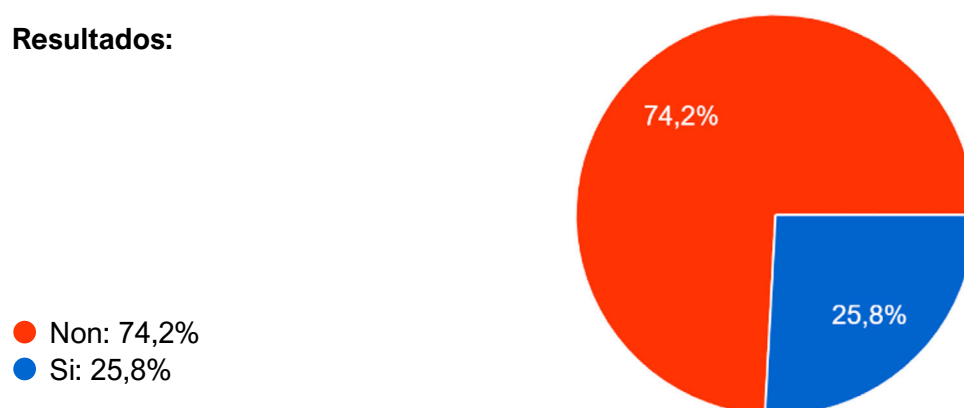
Resultados:

Respostas múltiples

24. Posúe a empresa algunha certificación?

89/97 respostas á enquisa

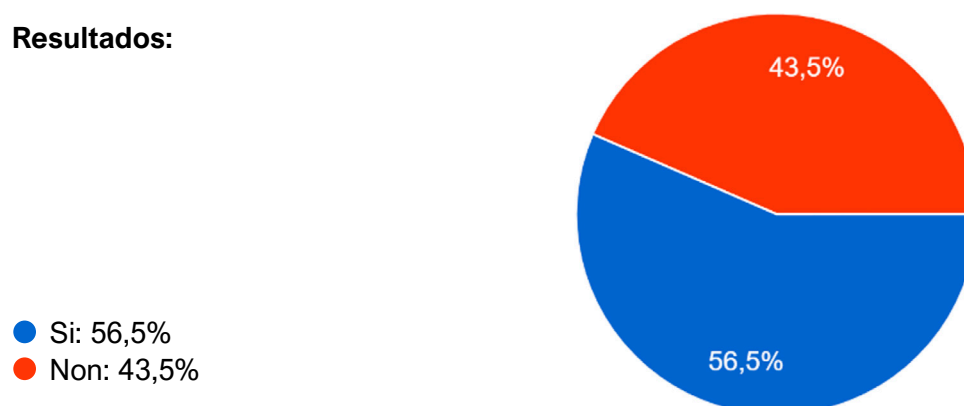
Resultados:

25. Pertence a alguna asociación/ agrupación/ federación?

92/97 respostas á enquisa

Resultados:

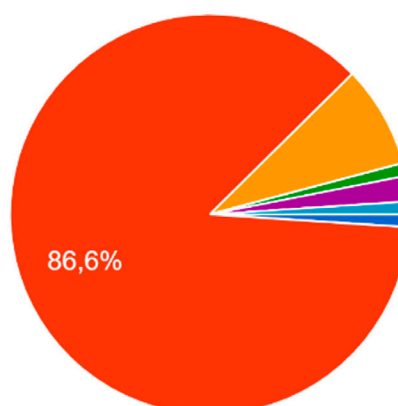
SECCIÓN 7: Actividade profesional

26. Forma xurídica da actividade económica que desempeña

97/97 respostas á enquisa

Resultados:

- Traballador autónomo: 86,6%
- Sociedade mercantil (S.L., S.L.U., etc.): 8,1%
- Contrato laboral: 1%
- Cooperativa: 1%
- Outra: 3,3%

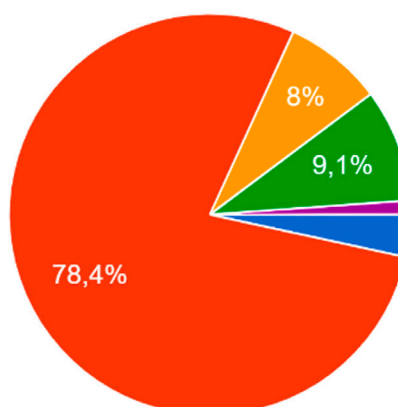

27. Facturación aproximada no último ejercicio anual (2023)

88/97 respostas á enquisa

Resultados:

- 0 euros (sen actividade): 3,4%
- De 1 a 50 mil euros: 78,4%
- De 50 mil a 100 mil euros: 8%
- De 100 mil a 2 millóns de euros: 9,1%
- Máis de 2 millóns de euros: 1,1%

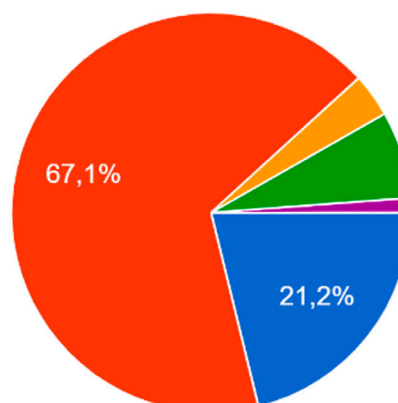

28. Facturación anual aproximada cinco anos antes (2018)

85/97 respostas á enquisa

Resultados:

- 0 euros (sen actividade): 21,2%
- De 1 a 50 mil euros: 67,1%
- De 50 mil a 100 mil euros: 3,5%
- De 100 mil a 2 millóns de euros: 7%
- Máis de 2 millóns de euros: 1,2%

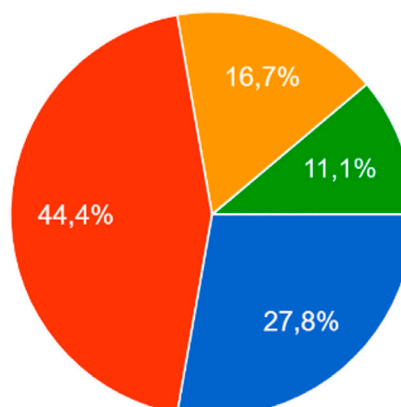

29. Porcentaxe de facturación anual que supoñen os soldos e cargos sociais pagados pola empresa (incluídos os do empresarios/ autónomo)

72/97 respostas á enquisa

Resultados:

- 0-25 %: 27,8%
- 25-50 %: 44,4%
- 50-75 %: 16,7%
- Máis do 75%: 11,1%

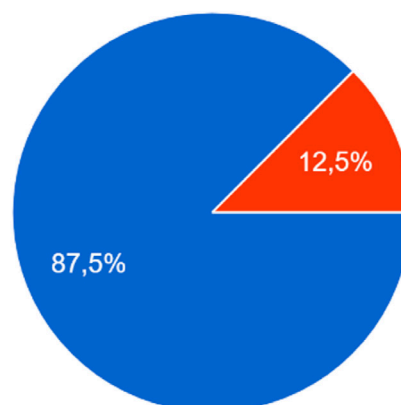

30. No caso de sociedades mercantís: Valor dos activos en balance no último exercicio económico (2023)

8/97 respostas á enquisa

Resultados:

- De 0 a 100 mil euros: 87,5%
- De 100 mil a 500 mil euros: 12,5%
- De 500 mil a 2 millóns de euros: 0%
- Máis de 2 millóns de euros: 0%

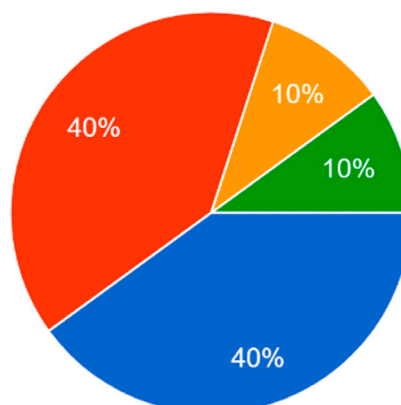

31. No caso de sociedades mercantís: Resultados do último exercicio anual (2023)

10/97 respostas á enquisa

Resultados:

- Negativo: 40%
- Positivo, entre o 0% e o 5% da facturación anual: 40%
- Positivo, entre o 5% e o 10% da facturación anual: 10%
- Positivo, máis do 10% da facturación anual: 10%

RECURSOS HUMANOS

32. Número actual de traballadoras/es na empresa (sen contar a/o artesá/n)

69/97 respostas á enquisa

Resultados:

0 (45 respostas)

1 (14 respostas)

0 (45 respostas)

1 (14 respostas)

6 (3 respostas)

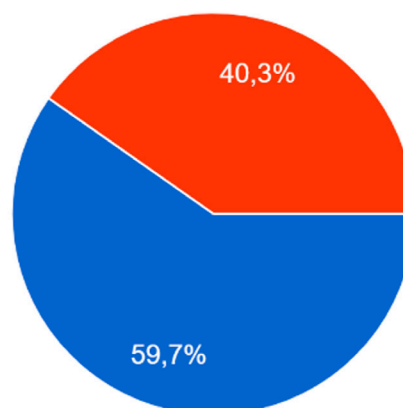
33. Considera que é suficiente o número de persoas coas que traballa ou precisaría de máis colaboración?

77/97 respostas á enquisa

Resultados:

● Si: 59,7%

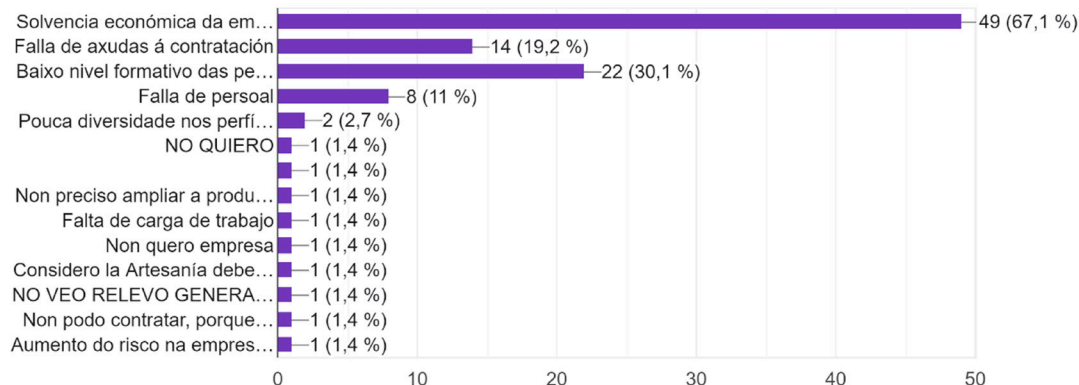
● Non: 40,3%

De ser o caso, cales son os principais motivos polos que non contrata máis xente? Escolla 2 opcións máximo.

73/77 respostas á enquisa

Resultados:

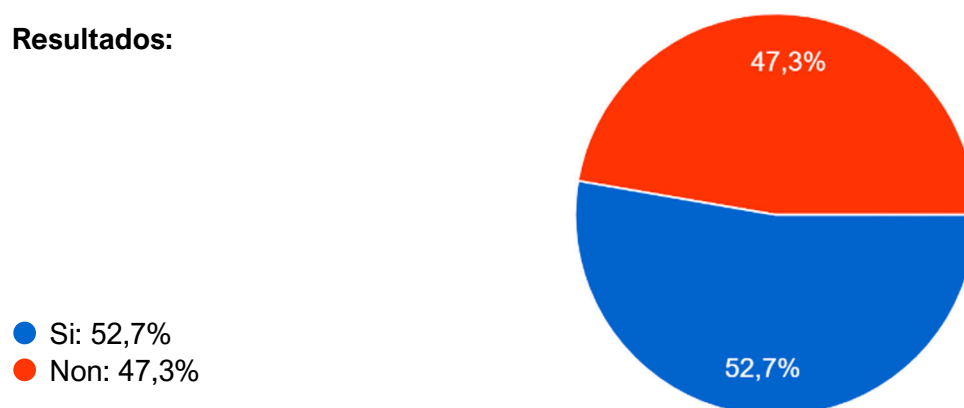
Solvencia económica da empresa: 67,1%
 Baixo nivel formativo das persoas aspirantes: 30,1%
 Falla de axudas á contratación: 19,2%
 Falla de persoal: 11%
 Pouca diversidade nos perfís profesionais: 2,7%
 Outros: 12,6%

SECCIÓN 8: Axudas económicas

34. Recibiu algunha axuda por parte dos organismos de promoción empresarial?

93/97 respostas á enquisa

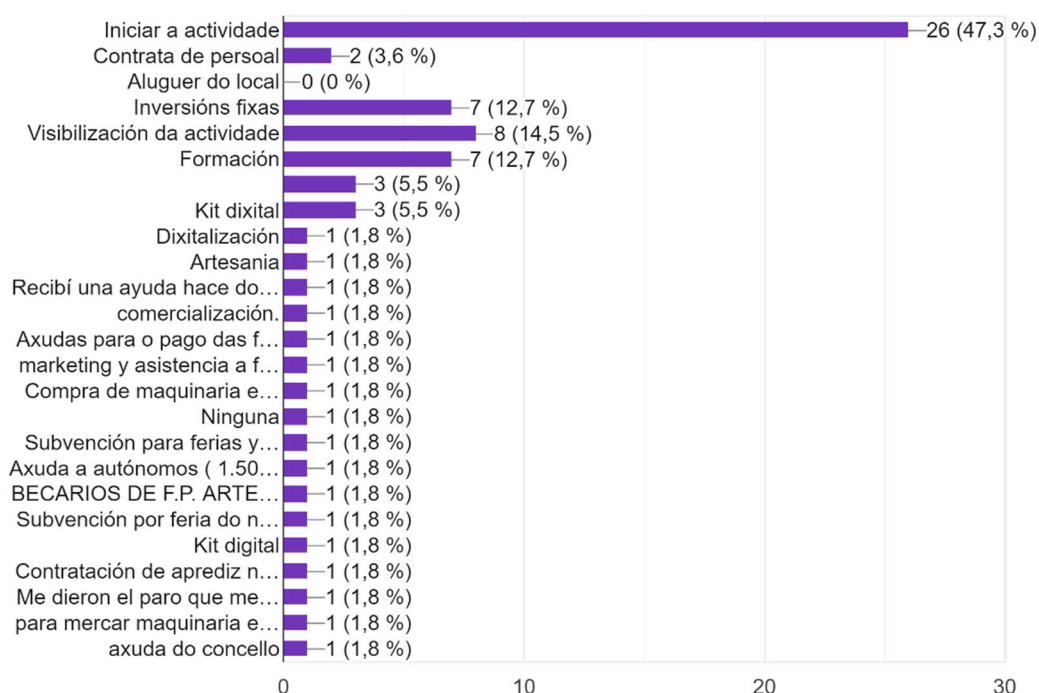
Resultados:

Que tipo de axuda(s) recibiu?

55/93 respostas á enquisa

Resultados:

Iniciar a actividade: 47,3%
Visibilidade da actividade: 14,5%
Inversións fixas: 12,7%
Formación: 12,7%

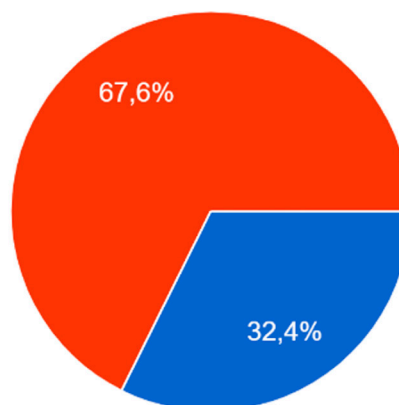
Contrata de persoal: 3,6%
Aluguer do local: 0%
Outras: 36,1%
(sen sumar o 5,5% en branco)

35. Considera suficientes os importes das axudas?

68/97 respostas á enquisa

Resultados:

● Non: 67,6%
● Si: 32,4%

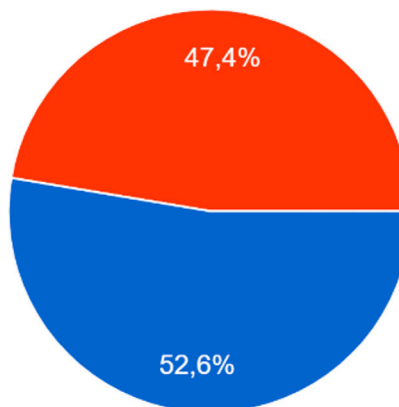
SECCIÓN 9: Nova lei da artesanía de Galicia

36. Coñece a nova Lei da Artesanía de Galicia?

95/97 respostas á enquisa

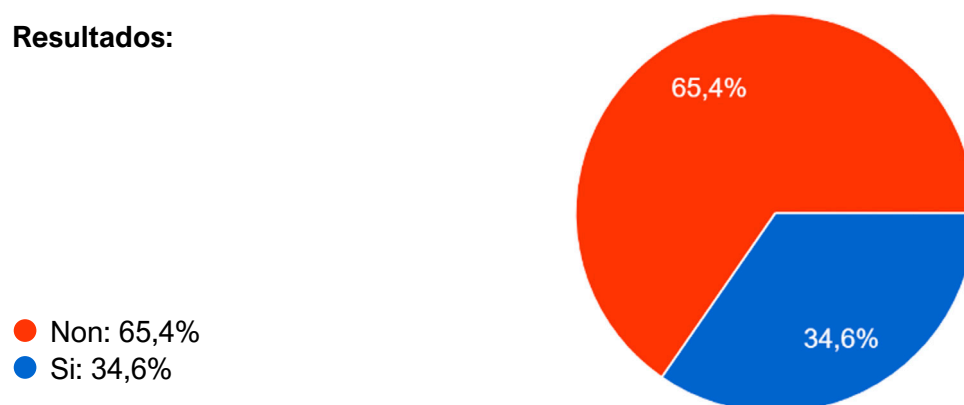
Resultados:

● Si: 52,6%
● Non: 47,4%

37. Considera que vén a mellorar as condicións da actividade que leva a cabo?
52/97 respostas á enquisa

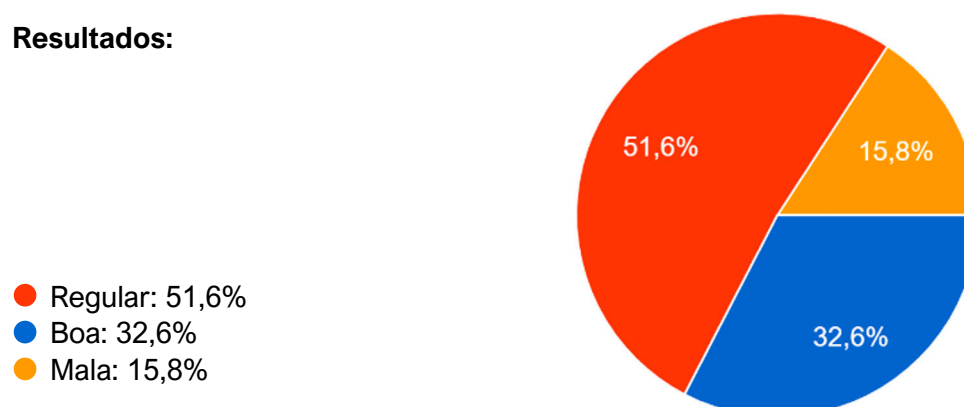
Resultados:

SECCIÓN 10: Consolidación da actividade

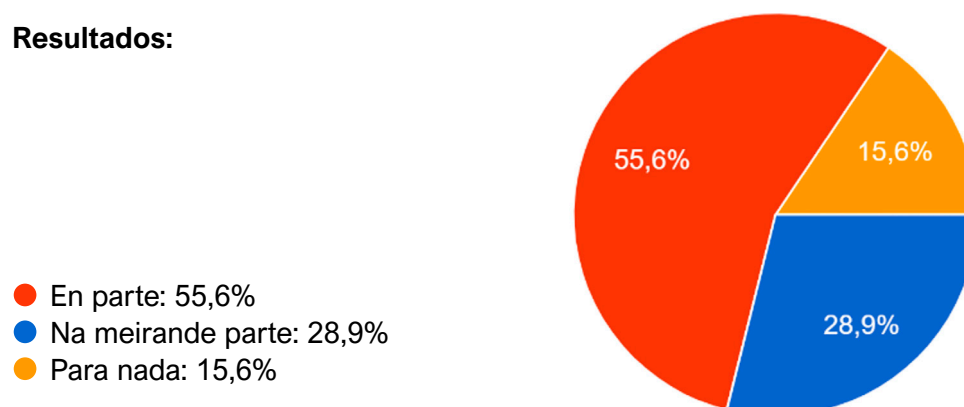
38. Considero que a situación actual do taller é:
95/97 respostas á enquisa

Resultados:

39. Cumpríronse as miñas expectativas iniciais?
90/97 respostas á enquisa

Resultados:

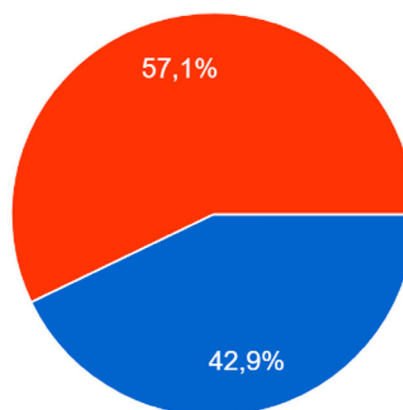

40. Conta con algún proxecto de desenvolto empresarial futuro?

84/97 respostas á enquisa

Resultados:

● Non: 57,1%
● Si: 42,9%

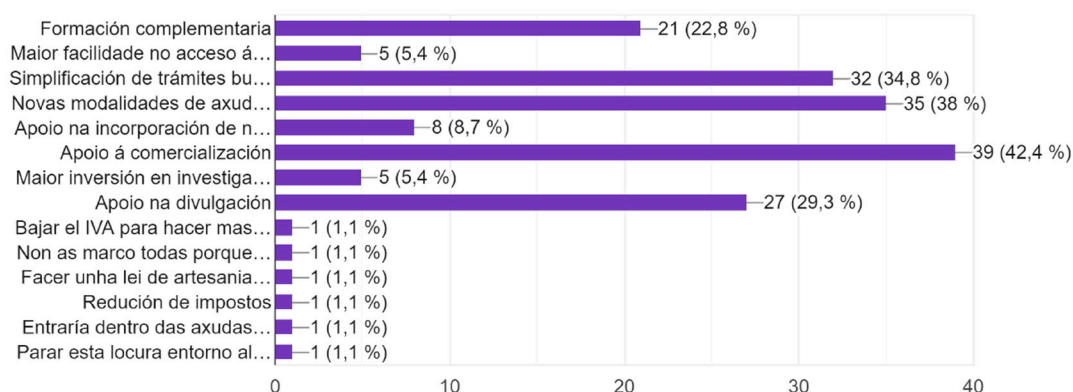

SECCIÓN 11: Apoio á actividade

41. Finalmente, cales son os ámbitos nos que pensa que pode recibir máis apoio na súa actividade? Selecciona as 2 que considere máis relevantes.

92/97 respostas á enquisa

Resultados:

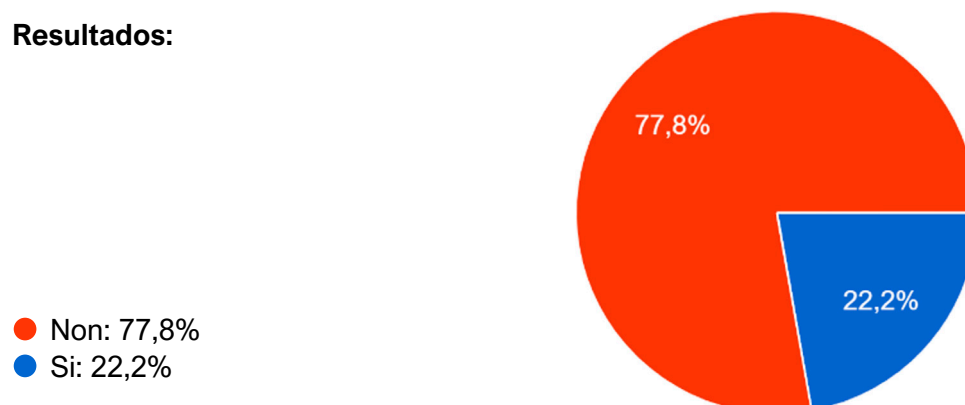
Apoio á comercialización: 42,4%
Novas modalidades de axudas económicas: 38%
Simplificación de trámites burocráticos: 34,8%
Apoio na divulgación: 29,3%
Formación complementaria: 22,8%
Apoio na incorporación de novas tecnoloxías: 8,7%
Maior facilidade no acceso á información de interese: 5,4%
Maior inversión en investigación para a innovación: 5,4%
Outros: 6,6%

SECCIÓN 12: Referentes

42. Tes algunha/ún referente local, nacional ou internacional (formación, venda de produtos, axudas económicas, incorporación de novas tecnoloxías...)?

81/97 respostas á enquisa

Resultados:

Anexo 2: Artesanía e economía. Táboas. Códigos CNAE-2009 por grupos e clases, e correspondencia coas actividades artesanais

Industria Manufactureira						Artesanía #1	Artesanía #2	Artesanía #3	Artesanía #4	Artesan #5	Artesan #6
13.- Industria téxtil						% CN2	% CN3	60,0%			
131	Preparación e hilado de fibras textiles	1310	Preparación e hilado de fibras textiles				100,0%	Tecidos	Pallilleiro(a)		
132	Fabricación de tejidos textiles	1320	Fabr. tejidos textiles				100,0%	Tecidos	Pallilleiro(a)	Retallos	
133	Acabado de textiles	1330	Acabado de textiles				100,0%	Tecidos	Pallilleiro(a)	Retallos	Decoración teas
139	Fabr. otros productos textiles	1391	Fabr. tejidos de punto				42,9%	Tecidos	Calceta	Retallos	
		1392	Fabr. artículos confeccionados con textiles, excepto prendas de vestir					Bordados			
		1393	Fabr. alfombras y moquetas								
		1394	Fabr. cuerdas, cordeles, bramantes y redes					Redeiro(a)			
		1395	Fabr. telas no tejidas y artículos confeccionados con ellas, excepto prendas de vestir								
		1396	Fabr. otros productos textiles de uso técnico e industrial								
		1399	Fabr. otros productos textiles n.c.o.p.								
14.- Confección de prendas de vestir						37,5%					
141	Confec. prendas vestir, excepto peletería	1411	Confección de prendas de vestir de cuero				40,0%				
		1412	Confección de ropa de trabajo								
		1413	Confección de otras prendas de vestir exteriores					Xastre			
		1414	Confección de ropa interior								
		1419	Confección de otras prendas de vestir y accesorios					Complementos	Modisto(a)	Sombreiraría	Traxes populares
142	Fabr. artículos de peletería	1420	Fabr. artículos de peletería				100,0%	Peleteiro(a)			
143	Confección de prendas de vestir de punto	1431	Confección de calcetería				0,0%		Calceta		
		1439	Confección de otras prendas de vestir de punto						Calceta		

15.- Industria do coiro e do calzado		100,0%					
151	Cuero; marroquinería; pieles	1511	Preparación, curtido y acabado del cuero; preparación y teñido de pieles	100,0%	Curtidos		
		1512	Fabr. artículos de marroquinería, viaje y de guarnicionería y talabartería	100,0%	Albardaría	Marroquinería	Repuxado
152	Fabricación de calzado	1520	Fabricación de calzado	100,0%	Zapateiro(a)	Zoqueiro(a)	
16.- Industria da madeira e da cortiza; cestería e espartaría		66,7%					
161	Aserrado y cepillado de la madera	1610	Aserrado y cepillado de la madera	100,0%	Tornaría		
162	Fabr. pdtos. madera, corcho, cestería	1621	Fabr. chapas y tableros de madera	60,0%			
		1622	Fabr. suelos de madera ensamblados				
		1623	Fabr. otras estructuras de madera y piezas de carpintería y ebanistería ...		Carpintería		
		1624	Fabr. envases y embalajes de madera		Tonelaría		
		1629	Fabr. otros productos de madera; artículos de corcho, cestería y espartaría		Cestaría	Imaxinería	Marquetaría
						Palla	Talla
17.- Industria do papel		28,6%					
171	Fabr. pasta papelera, papel y cartón	1711	Fabr. pasta papelera	50,0%			
		1712	Fabr. papel y cartón		Papel		
172	Fabr. artículos de papel y de cartón	1721	Fabr. papel y cartón ondulados; Fabr. envases y embalajes de papel y cartón	20,0%			
		1722	Fabr. artículos de papel y cartón para uso doméstico, sanitario e hixiénico				
		1723	Fabr. artículos de papelería				
		1724	Fabr. papeles pintados				
1729	Fabr. otros artículos de papel y cartón				Obxectos de papel		
18.- Artes gráficas e servizos relacionados		60,0%					
181	Artes gráficas y servicios relacionados	1811	Artes gráficas y servicios relacionados con las mismas	75,0%			
		1812	Otras actividades de impresión y artes gráficas		Serigrafía		
		1813	Servicios de preimpresión y preparación de soportes		Gravados		

	1814	Encuadernación y servicios relacionados con la misma	Encuadernación
182	Reproducción de soportes grabados	Reproducción de soportes grabados	0,0%
20.- Industria química			
201	Fabr. productos químicos básicos	Fabr. gases industriales	0,0%
202	Fabr. colorantes y pigmentos		
203	Fabr. otros productos básicos de química inorgánica		
204	Fabr. otros productos básicos de química orgánica		
205	Fabr. fertilizantes y compuestos nitrogenados		
206	Fabr. plásticos en formas primarias		
207	Fabr. caucho sintético en formas primarias		
208	Fabr. pesticidas y otros productos agroquímicos		0,0%
209	Fabr. pinturas, barnices y revestimientos similares; tintas de imprenta y masillas		0,0%
210	Fabr. jabones, detergentes y otros artículos de limpieza y abrillantamiento		0,0%
211	Fabr. perfumes y cosméticos		
212	Fabr. otros productos químicos	Fabricación de explosivos	33,3% Pirotecnia
213	Fabricación de colas		
214	Fabricación de aceites esenciales		
215	Fabr. otros productos químicos n.c.o.p.		
216	Fabr. fibras artificiales y sintéticas		0,0%
23.- Fabricación doutros produtos minerais non metálicos			
231	Fabr. vidrio y productos de vidrio	Fabr. vidrio plano	40,0%
232	Manipulado y transformación de vidrio plano		Vidreiro(a) Vitralista
233	Fabr. vidrio hueco		
234	Fabr. fibra de vidrio		
235	Fabricación y manipulado de otro vidrio, incluido el vidrio técnico		Talla de vidro

	2432	Laminación en frío		
	2433	Producción de perfiles en frío por conformación con plegado		
	2434	Treflado en frío		
244	Fabr. metales preciosos y otros no férreos	2441	Producción de metales preciosos	0,0%
		2442	Producción de aluminio	
		2443	Producción de plomo, zinc y estaño	
		2444	Producción de cobre	
		2445	Producción de otros metales no férreos	
		2446	Procesamiento de combustibles nucleares	
245	Fundición de metales	2451	Fundición de hierro	50,0%
		2452	Fundición de acero	Fundición
		2453	Fundición de metales ligeros	
		2454	Fundición de otros metales no férreos	Campaneiro(a)
25.- Fabricación de productos metálicos				
				25,0%
251	Fabr. elementos metálicos para construcción	2511	Fabr. estructuras metálicas y sus componentes	0,0%
		2512	Fabr. carpintería metálica	
252	Fabr. cisternas, grandes depósitos ...	2521	Fabr. radiadores y calderas para calefacción central	0,0%
		2529	Fabr. otras cisternas, grandes depósitos y contenedores de metal	
253	Fabr. generadores vapor, excepto calderas	2530	Fabr. generadores de vapor, excepto calderas de calefacción central	0,0%
254	Fabricación de armas y municiones	2540	Fabr. armas y municiones	0,0%
255	Forja, estampación y embutición	2550	Forja, estampación y embutición de metales; metalurgia de polvos	100,0%
256	Tratamiento y revestimiento de metales	2561	Tratamiento y revestimiento de metales	50,0%
		2562	Ingeniería mecánica por cuenta de terceros	Esmaltes
257	Fabr. artículos de cuchillería y cubertería	2571	Fabr. artículos de cuchillería y cubertería	33,3%
		2572	Fabricación de cerraduras y herrajes	Cerralleiro
		2573	Fabricación de herramientas	

259	Fabr. otros productos metálicos n.c.o.p.	2591	Fabr. bidones y toneles de hierro o acero	20,0%
2592	Fabr. envases y embalajes metálicos ligeros			
2593	Fabr. productos de alambre, cadenas y muelles			
2594	Fabr. pernos y productos de tornillería			
2599	Fabr. otros productos metálicos n.c.o.p.		Caldeiraría	
26.- Fabricación de productos informáticos, electrónicos e ópticos				10,0%
261	Fabr. componentes electrónicos y circuitos	2611	Fabr. componentes electrónicos	0,0%
262	Fabr. ordenadores y equipos periféricos	2612	Fabr. circuitos impresos ensamblados	
263	Fabr. equipos de telecomunicaciones	2620	Fabr. ordenadores y equipos periféricos	0,0%
264	Fabr. productos electrónicos de consumo	2630	Fabr. equipos de telecomunicaciones	0,0%
265	Fabr. instrum. medida, Fabr. relojes	2640	Fabr. productos electrónicos de consumo	0,0%
2652	Fabr. instrumentos y aparatos de medida, verificación y navegación	2651		50,0%
266	Fabr. equipos de radiación, electromédicos ...	2652	Fabricación de relojes	Reloxeiro(a)
267	Fabr. instrum. óptica y equipo fotográfico	2660	Fabr. equipos de radiación, electromédicos y electroterapéuticos	0,0%
268	Fabr. soportes magnéticos y ópticos	2670	Fabr. instrumentos de óptica y equipo fotográfico	0,0%
301	Construcción naval	2680	Fabr. soportes magnéticos y ópticos	0,0%
30.- Fabricación doutro material de transporte				12,5%
301	Construcción naval	3011	Construcción de barcos y estructuras flotantes	50,0% Carpintería de ribeira
302	Fabr. locomotoras y material ferroviario	3012	Construcción de embarcaciones de recreo y deporte	
303	Construcción aeronáutica y espacial	3020	Fabr. locomotoras y material ferroviario	0,0%
304	Fabr. vehículos militares de combate	3030	Construcción aeronáutica y espacial y su maquinaria	0,0%
309	Fabr. otro material de transporte n.c.o.p.	3040	Fabr. vehículos militares de combate	0,0%
		3091	Fabricación de motocicletas	0,0%

[illegible]

433	Acabado de edificios	4331	Revocamiento	40,0%	
		4332	Instalación de carpintería		
		4333	Revestimiento de suelos y paredes		Mosaicos
		4334	Pintura y acristalamiento		Estucador(a)
		4339	Otro acabado de edificios		
		4391	Construcción de cubiertas		
		4399	Otras actividades de construcción especializada n.c.o.p.		
47.-	Comercio polo miúdo doutros artigos en establ. especializados			2,7%	
		4711	Comercio al por menor en establecimientos no especializados, ...		
		4719	Otro comercio al por menor en establecimientos no especializados		
		4721	Comercio al por menor de frutas y hortalizas en establ. especializ.		
		4722	Comercio al por menor de carne y productos cárnicos en establ. especializ.		
		4723	Comercio al por menor de pescados y mariscos en establ. especializ.		
		4724	Comercio al por menor de pan y productos de confitería y pastelería ...		
		4725	Comercio al por menor de bebidas en establ. especializ.		
		4726	Comercio al por menor de productos de tabaco en establ. especializ.		
		4729	Otro comercio al por menor de productos alimenticios en establ. especializ.		
		4730	Comercio al por menor de combustible para automoción en establ. espec.		
		4741	Comercio al por menor de ordenadores, periféricos y programas inform. ...		
		4742	Comercio al por menor de equipos de telecomunic. en establ. especializ.		

4743	Comercio al por menor de equipos de audio y vídeo en establ. especializ.	
4751	Comercio al por menor de textiles en establ. especializ.	
4752	Comercio al por menor de ferretería, pintura y vidrio en establ. especializ.	
4753	Comercio al por menor de alfombras, moquetas y revestim. paredes y suelos	
4754	Comercio al por menor de aparatos electrodomésticos en establ. especializ.	
4759	Comercio al por menor de muebles, aparatos de iluminación y otros ...	
4761	Comercio al por menor de libros en establ. especializ.	
4762	Comercio al por menor de periódicos y papelería en establ. especializ.	
4763	Comercio al por menor de grabaciones música y vídeo en establ. especializ.	
4764	Comercio al por menor de artículos deportivos en establ. especializ.	
4765	Comercio al por menor de juegos y juguetes en establ. especializ.	
477	Comercio al por menor de otros artículos	11,1%
4771	Comercio al por menor de prendas de vestir en establ. especializ.	
4772	Comercio al por menor de calzado y artículos de cuero en establ. especializ.	
4773	Comercio al por menor de productos farmacéuticos en establ. especializ.	
4774	Comercio al por menor de artículos médicos y ortopédicos en establ. espec.	
4775	Comercio al por menor de productos cosméticos e higiénicos en establ. especializ.	
4776	Comercio al por menor de flores, plantas, semillas, fertilizantes, ...	Arranxos florais

4777	Comercio al por menor de artículos de relojería y joyería en establ. espec.				
4778	Otro comercio al por menor de artículos nuevos en establ. especializ				
4779	Comercio al por menor de artículos de segunda mano en establecimientos				
4781	Comercio al por menor de pdtos. aliment., bebidas y tabaco en ... mercadillos				
4782	Comercio al por menor pdtos. textiles, prendas vestir y calzado ... mercadillos				
4789	Comercio al por menor otros productos en puestos de venta y en mercadillos				
4791	Comercio al por menor por correspondencia o Internet				
4799	Otro comercio al por menor no realizado en establ., puestos de venta ni mercadillos				
74.- Otras actividades profesionales, científicas e técnicas					
741	Actividades de diseño especializado	7410	Actividades de diseño especializado	100,0%	Rotulación
742	Actividades de fotografía	7420	Actividades de fotografía	100,0%	Fotografía
743	Actividades de traducción e interpretación	7430	Actividades de traducción e interpretación	0,0%	
749	Otras activs profesionales, científ. ... n.c.o.p.	7490	Otras actividades profesionales, científicas y técnicas n.c.o.p.	0,0%	
90.- Actividades de creación, artísticas e espectáculos					
900	Actividades de creación, artísticas y ...	9001	Artes escénicas	50,0%	
		9002	Actividades auxiliares a las artes escénicas		Cartón pedra Escenografía
		9003	Creación artística y literaria		Debuxo Escultura Pirogravado Restauración
		9004	Gestión de salas de espectáculos		
95.- Otros servicios persoais - reparación de efectos persoais					
		9511	Reparación de ordenadores y equipos periféricos	12,5%	
		9512	Reparación de equipos de comunicación		

952	Reparación de efectos personales ...	9521	Reparación de aparatos electrónicos de audio y vídeo de uso doméstico	16,7%
		9522	Reparación de aparatos electrodomésticos y de equipos para hogar y jardín	
		9523	Reparación de calzado y artículos de cuero	
		9524	Reparación de muebles y artículos de menaje	
		9525	Reparación de relojes y joyería	
		9529	Reparación de otros efectos personales y artículos uso doméstico	Afiador(a)

Fonte: Elaboración propia.

